

Latvijas Kultūras akadēmija
Starpkultūru komunikācijas un svešvalodu katedra

REIDUNAS OMBĒ SASTĀDĪTĀ KRĀJUMA „VAI NORVĒGIEM
IR RAKSTURĪGI BŪT NEPIEKLĀJĪGIEM? STĀSTA IEBRAUCĒJI”
TRĪS ESEJU TULKOJUMS

Bakalaura darbs

Autore:
Akadēmiskās bakalaura studiju programmas „Mākslas”
Starpkultūru sakaru (Latvija un Ziemeļvalstis) apakšprogrammas
4. kursa studente Linda Balode
(ID Nr. 20120204)

Darba vadītāja:
Lektore, M.phil. Ieva Pīgozne

/paraksts/

Rīga
2016

SATURS

IEVADS	3
1. AVOTTEKSTA SPECIFIKA UN NOZĪME LAIKMETA KONTEKSTĀ	7
2. TULKOŠANAS PIEEJAS IZVĒLE UN PIELIETOJUMS	12
3. TULKOŠANAS PROCESĀ SASTAPTĀS PROBLĒMAS UN PIEDĀVĀTIE RISINĀJUMI.....	17
3.1. Tieši netulkojamo vārdu ekvivalences problēma	17
3.2. Kultūrspecifisko jēdzienu un parādību atveides problēmas.....	20
3.3. Frazeoloģismu tulkošanas problēmas	23
3.4. Svešvalodā lietoto vārdu un izteicienu atveides problēmas.....	28
3.5. Īpašvārdu atveides problēmas	30
NOBEIGUMS	34
KOPSAVILKUMS	35
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	37
ANNOTATION	40
SAMMENDRAG.....	41
PIELIKUMI.....	42
1. pielikums. Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju tulkojums	43
2. pielikums. Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju teksts norvēģu valodā.....	97

IEVADS

Bakalaura darba tēma ir „Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju tulkojums”. Tēma izvēlēta, pamatojoties uz autores interesi par norvēģu kultūru un kultūras atšķirību ietekmi savstarpējā komunikācijā, kā arī vēlmi izmēģināt spēkus tulkošanā.

Tēmas novitāte un nozīmīgums:

Laikā, kad saskarsme ar citām kultūrām notiek īpaši intensīvi, toleranci veicinoši teksti par kultūru atšķirību izvērtēšanu un salīdzinājumu ir tieši tas, kas mūsdienu sabiedrībā ir nepieciešams. Eseju tulkojums var būt ļoti noderīgs Latvijas kultūrtelpā, lai rosinātu cilvēkus pārdomāt un izprast sabiedrībā esošos stereotipus par citām kultūrām, kā arī kļūt tolerantākiem un neizdarīt pārsteidzīgus secinājumus, izsakoties par kultūru atšķirībām.

Tēmas uzstādījums un ierobežojums:

Bakalaura darba ietvaros tiek radīts Reidunas Ombē (*Reidun Aambo*) sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” esejām atbilstošs tulkojums latviešu valodā, kā arī izstrādāta teorētiskā daļa.

Darba ietvaros autore izvēlas tulkot trīs esejas, kuru autores ir krājuma sastādītāja Reiduna Ombē no Norvēģijas, palestīniete Hanana Bakira (*Hanan Bakir*) no Libānas un krieviete Olga Komarova. Autore izvēlas tulkot tieši šīs esejas, jo tās no visām 17 krājumā iekļautajām esejām ir visnoderīgākās latviešu kultūrtelpā. Eseju krājuma tapšanas brīdī Reiduna Ombē ir strādājusi Voldas augstskolā par norvēģu valodas pasniedzēju imigrantiem vairāk nekā 15 gadus. Viņas pieredze saskarsmē ar dažādu kultūru pārstāvjiem ir ievērojama, un viņa spēj objektīvi vērtēt savas kultūras specifiskās iezīmes. Arābu kultūras pārstāves Hananas Bakiras uzskati un vērtējumi ir nozīmīgi, ņemot vērā šī brīža (2016. g.) aktuālo situāciju ar patvēruma meklētāju pieplūdumu Eiropā tieši no arābu valstīm, taču krievietes Olgas Komarovas vērtējumi ir it sevišķi aktuāli latviešu kultūrtelpā, ņemot vērā Latvijā dzīvojošo krievu tautības pārstāvju lielo īpatsvaru.

Pētījuma mērķis:

Darba mērķis ir radīt kvalitatīvu tulkojumu latviešu valodā no norvēģu valodas, kas spētu brīvi iekļauties latviešu kultūrvīdē, atbilstu mērķvalodas vajadzībām un lasītāja spējām, kā arī saglabātu eseju autoru individuālo valodas izteiksmes veidu un oriģinālā teksta specifiku.

Pētījuma objekts:

Trīs izvēlēto eseju teksts oriģinālvalodā un tā tulkojums.

Pētniecības jautājumi:

- Kāda ir tulkojamo eseju specifika un raksturīgākās iezīmes?
- Kā tekstu specifika ietekmē izvēlētās tulkošanas pieejas?
- Kādas ir galvenās tulkošanas procesā sastaptās problēmas un to risinājumi?

Darba uzdevumi:

1. iepazīties ar oriģinālā teksta saturu, formu un stilu;
2. izpētīt ar tulkošanas problemātiku saistīto teorētisko bāzi un izvēlēties piemērotāko teorētisko pamatu un pieeju tulkošanas procesam;
3. konstatēt ar tulkošanu saistītās problēmas gan pirms darba tulkošanas, gan darba tulkošanas laikā un meklēt problēmu risinājumus, ņemot vērā teorētiskajos materiālos minētos ieteikumus;
4. veikt eseju tulkojumu.

Darbā izmantotās pētnieciskās metodes:

Vispārzinātnisko pētījumu metodes:

- aprakstošā metode, lai sīki apskatītu tulkošanas procesā sastapto problēmu piemērus;
- analīzes metode, lai detalizētu izpētītu katru tulkošanas procesā sastapto problēmu piemērus atsevišķi;
- sintēzes metode, lai apskatītu kopsakarības dažādu tulkošanas procesā sastapto problēmu piemēru risinājumā;
- loģiski konstruktīvā metode, lai rastu secinājumus par tulkošanas procesā sastapto problēmu risināšanas iespējām, balstoties uz veikto piemēru aprakstu un analīzi;

Humanitāro zinātņu metodes:

- avotu un literatūras analīzes metode, lai noskaidrotu un apkopotu jau esošos secinājumus un atziņas par tulkošanas problemātiku un izvēlētos tulkošanas teorētisko bāzi.

Izmantotā literatūra:

Bakalaura darba ietvaros autore atsaucas uz vairākiem pētnieku darbiem par tulkošanas problemātiku, kas palīdz izvēlēties noteiktas pieejas eseju tulkošanā un pamato pētījuma teorētisko bāzi. Lai apskatītu avotteksta specifiku, autore atsaucas uz latviešu valodas pētnieces Regīnas Kvašītes¹ piedāvāto latviešu valodas funkcionālo stilu raksturojumu un Ingrīdas Kiršentāles, Benitas Smilktiņas un Dzidras Vārdaunes² atziņām par eseju žanra specifiku un tā raksturīgākajām iezīmēm.

Lai izvēlētos noteiktas pieejas eseju tulkošanā, īpaši noderīgas ir itāliešu rakstnieka un pētnieka Umberto Eko (*Umberto Eco*)³ atziņas par tulkošanu kā starpkultūras maiņas procesu, kura ietvaros tulkotājam ir jāizdara noteiktas izvēles, lai spētu pielāgot tekstu mērķvalodai un pārnestu oriģinālā teksta domu vissaprotamākajā veidā. Tāpat noderīgi ir latviešu valodas pētnieka Andreja Veisberga⁴ secinājumi par avotvalodas ietekmi tulkojumvalodā un filoloģijas doktora Jāņa Sīļa⁵ secinājumi par tulkojamības pakāpes noteikšanu dažādos tekstos un tulkošanas grūtības iemesliem.

Lai atveidotu tieši netulkojamus vārdus, autore ņem vērā Umberto Eko rakstīto par interpretācijas nozīmi un metavalodas izmantošanu tulkošanas ietvaros. Kultūrspecifisko jēdzienu un parādību tulkošanā noderīgas ir pētnieces Ievas Zaubergas⁶ un Umberto Eko atziņas par zemsvītras komentāru izmantošanu, paskaidrojot kultūrspecifiskas parādības. Frazeoloģismu tulkošanas izpētē nozīmīgas ir irāniešu tulkošanas pētnieka Amīra Šodžai (*Amir Shojaei*)⁷ atziņas par frazeoloģismu tulkošanas problemātiku un lietuviešu pētnieces Margaritas Strakšienes (*Margarita Strakšienē*)⁸ minētās pieejas frazeoloģisko vienību tulkošanā. Lai atveidotu īpašvārdus, sevišķi nozīmīgi ir Snorres Karkonena-Svensona (*Snorre Karkkonen Svensson*)⁹ ieteikumi norvēģu īpašvārdu atveidē. Autore atsaucas arī uz Andreja

¹ Kvašīte, Regīna. Latviešu valodas stili. No: Veisbergs, Andrejs (red.) *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 175.-192. lpp.

² Kiršentāle, Ingrīda, Benita Smilktiņa, Dzidra Vārdaune. *Prozas žanri*. Rīga: Zinātne, 1991.

³ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*. Toronto: University of Toronto Press, 2001.

⁴ Veisbergs, Andrejs. Tulkojumvaloda. No: Veisbergs, Andrejs (red.) *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 373.-391. lpp.

⁵ Sīlis, Jānis. *Tulkojumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*. Ventspils: Ventspils augstskola, 2009.

⁶ Zauberga, Ieva. Tulkojumvalodas stilistiski strukturālā neviendabība. *Linguistica Lettica*. 5. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. 215.-222. lpp.

⁷ Shojaei, Amir. Translation of Idioms and Fixed Expressions: Strategies and Difficulties. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 2, No. 6, June 2012. Pp. 1220-1229.

Pieejams: https://www.academia.edu/2360201/Translation_of_Idioms_and_Fixed_Expressions_Strategies_and_Difficulties [skatīts 2016, 21. feb.]

⁸ Strakšienē, Margarita. Analysis of Idiom Translation Strategies from English into Lithuanian. *Studies about languages*, No.14, 2009. Pp. 13-19. [skatīts 2016, 5.apr.]

Pieejams: http://www.kalbos.lt/zurnalai/14_numeris/03.pdf

⁹ Karkonens-Svensons, Snorre. Norvēģu īpašvārdu atveide. No: Bušs, Ojārs (red.). *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga: Norden AB, 2003. 122.-282. lpp.

Veisberga un Ievas Zaubergas¹⁰ rakstīto par transkripcijas priekšrocībām un trūkumiem, atveidojot citvalodu īpašvārdus latviešu valodā.

Darba struktūra:

Bakalaura darbs sastāv no 3 nodaļām un 5 apakšnodaļām. Pirmajā nodaļā sniegta tulkojamā teksta formas, stila un satura analīze un izvērtēta teksta nozīme laikmeta kontekstā. Otrajā nodaļā pamatotas tulkošanā izmantotas pieejas atbilstoši oriģinālo tekstu specifikai un mērķauditorijas vajadzībām. Trešā nodaļa sastāv no piecām apakšnodaļām, kurās ir izklāstītas tulkošanas procesā sastaptās problēmas un sniegti to risinājumi. Šeit tiek pētītas tās grūtības, kas saistās ar tieši netulkojamo vārdu, kultūrspecifisko jēdzienu un parādību, frazeoloģismu, svešvalodā lietoto vārdu un izteicienu, kā arī īpašvārdu atveidi.

Darba praktisko daļu veido Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju tulkojums latviešu valodā.

Darbā izmantoto terminu skaidrojumi:

Avotvaloda – valoda, no kuras tiek tulkots;

Avotteksts – tulkojuma teksts oriģinālajā valodā;

Frazeoloģisms – stabils vārdu savienojums, kurā ir manāms vismaz daļējs nozīmes pārnesums;¹¹

Mērķvaloda – valoda, uz kuru tiek tulkots;

Tulkošanas pieeja – tulkotāja pieņemtie lēmumi tulkošanas procesa laikā, lai atrisinātu ar tulkošanu saistītās grūtības un sarežģījumus atbilstoši tulkojamā teksta specifikai.

¹⁰ Zauberga, Ieva. Globalizācijas ietekme uz citvalodu īpašvārdu atveidi latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. 13. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004. 111.-120. lpp.

¹¹ Veisbergs, Andrejs. Latviešu valodas frazeoloģija. No: Veisbergs, Andrejs (red.) *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 157. lpp.

1. AVOTTEKSTA SPECIFIKA UN NOZĪME LAIKMETA KONTEKSTĀ

Bakalaura darba ietvaros tiek tulkotas trīs esejas no Reidunas Ombē sastādītā eseju krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji”. Trīs izvēlētās esejas, pēc bakalaura darba autores domām, ir latviešu kultūrvēsturē visnoderīgākās un visnozīmīgākās no visām krājumā iekļautajām esejām. Kopumā krājums sastāv no priekšvārda un 17 esejām, kuru autori ir cilvēki no dažādām valstīm.

Izvēlētajām esejām ir raksturīga kultūrantropoloģiska teksta specifika. Tās ir rakstītas pirmajā personā un izklāsta autoru subjektīvās domas par norvēģu pieklājības un uzvedības normām, salīdzinot tās ar autoru kultūrā sastopamajiem priekšstatiem par pieklājību. Tāpat tiek minētas un vērtētas arī citas kultūru iezīmju atšķirības. Daudz parādās dažādu situāciju un personīgo piedzīvojumu pārstāsti un autoru izjūtu apraksti.

Pirmās izvēlētās esejas autore ir krājuma sastādītāja, norvēģiete Reiduna Ombē. Savā veidā viņas eseja ir atbilde visiem tiem apgalvojumiem, kas par norvēģu valodu tiek izteikti ārzemnieku esejās. Tas ir nozīmīgi ne tikai tāpēc, ka ir svarīgi zināt, kā cilvēks interpretē iebraucējus savā valstī, bet arī tāpēc, ka Reidunai Ombē ir ļoti liela pieredze darbā ar imigrantiem un līdz ar to viņa spēj objektīvi un paškritiski izteikties par savas kultūras specifiku. Esejā iekļauti zinātniskāki izvērtējumi, situāciju apraksti, sarunu paraugi un personīgo izjūtu un pārdomu atspoguļojums. Daudz parādās vārdi angļu un franču valodā, kā arī tiek minēti dažādi norvēģu valodai specifiski izteicieni. Autores rakstības stils dažkārt šķiet nedaudz samocīts. Bieži teikumi var būt ļoti gari un saturēt ļoti daudz informācijas, kuru lasītājam varētu būt grūti uzreiz uztvert. Dažkārt autore ir vēlējusies atsaukties uz sevi kā uz trešo personu, tādējādi ievērojot zinātniskāku valodas stilu, taču pat nākamajā teikumā viņa var atkal rakstīt pirmajā personā. Tajā pašā laikā Reidunas Ombē valoda ir diezgan bagāta un tēlaina – parādās dažādi pārnestā nozīmē lietoti vārdi un vārdu savienojumi, daudz sinonīmu un epitetu. Tāpat norvēģiete izmanto retoriskus jautājumus, kas varētu rosināt lasītāju domāt un vienlaikus varētu noturēt viņa uzmanību. Teksts ir samērā labi strukturēts – ir labs ievads, kurā tiek iepazīstināta tēma par norvēģu kultūras specifiku un pieklājību, ir samērā labi izplānots iztirzājums ar apakšvirsrakstiem, kuri pārslēdz lasītāju no vienas autores apskatītās tēmas pie nākamās, kā arī ir labi noformēts nobeigums, kurš aicina lasītāju mācīties par kultūras atšķirībām, interpretēt gan citu, gan savu uzvedību un būt atvērtākiem pret atšķirīgu domāšanas veidu.

Otrās esejas autore ir palestīniete no Libānas Hanana Bakira. Eseja izvēlēta tādēļ, ka autore ir arābu kultūras pārstāve, un viņas viedoklis ir nozīmīgs, ņemot vērā 2015. un 2016.

gadā tik aktuālo situāciju saistībā ar patvērumu meklētāju pieplūdumu Eiropā tieši no arābu valstīm. Eseja ir kā autore personīgo atmiņu un izjūtu pārstāsts, līdz ar to tā ļoti atšķiras no abām pārējām esejām pēc formas. Tajā ir raksturīgi daiļliteratūras stila elementi. Hanana Bakira atstāsta situāciju no savas dzīves, kur viņa iepazīstas ar meitas drauga ģimeni un runā ar viņiem par kultūras atšķirībām un viņas pieredzi kā imigrantei Norvēģijā. Šīs sarunas laikā viņi apspriež dažādas norvēģu kultūras iezīmes, ar kurām sievietei ir nācies saskarties savā uzturēšanās laikā Norvēģijā. Viņa izsaka savu viedokli un salīdzina dažādas situācijas ar arābu kultūru. Eseja rakstīta pirmajā personā un tajā parādās dažādi tēli – autore meita, meitas draugs un šī drauga ģimene – reāli eksistējoši cilvēki, kuri šajā esejā darbojas kā literāri tēli. Salīdzinājumā ar Reidunu Ombē šīs autore valoda ir vienkāršāka, ir izmantotas īsākas, sarunvalodai raksturīgas frāzes un teikumi. Dažkārt teikumi var būt vienkārši, var saturēt maz informāciju un radīt saraustīta teksta sajūtu, kas veido iespaidu par sarunas klātesamību. Taču kopumā var secināt, ka autore teikuma konstrukcijas reizēm ir nedaudz stīvas un nedabiskas. Iespējams, ka to ietekmē fakts, ka teksts ir rakstīts svešvalodā, proti, norvēģu valodā, kura nav autore dzimtā valoda. Esejā parādās vārdi angļu valodā, kā arī arābu īpašvārdi, tādā veidā norādot uz autore piederību arābu kultūrai. Hanana Bakira izmanto dažādus sarunvalodas elementus – parādās emocionāli izsaučieni, jautājuma teikumi, uzrunas formas. Tiek izmantoti arī dažādi frazeoloģismi, un reizēm tie parādās pat diezgan neiederīgās vietās. Kopumā eseja ir loģiski strukturēta – tai ir sava veida ievads, iztirzājums un noslēdzošā daļa, kuru nosaka sižeta līnija, proti, saruna vakara gaitā pie meitas drauga ģimenes vakariņu galda.

Trešās esejas autore ir krieviete Olga Komarova. No visām krājumā iekļautajām esejām autore ir viena no mūsu kultūrai tuvākajām pārstāvēm. Krievu un norvēģu kultūras atšķirību salīdzinājums un vērtējums ir it sevišķi nozīmīgs Latvijas kultūrtelpā, ņemot vērā valsts vēsturiskos apstākļus un krievu īpatsvaru mūsdienu Latvijas teritorijā. Esejai ir līdzīga forma un uzbūve kā norvēģietes Reidunas Ombē rakstītajam tekstam. Krievietes valoda ir bagāta, teikumi ir pārdomāti un viņas valodas stils ir lasītājam viegli uztverams un saprotams. Teikumi reizēm šķiet pat pārāk pareizi veidoti. Noteikti to ir ietekmējis tas, ka Olga Komarova ir rakstījusi eseju svešvalodā, proti, krievu valodā, tādēļ viņas izteiksmes veids šķiet nedaudz stīvāks, taču gramatiski tas ir pareizs, valoda ir precīza un skaidra un saturiski teksts ir viegli uztverams. Teksts ir diezgan labi strukturēts – ir labs ievads un iztirzājums, taču nobeigums šķiet diezgan sasteigts, tas tekstā parādās pēkšņi un nesatur īpaši nozīmīgus secinājumus. Tāpat kā pirmajā esejā, arī šajā tekstā var lasīt dažādu situāciju aprakstus, norvēģu kultūras parādību interpretēšanu, vērtēšanu un salīdzinājumu ar krievu kultūru.

Kopumā ir diezgan grūti raksturot valodas funkcionālo stilu izvēlētajām esejām. Kā norāda latviešu valodas pētniece Regīna Kvašīte, valodas stili var savstarpēji mijiedarboties un vienam žanram var būt raksturīgi vairāki stili.¹² Arī šajās esejās var manīt dažādu stilu sajaukumu. Visvairāk dominē publicistikas stila iezīmes. Regīna Kvašīte uzsver, ka publicistikas stilam var būt daudzveidīgas funkcijas, kuras var manīt arī šajās esejās, proti, teksti ir informējoši, izglītojoši, popularizējoši, kā arī izklaidējoši.¹³ Stilam raksturīgs ir tas, ka tiek apskatīti sabiedrībai aktuāli jautājumi un parādības, kuras tiek interpretētas, komentētas un izvērtētas.¹⁴ Lai arī oriģinālie teksti satur diezgan subjektīvu pieredžu aprakstus, var manīt arī zinātniskā, precīzāk populārzinātniskā, stila iezīmes, no kurām raksturīgākās ir ciešamās kārtas lietojums, teikumi ar vispārinātas personas lietojumu, dažkārt diezgan formāls izteiksmes veids un sarežģīta teikuma struktūra.¹⁵ Tajā pašā laikā parādās arī sarunvalodas stila elementi. It sevišķi Hananas Bakiras esejā, kura ir rakstīta pārstāsta formā, šī stila elementi tiek izmantoti kā izteiksmes līdzeklis, lai radītu iespaidu par sarunas klātesamību. Raksturīgākās sarunvalodas stila iezīmes ir vienkāršākas teikuma konstrukcijas, uzrunu un pamudinājumu lietojums, jautājuma teikumi, parādās daudz emocionalitātes un personīgo izjūtu attēlojums.¹⁶

Pievēršoties nedaudz vairāk esejas žanra specifikai un iepazīstoties ar Ingrīdas Kiršentāles, Benitas Smilkčiņas un Dzidras Vārdaunes atziņām viņu kopīgajā pētījumā, ir skaidrs, ka esejas žanrs ļauj tieši izteikt autora subjektīvo viedokli par dažādām parādībām un situācijām, tam var būt raksturīgi daiļliteratūras stila elementi – spilgta tēlainība un individuālā stila savdabība, emocionāls piesātinājums –, kā arī tas izceļas ar improvizētu un brīvu formu, kura nav pakļauta konkrētiem likumiem.¹⁷ Tāpat eseja, lai arī pārsvarā rakstīta kā monologs, spēj uzrunāt savu lasītāju un darbojas savā veidā kā dialogs ar viņu.¹⁸ Autors var rosināt lasītāju domāt par noteiktām tēmām, kā arī var mēģināt viņam uzspiest savu viedokli. Arī šīs esejas liek lasītājam aizdomāties par kultūras atšķirībām un to, cik pieklājība ir relatīvs jēdziens. Ir skaidrs, ka eseja ir ļoti subjektīvs žanrs, un tā ataino autora personīgās domas un izjūtas par kādu autoram tuvu tēmu. Autors esejā iejauc savu individualitāti, savas izjūtas, pārdzīvojumus un noskaņojumu, kā arī darbojas kā kritiķis, tādējādi vērtējot dažādas parādības un situācijas pēc subjektīvā skatījuma.¹⁹ Izvēlētajos tekstos daudz tiek attēloti situāciju apraksti no personīgās dzīves, kuri tiek interpretēti. Esejas galvenais objekts ir

¹² Regīna, Kvašīte. Latviešu valodas stili, 190. lpp.

¹³ Turpat, 185.lpp.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Turpat, 182.lpp.

¹⁶ Turpat, 188.lpp.

¹⁷ Kiršentāle, Ingrīda, Benita Smilkčiņa, Dzidra Vārdaune. *Prozas žanri*, 176.-178. lpp.

¹⁸ Turpat, 178. lpp.

¹⁹ Turpat, 181. lpp.

cilvēks – viņa psihe, apkārtējā pasaule, vēsture, kultūra un citas cilvēkam tik raksturīgās tēmas.²⁰ Šo eseju autori raksta par divu atšķirīgu kultūru pārstāvju saskarsmi – par to, kā cilvēks reaģē, saskaroties ar nepazīstamo, kā cilvēks vērtē citus pēc savas vērtību prizmas, par līdzīgo un atšķirīgo dažādās kultūrās. Lai arī esejas koncentrējas uz norvēģu kultūras specifisko iezīmju izvērtējumu, autori apskata kultūras un cilvēka jēdzienu plašākā spektrā un veicina lasītājus aizdomāties par to, ka cilvēkiem dažādās pasaules malās var būt atšķirīga dzīves pieredze un atšķirīgs domāšanas veids, kuru mums ir jāņem vērā un jārespektē, saskaroties ar šo cilvēku kultūru.

Kā norāda krājuma redaktore, šīs esejas ir paredzētas imigrantiem, norvēģiem un noteiktās jomās strādājošiem cilvēkiem un organizācijām, kuri saskaras ar cilvēkiem no citām kultūrām. Tās var būt noderīgas visdažādākajās vecuma un sociālajās grupās – skolēni, studenti, ceļotāji, biznesa partneri, pētnieki, vecāka gada gājuma cilvēki, kā arī citi var atrast šajos darbos izglītojošu, pamācošu, informējošu un izklaidējošu materiālu par dažādām kultūrām un cilvēku vispār. Var pieņemt, ka latviešu mērķauditorija šīm esejām īpaši neatšķirtos no norvēģu mērķauditorijas. Galvenokārt lasītāji būtu cilvēki, kurus interesē dažādu kultūras īpatnību salīdzinājums, kuriem ir īpaša interese par Norvēģijas kultūru, kurus saista cilvēka uzvedības interpretēšana un vērtēšana, kā arī cilvēki, kuri bieži saskaras vai gatavojas saskarties ar indivīdiem ārpus viņu ierastās kultūrvides.

Ir skaidrs, ka eseju tēma ir ļoti aktuāla mūsdienu situācijā. Globalizācijas ietekmē nepārtraukti notiek saskarsme ar citām kultūrām. Cilvēkiem ir arvien lielākas iespējas ceļot, strādāt, studēt, pārcelties uz citām valstīm un iepazīt citu valstu kultūras. Tāpat arī dažādu politisku notikumu ietekmē cilvēki var saskarties ar citu valstu pārstāvjiem. Arvien vairāk tiek dibinātas saites ar cilvēkiem ārpus mūsu zināšanu un pieredzes loka. Jautājums par kultūru atšķirībām pēdējā laikā ir īpaši aktualizējies, saistībā ar patvērumu meklētāju un imigrantu milzīgo pieplūdumu Eiropas valstīs 2015. un 2016. gadā, kā rezultātā medijos atspoguļotās informācijas un jau eksistējošo stereotipu ietekmē ir manāma tendence publiski izteikt viedokļus par svešu kultūru pārstāvju uzvedību, paražām un tradīcijām, balstoties tikai uz savā kultūrā sastopamajiem ideāliem, priekšstatiem un pieklājības normām. Tādēļ ir ļoti svarīgi iepazīties, analizēt un saprast citu kultūru īpatnības, pirms tās saukt par nepieņemamām un nepieklājīgām. Šī krājuma esejas ir nozīmīgs materiāls, lai spētu saprast to, cik atšķirīgas un reizē līdzīgas var būt dažādas kultūras un kā cilvēki no dažādām kultūrām var citādi vērtēt vienu un to pašu fenomenu, parādību vai situāciju. Esejas reizēm pauž diezgan subjektīvu viedokli, taču reizē apskata ar cilvēku saistītus fenomenus un parādības arī plašākā kontekstā un ir noderīgas, lai analizētu dažādu kultūru īpatnības un cilvēka uzvedību.

²⁰ Kiršentāle, Ingrīda, Benita Smilktiņa, Dzidra Vārdaune. *Prozas žanri*, 180. lpp.

Tāpat teksti ir diezgan pamācoši – tie veicina toleranci, aicina izprast citas kultūras, kā arī mudina cilvēkus novērtēt kultūru atšķirības.

Kopumā var secināt, ka izvēlētās esejas ir kultūrantropoloģiski teksti, kuri pauž to autoru viedokli un personīgos pārdzīvojumus par norvēģu un viņu kultūru atšķirībām, kā arī vērtē kultūru atšķirības plašākā, globālākā skatījumā. Esejās tiek apskatītas aktuālas un mūsdienās noderīgas tēmas, kas veicina lasītājos pārdomāt un izprast kultūru atšķirības. Tāpat izvēlētais žanrs ļauj katrai autorei izteikt savu vēstījumu brīvā un nepiespiestā veidā, ļaujot viņai personīgajam viedoklim un emocijām. Katrai autorei ir raksturīgas noteiktas specifiskas iezīmes formas, teikumu strukturēšanas un valodas lietojuma izvēles veidā. Divas no autorēm rakstījušas tekstu svešvalodā, kas var būt par iemeslu ne tik brīvam un dabīgam valodas plūdam. Kopumā visās esejās parādās daudz personīgo izvērtējumi, sajūtu apraksti, subjektīvo pārdzīvojumu apskati, kā arī zinātniskāki un objektīvāki vērtējumi par kultūras atšķirībām. Tāpat esejām galvenokārt raksturīga publicistikas stila iezīmes ar sarunvalodas un zinātniskā stila elementiem. Teksti ir informējoši, izglītojoši un izklaidējoši un to mērķauditorija ir cilvēki, kuriem ir interese par starpkultūru saziņas procesiem un kuri bieži saskaras ar cilvēkiem ārpus viņu zināšanu loka.

2. TULKOŠANAS PIEEJAS IZVĒLE UN PIELIETOJUMS

Tulkošana ir process, kurā saskaras un mijiedarbojas divas dažādas kultūras, un vairāki tulkošanas pētnieki šo procesu dēvē par starpkultūru parādību vai starpkultūru saziņu. Kā uzsver Umberto Eko, tad tulkošana vienmēr ir saistīta ar maiņu – ne tikai valodas, bet arī kultūras maiņu.²¹

Varētu uzskatīt, ka tulkotājs šajā maiņas procesā darbojas kā rīks. Viņam ir ne tikai labi jāpārzina abas tulkošanā iesaistītās valodas, bet jāspēj labi orientēties abu kultūru specifiskajās iezīmēs un jāveic nepieciešamās izvēles, lai pārstādītu vienai kultūrai piederošu tekstu citā. Tulkotāja mērķis ir radīt kultūrvidei atbilstošu un pieņemamu tulkojumu, līdz ar to šai personai ir jāuzņemas atbildība par noteiktajām izvēlēm un pārmaiņām tulkošanas procesa ietvaros. Bakalaura darba autore ir atsaukusies uz vairāku teorētiķu atziņām par to, kādam ir jābūt labam un kvalitatīvam tulkojumam, un ir izvēlējusies noteiktas pieejas tulkošanas procesā, lai spētu rast kultūrvidei pieņemamu un oriģinālajam tekstam atbilstošu tulkojumu.

Pētnieks Jānis Sīlis uzsver, ka cilvēkam nav jābūt ekspertam tulkošanas teorijas jautājumos, lai pateiktu, vai tulkojums ir labs vai slikts, jo to bez īpašas šaubīšanās var noteikt jebkurš parastais tulkotājs literatūras lasītājs.²² Andrejs Veisbergs min vairākas pazīmes, pēc kurām lasītājs var atpazīt tulkojumu un pamanīt avotvalodas ietekmi, piemēram, neierastas teikuma konstrukcijas un salikteņu vai nepierastu vārdu lietojums.²³ Tāpat tulkojumus var atpazīt pēc dažādu aizguvumu, internacionālismu, svešvārdu, īpašvārdu, viltusdraugu un neveikli pārtulkotu frazeoloģismu lietojuma.²⁴ Jāņem vērā, ka tulkojumā vienmēr varēs manīt avotteksta un avotvalodas ietekmi. Kā norāda Ieva Zauberga, tad, lai arī kā tulkotājs censtos tekstu pielāgot mērķauditorijai, tas nekad nespēs pilnībā iekļauties jaunajā vidē, jo vienmēr saturēs jaunu un svešu informāciju un izteiksmes līdzekļus.²⁵

Tulkotājs var izvēlēties noteiktu metodi jeb pieeju pie tulkojuma, kuru, kā min Andrejs Veisbergs, var ietekmēt tai laikā valdošās tulkošanas ieražas un mode, kā arī tulkotāja subjektīvais skats uz tulkojuma mērķi un auditorijas vēlmēm.²⁶ Apzinoties mērķauditorijas vajadzības, vēlmes un spējas, tulkotājs var izvēlēties to, cik tuvu oriģinālajam tekstam viņš vēlas pieturēties.

Kā nozīmīgākā pieeja tulkošanas procesā ir orientēšanās uz teksta pielāgošanu latviešu kultūrvidei, līdz ar to par prioritāti tiek izvirzīts teksta patērētājs un mērķauditorija. Ir skaidrs,

²¹ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*, p. 17.

²² Sīlis, Jānis. *Tulkotājzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 52. lpp.

²³ Veisbergs, Andris. *Tulkotājzinātne*, 373. lpp.

²⁴ Turpat, 381.-384. lpp.

²⁵ Zauberga, Ieva. *Tulkotājzinātne: stilistiski strukturālā neviendabība*, 217. lpp.

²⁶ Veisbergs, Andris. *Tulkotājzinātne*, 381. lpp.

ka tulkotajam tekstam ir jābūt viegli uztveramam, nesaraustītam un viendabīgam un tam ir jāatbilst mērķvalodas gramatikas likumiem, lai lasītājs spētu novērtēt darbu kā kvalitatīvu. Ieva Zauberga šo procesu raksturo ar ļoti trāpīgiem ekonomiskiem terminiem, apgalvojot, ka tulkošana ir pakalpojuma sniegšana patērētājam un patērētāja vajadzības ir tās, kas nosaka tulkošanas procesu.²⁷ Arī Pīters Nūmārks uzsver to, cik svarīga ir mērķauditorijas apzināšanās, lai spētu rast kvalitatīvu tulkojumu. Savā monogrāfijā viņš norāda, ka tulkotājam ir jāņem vērā, kur darbs varētu parādīties – mācību grāmatā, žurnālā, avīzē vai kur citur –, kā arī ir jānovērtē potenciālā lasītāja spējas – vai viņš ir pazīstams ar avotteksta kultūru un tēmu, vai viņš ir eksperts noteiktajā jomā vai arī tomēr diezgan neinformēts par to.²⁸

Kā jau minēts šī darba pirmajā nodaļā, tad izvēlētās esejas ir pamācošas, izklaidējošas un informējošas; to galvenā tēma ir dažādu kultūru atšķirību un īpatnību izvērtēšana. Tātad latviešu kultūrvīdē tulkotās esejas varētu lasīt gan studenti, gan skolēni, gan personas, kuras bieži saskaras ar citu kultūru pārstāvjiem, gan arī tie, kuri interesējas par cilvēku savstarpējiem saziņas procesiem, kultūras atšķirību izvērtēšanu, kā arī norvēģu kultūras specifiku. Atšķirībā no oriģinālā teksta mērķauditorijas, kur to sastāda norvēģu valodas un kultūras pārzinātāji, latviešu lasītāji noteikti nebūtu eksperti norvēģu kultūras specifikā. Tāpat bakalaura darba autore paredz, ka potenciālais lasītājs būs gatavs sastapties ar sveškultūru elementiem, jo lasīs tekstu par citu kultūrvīdi.

Balstoties uz mērķauditorijas spējām un vajadzībām, autore izvēlas veikt nepieciešamās izmaiņas un pielāgot teksta elementus, lai radītu latviešu kultūrvīdei viendabīgu un saprotamu tekstu, kurā teksta struktūra, teikumu uzbūve un vārdu kārtība atbilst latviešu gramatikas likumiem, kā arī izteicieni ir atpazīstami jaunajā kultūrvīdē. Tajā pašā laikā tulkojumā ir pieļaujama svešvārdu un īpašvārdu izmantošana, kultūrspecifisko parādību un elementu attēlošana. Ir svarīgi atrast šo balansu starp avotteksta ietekmi un vēlmi orientēties uz mērķauditoriju. Noteiktās vietās autore izvēlas izmantot zemsvītras komentārus, sniedzot svešvalodā lietotu frāžu tulkojumu vai izskaidrojot tekstos sastopamos norvēģu kultūras specifiskos elementus.

Dažādiem tekstiem ir raksturīga atšķirīga tulkojamības pakāpe. Jānis Sīlis par tulkojamību sauc konkrētas nozīmes vai nozīmju kompleksa pārceļšanu no vienas valodas citā valodā ar noteikumu, ka nozīme nav pilnībā mainījusies.²⁹ Saskaroties divām dažādām valodām, var gadīties, ka daudzām nozīmēm nevar atrast ekvivalentu otrā valodā. Tas saistās ar to, ka dažādu kultūru pārstāvjiem var būt pilnīgi atšķirīga pasaules izpratne un pretēja

²⁷ Zauberga, Ieva. Globalizācijas ietekme uz citvalodu īpašvārdu atveidi latviešu valodā, 116. lpp.

²⁸ Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. [London]: Prentice-Hall International, 1988, p. 15.

²⁹ Sīlis, Jānis. *Tulkojumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 15. lpp.

dzīves pieredze.³⁰ Daudzas kultūras var būt viena otrai diezgan līdzīgas, līdz ar to var pieņemt, ka tulkojamības pakāpe būs augsta, turpretī attālākām kultūrām var rasties vairāk sarežģītumu nozīmju piemeklēšanas procesā, un šādā gadījumā tulkojamības pakāpe būs zemāka. Izvērtējot latviešu un norvēģu kultūras, var pieņemt, ka tās ir diezgan līdzīgas – abas valstis atrodas līdzīgos platuma grādos, ar līdzīgu vēsturisko pieredzi un rietumniecisko vērtību sistēmu. Tātad kultūru atšķirības starp šīm valstīm nevar būt tik radikālas, ja salīdzinātu tās ar attālāku valstu kultūrām. Tas ir pirmais solis, lai saprastu, ka tulkojamības pakāpe izvēlētajiem tekstiem nav zema un teksta pārstādīšana jaunajā vidē nebūs pārāk problemātiska.

Jāņem vērā, ka katram tekstam ir sava tulkojamības pakāpe un to ietekmē dažādi faktori. Jānis Sīlis uzsver, ka jebkurš teksts ir tulkojams, taču problēma ir tajā, cik lielā mērā šo tekstu ir iespējams tulkot un, jo vairāk tulkotājs savā izvēlētajā metodē izvēlas orientēties uz oriģinālā teksta valodu un kultūras specifiku, jo grūtāk šo tekstu ir tulkot.³¹

Jānis Sīlis min, ka, lai sasniegtu augstu tulkojamības pakāpi, svarīga loma ir tulkotāja spējām pārcelt šos svešās kultūras elementus jaunajā tekstā tā, lai šo terminu vai vārdu jaunā kultūra spētu pieņemt un saprast.³² Ja tulkotājam ir liela pieredze un viņš labi orientējas abās valodās un kultūrvidēs, viņš spēs atrast risinājumus lielākajai daļai no tekstā sastopamajām problēmām. Nepieredzējušāki tulkotāji bieži var kļūdaini novērtēt to, ka noteiktus vārdus vai nozīmes nav iespējams pārtulkot mērķvalodā, taču īstenībā tulkotājam trūkst pieredzes un zināšanu. Neskatoties uz to, tulkotāji tāpat bieži saskaras ar vārdiem, kuriem nav iespējams atrast ekvivalentu, un ir jāmeklē citi līdzekļi problēmu risināšanā. Jānis Sīlis uzskaita vairākus iemeslus, kāpēc tulkošanas procesā var rasties grūtības, piemēram, ja tulkojuma valodā neeksistē atbilstoši morfoloģiski, sintaktiski vai leksiski elementi.³³

Izvēlētajā tekstā bakalaura darba autore saskaras ar vairākām šāda veida problēmām. Piemēram, norvēģu valodā daudz lieto ciešamo kārtu, taču latviešu valodā to tik plaši nepraktizē, līdz ar to tulkošanas procesa ietvaros tulkotājam ir jāmeklē risinājumi, kā tekstā mazāk izmantot ciešamo kārtu un pielāgot teikuma struktūras mērķauditorijas vajadzībām. Tāpat, kā norāda Nilss Dannemarks, norvēģu valodā bieži par teikuma priekšmetu lieto „*man*” vai „*en*”, kuri nenorāda uz kādu konkrētu personu un kurus lieto vispārīgos izteikumos, kur teikuma priekšmets nav būtisks.³⁴ Tādēļ tulkotājam ir jāpiemeklē dažādi varianti un

³⁰ Sīlis, Jānis. *Tulkojumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 15. lpp.

³¹ Turpat, 18. lpp.

³² Turpat, 62. lpp.

³³ Turpat, 19. lpp.

³⁴ Dannemarks, Nilss. *Norvēģu valodas gramatika*. Rīga: Norden, 1995, 140. lpp.

risinājumi, ar kuriem var atbilstoši atveidot vai aizstāt vispārinātās personas lietojumu mērķvalodā.

Vēl autore saskaras ar dažādiem vārdiem un izteicieniem, kuriem latviešu valodā neeksistē precīzs ekvivalents. Tās var būt frazeoloģiskās vienības, kultūrspecifiski jēdzieni, kā arī termini, kuri latviešu valodā vienkārši neeksistē. Šo problēmu risināšanā var būt dažādas pieejas – var izvēlēties noteikto vārdu vai vārdu savienojumu tekstā vispār neuzrādīt, var mēģināt to skaidrot teksta ietvaros vai zemsvītras komentārā, var mēģināt piemeklēt vārdu vai vārdu savienojumu ar līdzīgu nozīmi, kā arī var mēģināt ieviest jaunu nozīmi valodā, cerot, ka mērķauditorijā to pieņems un sapratīs.

Jāpiemin Jāņa Sīļa atziņa, ka tulkošanas procesā ir ne vien jātulko vārdu nozīmes vai valodas elementi, bet arī jātulko kultūras faktus pret kultūras faktiem atbilstošajā kontekstā.³⁵ Tas nozīmē, ka tulkošana ir maiņas process, kurā ne vienmēr var izdoties atrast identisku nozīmi jau esošajam elementam un kurā ir atļauts mainīt saturu tādā mērā, lai mērķauditorija spētu labāk saprast teksta autora pateikto. Taču tulkotājam ir jābūt uzmanīgam brīžos, kad viņš tulkošanas procesā izvēlas ieviest ko jaunu. Andrejs Veisbergs norāda, ka bieži šie lēmumi, kas parasti izpaužas kā aizguvumu izmantošana, pastiprina svešvalodas spiedienu mērķvalodā un rada neviendabīga teksta sajūtu.³⁶

Ļoti noderīgi šajā kontekstā ir iepazīties ar Umberto Eko ieteikumiem tiem tulkotājiem, kuri tulkoja itāļa paša darbus. Umberto Eko uzsver, ka tulkotājam ir jāsaprot konkrētā teksta galvenā doma un vajadzības gadījumā tulkotājs var izmainīt nelielas virspusējas detaļas, lai spētu saglabāt šīs domas dziļumu.³⁷ Šeit Umberto Eko min fragmentu no viena viņa stāsta, kurā rakstnieks izmantoja dažādus krāsu nosaukumus, lai rastu iespaidu par krāsu dažādību. Lai tulkotāji spētu panākt to pašu efektu, itālis mudināja viņus brīvi mainīt nosauktās krāsas brīžos, kad tulkotājiem mērķvalodā pietrūkst sinonīmu vai minētie krāsu nosaukumi otrā kultūrā vienkārši nav pazīstami.³⁸ Var secināt, ka ir pieļaujams mainīt nelielas detaļas no oriģinālā teksta, taču tikai tādēļ, lai spētu autora domu pateikt pēc iespējas precīzāk.

Jebkurā gadījumā, kad tulkotājam ir jāizvēlas kaut ko mainīt, izlaist vai paskaidrot, tulkojums zaudēs noteiktu daļu no oriģinālteksta rakstura un tā autora specifiskā stila. Umberto Eko uzsver, ka tekstā radušos zaudējumus ir iespējams kompensēt.³⁹ Piemēram, ja teksts ir rakstīts ļoti tēlaini un autors izmanto daudz frazeoloģismus, ne vienmēr būs iespējams atrast piemērotu ekvivalentu mērķvalodā. Tādā gadījumā ir iespējams kādā citā

³⁵ Sīlis, Jānis. *Tulkojumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 62. lpp.

³⁶ Veisbergs, Andris. *Tulkojumvaloda*, 381. lpp.

³⁷ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*, p. 31.

³⁸ Turpat, p. 32.

³⁹ Turpat, p. 48.

teksta vietā pievienot citu frazeoloģismu, kur oriģinālā teksta autors to nemaz nebija lietojis. Šādā veidā tiek saglabāts autora individuālais rakstības stils. Tomēr jāatceras, ka jaunajā darbā nevajadzētu pateikt vairāk nekā darba autors savā oriģinālajā tekstā sākotnēji ir norādījis. Umberto Eko min, ka eksistē tulkojumi, kuri jaunajā kultūrvidē spēj pateikt vairāk nekā oriģinālie teksti, bet šajā gadījumā to vairs nevar uzskatīt par labu tulkojumu un oriģinālā teksta versiju.⁴⁰ Tāpat Umberto Eko uzsver, ka tulkošanas procesā pārsvarā vairāk ir darīšana ar zaudējumiem, līdz ar to tulkotājam nevajadzētu izniekot pārāk daudz laika, cenšoties nepateikt vairāk nekā oriģinālā teksta autors.⁴¹

Bakalaura darba autore ir izvēlējusies tulkot trīs esejas, kuru autori ir trīs dažādi cilvēki ar atšķirīgām kultūras pieredzēm. Šo autoru eseju forma, teksta strukturēšanas veids, izteiksmes veids un teikumu veidošanas paņēmieni atšķiras. Līdz ar to arī tulkošanas pieeja nedaudz atšķirsies no teksta uz tekstu, lai spētu saglabāt oriģinālo tekstu specifiku un autoru individuālo rakstības stilu. Tā, piemēram, tiek atstāti garie, ar informāciju pārpildītie teikumi Reidunas Ombē esejā, bet saglabātas Hananas Bakiras īsās un vienkāršās teikuma konstrukcijas. Tāpat arī Reidunas Ombē un Olgas Komarovas eseju forma ievērojami atšķiras no Hananas Bakiras rakstītā. Ombē un Komarovas esejā ir saglabāts samērā neitrāls izteiksmes veids, taču Bakiras esejā var atļauties lietot emocionālāku valodu un tēlaināku izteiksmes veidu. Tā kā eseju autorēm ir atšķirīga kultūras un dzīves pieredze un arī Norvēģijā viņas visas uzturas atšķirīgās valsts daļās, tad autoru individuālo iezīmju atveide mērķvalodā nav tik ļoti apgrūtināta, jo katra autore raksta par dažādām, ar viņu pieredzi saistītām tēmām un piemin atšķirīgus notikumu aprakstus, kultūras iezīmju vērtējumus un emociju atspoguļojumu. Tas lielā mērā palīdz lasītājam katru tekstu uztvert atsevišķi.

Var secināt, ka tulkojumam jāatbilst oriģinālā teksta specifikai un jābūt kultūrvidei pieņemamam. Jāatceras, ka tulkojuma kvalitāti var noteikt jebkurš lasītājs, tādēļ ir svarīgi kontrolēt avotvalodas ietekmi, lai tulkojumu varētu novērtēt par kvalitatīvu. Eseju tulkošanā nozīmīgi ir ņemt vērā mērķauditorijas vajadzības un spējas, un tekstu ir jāpielāgo attiecīgi tām. Jāatceras, ka tulkojuma potenciālajam lasītājam būs interese par kultūras jautājumiem un saziņas procesiem, kā arī viņš būs gatavs saskarties ar norvēģu kultūras specifiskajām parādībām, jēdzieniem un situāciju aprakstiem. Tajā pašā laikā tulkotājam ir jātiecas saglabāt katra autora individuālās iezīmes valodas izteiksmes un teikumu konstruēšanas veidā, taču šo procesu atvieglo autoru atšķirīgā dzīves un kultūras pieredze.

⁴⁰ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*, p. 45.

⁴¹ Turpat, p. 47.

3. TULKOŠANAS PROCESĀ SASTAPTĀS PROBLĒMAS UN PIEDĀVĀTIE RISINĀJUMI

Tulkošanas procesa laikā tulkotājam ir jābūt gatavam saskarties ar dažādiem sarežģījumiem. Katru sastapto problēmu ir jāmēģina risināt atbilstoši teksta specifikai un izvēlētajai tulkošanas pieejai. Šajā nodaļā tiek pētītas tulkošanas procesa laikā sastaptās problēmas, izklāstīta problēmu risināšanas gaita un analizētas dažādu teorētiku atziņas. Visas problēmas nav iespējams detalizēti apskatīt bakalaura darba ietvaros, tādēļ autore izvēlas tuvāk pievērsties tiem sarežģījumiem tulkošanas procesā, kuri saistās ar tieši netulkojamo vārdu, kultūrspecifisko jēdzienu un parādību un frazeoloģisko vienību tulkošanu, kā arī nedaudz apskata svešvalodā lietotu vārdu un vārdu savienojumu lietojumu un īpašvārdu atveides principus.

3.1. Tieši netulkojamo vārdu ekvivalences problēma

Šīs apakšnodaļas ietvaros tiek pētīti tādi vārdi, kurus nav iespējams atveidot tiešā veidā, jo mērķvalodas leksikā neeksistē atbilstoši ekvivalenti. Šeit bakalaura darba autore atsaucas uz lingvistisko nesamērojamību, par kuru ir rakstījuši vairāki pētnieki. Jānis Sīlis norāda, ka lingvistisko tulkošanas grūtību iemesls parasti ir atbilstošu morfoloģisku, sintaktisku vai leksisku elementu trūkums tulkojuma valodā.⁴² Arī Sjūzana Basnē (*Susan Bassnett*) atsaucas uz lingvistisko netulkojamību (*linguistic untranslatability*), kura rodas, kad mērķvalodā nav atbilstošs leksisks vai sintaktisks aizvietotājs.⁴³ Umberto Eko uzsver, ka lingvistisko sistēmu nesamērojamība starp mērķvalodu un avotvalodu nenozīmē to, ka šīs sistēmas ir neiespējami salīdzināt.⁴⁴ Šīs teksta vienības nav iespējams pārtulkot tiešā veidā un tulkotājam ir jāmeklē citas pieejas, lai atrisinātu netulkojamību. Tātad ir skaidrs, ka tulkotājs saskaras ar leksiskām tulkošanas grūtībām brīžos, kad noteiktam vārdam mērķvalodā nav atbilstoša ekvivalenta.

Lai pārvarētu leksiskās tulkošanas grūtības, tulkotājam ir nepieciešamas labas zināšanas par abām iesaistītajām valodām. Tulkotājiem bieži ir jānodarbojas ar interpretēšanu. Kā norāda Umberto Eko, tulkošana vienmēr ir saistīta ar derību likšanu, jo tulkotājs nemitīgi interpretē avotvalodu, lai spētu tās elementus atveidot tulkojuma valodā.⁴⁵ Noteikta vārda, vārdu savienojuma vai teikumu interpretācija rodas no paša tulkotāja iniciatīvas. Ar interpretācijas palīdzību tulkotājs var sevī rast skaidrību par vārda patieso nozīmi un līdz ar to

⁴² Sīlis, Jānis. *Tulkotājzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 19. lpp.

⁴³ Bassnett, Susan. *Translation Studies*. 3rd ed. London and New York: Routledge, 2005, p. 39.

⁴⁴ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*, p. 12.

⁴⁵ Turpat, p. 17.

piemeklēt tam atbilstošu ekvivalentu. Šim procesam noder arī Umberto Eko pieminētā „metavaloda”.⁴⁶ Ja tulkotājs nespēj tieši nosaukt attiecīgo elementu mērķvalodā, tas nenozīmē, ka par to nav iespējams runāt. Tādēļ Umberto Eko piemin metavalodu, kura ļauj cilvēkiem domāt par šo vārdu un izskaidrot to, lai arī nav iespējams to nosaukt tiešā veidā. Tāpat svarīgi ir saprast kontekstu, kurā šis vārds tiek lietots un atbilstoši kontekstam vārds ir jāpielāgo arī mērķvalodā. Tātad, lai saprastu autora izmantoto vārdu avottekstā, kuram mērķvalodā nav ekvivalents, ir jāinterpretē šī vārda nozīme un, balstoties uz interpretāciju, jāpiemeklē atbilstošs risinājums tā tulkošanā.

Kā viens no šādiem tieši netulkojamiem vārdiem ir „*forventninger*”. Šim vārdam ļoti labi var atrast angļu valodas ekvivalentu „*expectations*”, taču latviešu valodā ir diezgan problemātiski piemeklēt precīzu tulkojumu. Lai arī vārdi „cerības” un „gaidas” satur daļu no vārda oriģinālās nozīmes, tos tomēr nevar lietot katrā vietā, kur oriģinālajā tekstā parādās vārds „*forventninger*”. Esejā šis vārds tiek lietots, lai norādītu, ka katram cilvēkam, pašam to neapzinoties, ir savi priekšstati, savi aizspriedumi, ideāli un normas, kuras var būt kultūrā ieaudzinātas, un balstoties uz tām cilvēki vērtē citus indivīdus. Līdz ar to ir skaidrs, ka darbības vārds „cerēt” šajā situācijā nederēs, jo liek domāt, ka cilvēks šo procesu dara labprātīgi un apzināti, tādēļ vārds „sagaidīt” vairāk atbilst konkrētajai situācijai. Tulkošanas procesa ietvaros bakalaura darba autore ir izvēlējusies tulkot šo vārdu atkarībā no katras pieminētās situācijas, taču lielākoties nākas izvairīties no lietvārda lietošanas un ir jāmaina teikuma struktūra. Tā, piemēram, „*høflighet handler om forventninger*” tiek tulkots kā „pieklājība ir saistīta ar to, ko mēs sagaidām viens no otra”. Oriģinālajā tekstā ir izmantots lietvārds, taču latviešu versijā nākas izmantot darbības vārdu. Izmantojot lietvārdu „gaidas”, tulkojums būtu šāds: „Pieklājība ir saistīta ar gaidām.” Šajā gadījumā lasītājam nebūtu pilnībā skaidrs, ko autors ir vēlējis pateikt, jo tulkojumā pietrūkst konteksta. Tālāk tekstā parādās vārdu savienojums „*å få infridd forventninger*”. Ja to tulkotu tieši, tad varētu izmantot šādus variantu: „piepildīt cerības” vai „piepildīt gaidas”. Pirmajā variantā vārds „cerības” neatbilst autores izteiktajai domai, un otrais variants latviešu valodā nešķiet pārāk izplatīts un dzirdēts. Tādēļ atkal izvēle tiek dota par labu darbības vārda lietošanai un oriģinālā teksta struktūras izmainīšanai. Gala versija ir šāda: „Piepildīt to, ko mēs no otra sagaidām.” Uzreiz pēc šī teikuma atkal parādās vārds „*forventninger*”, bet tā kā tas jau ir iepazīstināts divreiz vienas rindkopas ietvaros, tad tulkojot izvēlēts tomēr lietot lietvārdu „gaidas”. Ir skaidrs, ka mainot teksta struktūru pazūd avotteksta specifiskās iezīmes un rakstības stils, taču svarīgākais ir pārcelt sākotnējo nozīmi, un šajā gadījumā tas ir izdevies.

⁴⁶ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*, p. 11.

Kāds cits problemātisks vārds ir īpašības vārds „*folkelig*”. Šis vārds ir atvasināts no lietvārda „*folk*”, kas nozīmē „tauta”. Skatoties „Latviešu – norvēģu, norvēģu – latviešu vārdnīcā”, var atrast šī vārda tulkojumu kā „nacionāls” vai „tautisks”.⁴⁷ Esejas kontekstā šis vārds ir lietots pilnīgi citā nozīmē, tādēļ vārdnīcas piedāvāto variantu nevar izmantot. Reiduna Ombē savā esejā apraksta to, ka sabiedrībā atpazīstami norvēģi mēdz ģērbties neizteiksmīgās drēbēs, brauc ar vecu automašīnu un uzvedas kā vienkārši cilvēki. Šajā gadījumā „*folkelig*” tiek lietots, lai aprakstītu cilvēku, kuram ir piezemēts raksturs un kurš nevēlas izcelties citu cilvēku vidū. Tādēļ bakalaura darba autore izvēlas lietot vairākus īpašības vārdus, kuri vislabāk spēj raksturot oriģinālajā tekstā lietoto vārdu: „*pieticīgs*”, „*vienkāršs*”, „*piezemēts*”.

Palestīnietes Hananas Bakiras esejā bieži parādās darbības vārds „*å skåle*”, kuram latviešu valodā neeksistē atbilstošs ekvivalents. Norvēģi šo darbības vārdu izmanto kā izsaucienu pirms dzeršanas, uzsaucot tostu, kā arī vienkārši kā darbības vārdu, kurš norāda uz šo procesu. Bieži to var tulkot kā izsaucienu „*priekā*”, taču dažās situācijās tas tomēr nav pats atbilstošākais variants. Tātad katru reizi tas ir jātulko atbilstoši kontekstam. Ja tekstā „*skål*” atrodas tiešajā runā kā vienīgais varoņa izteiktais vārds, to bieži var tulkot kā „*priekā*”. Ja pēc „*skål*” seko novēlējums vai nosaukta kāda situācija, parādība vai cilvēka vārds, par kuru tiek saskandinātas glāzes, tad vajag pielāgoties tekstā minētajai informācijai. Tā, piemēram, „*skål for Norge*” var tulkot kā „iedzersim par Norvēģiju” vai vienkārši kā izsaucienu „par Norvēģiju”. Tāpat arī brīžos, kad „*å skåle*” tiek lietots kā darbības vārds parastā stāstījuma teikumā, ir jāpiemērojas tekstam, piemēram, rakstot „uzsaukt tostu” vai „saskandināt glāzes”. Arī šajā tulkojumā ir svarīgs teksta konteksts, un šī vārda tulkojums izmainās atkarībā no situācijas un tā lietojuma.

Kā viena no biežākajām problēmām tulkošanas laikā bija vispārinātas personas lietojums norvēģu tekstos un to atveide latviešu valodā, kas pieprasīja veikt noteiktas izmaiņas teikumu konstruēšanā. Norvēģu valodā bieži par teikuma priekšmetu izmanto „*man*” un „*en*”, kas nenorāda uz kādu konkrētu personu un ko var izmantot vispārīgos izteikumos, kur teikuma priekšmets nav būtisks.⁴⁸ Latviešu valodā šādas personas lietojums nepastāv, līdz ar to, lai to atveidotu, ir jāmaina teikuma uzbūve un jāmeklē iespējas, kā oriģinālajā tekstā izteikto domu visprecīzāk varētu atveidot mērķvalodā. Nilss Dannemarks min risinājumu atturēties no teikuma priekšmeta lietošanas.⁴⁹ Šādu risinājumu autore izvēlas, tulkojot sekojošo teikumu: „*Jeg er en av dem som mener at tingene forklarer seg selv, når **man er** tålmodig.*” Šeit netiek izmantots teikuma priekšmets, taču autore izvēlas izmantot darbības

⁴⁷ Dannemarks, Nilss, Rihards Bērugs, Ilze Kačevska. *Latviešu-norvēģu, norvēģu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008, 380. lpp.

⁴⁸ Dannemarks, Nilss. *Norvēģu valodas gramatika*, 140. lpp.

⁴⁹ Turpat, 139. lpp.

vārdu vienkaitļa otrajā personā: „Es esmu viens no tiem cilvēkiem, kurš uzskata, ka lietas pašas ar laiku sevi izskaidros, ja vien **būsi** pacietīgs.”

Noteiktās vietās tomēr ir nepieciešams izmantot teikuma priekšmetu, lai latviski teikums būtu dabiskāks un vieglāk uztverams. Var izmantot otro personu, piemēram, tulkojot šo teikumu: „*Det er sant, **man må spise når man er i et russisk hjem.***” Autores risinājums: „Tā ir taisnība – **tev ir jāēd**, kad **esi ciemos** pie krieviem.” Lietojot otro personu, var panākt to, ka teksta lasītājs tiek iesaistīts konkrētajā situācijā, un tādā veidā viņam rodas lielāka interese par teksta saturu.

Tāpat ir iespējams vispārinātas personas lietojumu atveidot, ja tiek radīts kāds neitrāls teikuma priekšmets, kas nenorāda uz konkrētu personu. Šādi izskatās teikums avottekstā: „*En latter uten grunn viser at **man er dum.***” Tulkojot autore izvēlas lietot vārda „*man*” vietā lietvārdu „cilvēks”: „Smieklī bez iemesla norāda uz to, ka **cilvēks** ir stulbs.” Šādā veidā tiek saglabāts teikuma neitrālais raksturs, jo netiek nosaukta vai uzrunāta kāda konkrēta persona.

Kopumā var secināt, ka, tulkojot vārdus, kuriem nav tiešs tulkojums mērķvalodā, vispirms ir jāsaprot šī vārda nozīme un tā lietojums konkrētajā situācijā. Tulkotājam ir jānodarbojas ar interpretēšanu, lai spētu saprast šī vārda nozīmi, un uz interpretācijas pamata var veidot tulkojumu. Visnozīmīgākais ir tas, ka tulkošanas procesā autora sākotnējā doma tiek visprecīzāk attēlota mērķvalodā, tādēļ reizēm ir jāmaina vārda sākotnējā forma un pat teikuma struktūra.

3.2. Kultūrspecifisko jēdzienu un parādību atveides problēmas

Tulkošanas procesa ietvaros nereti var sastapties arī ar tādiem kultūrspecifiskiem jēdzieniem un parādībām, kas ir raksturīgi tikai norvēģu kultūrai. Avotvalodā šos elementus uztver kā pašsaprotamus, taču tulkojot ir jāņem vērā, ka potenciālais lasītājs nebūs labi pazīstams ar šiem jēdzieniem un parādībām, tādēļ tulkotājam ir jāizvēlas attiecīgās pieejas, lai izskaidrotu šos elementus lasītājam saprotamā un viegli uztveramā veidā.

Kā viena no pirmajām šāda veida parādībām ir uzrunas formu „tu” un „jūs” lietojums abās iesaistītajās valodās. Norvēģu valodā forma „jūs” praktiski vispār netiek lietota, taču latviešu valodā to izmanto ļoti bieži, sarunājoties ar nepazīstamiem cilvēkiem un izrādot cieņu pret sarunas biedru. Kā norāda Jānis Sīlis, tad tulkošanas procesa ietvaros ir grūti pārcelt uzrunas formu, jo tā ir spilgti izteikta kultūrspecifiska parādība, kura norāda uz runātāju attiecību niansēm un sociālo kontekstu, kurā šī uzrunas forma tiek lietota.⁵⁰ Tāpat pētnieks norāda, ka ir grūti tulkot tekstus no valodas, kur neeksistē uzrunu atšķirības, jo nav viegli

⁵⁰ Sīlis, Jānis. *Tulkojumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 46. lpp.

noteikt situācijas oficiālo noskaņu, saprast runātāju attiecības un runātāju nolūkus sarunas laikā.⁵¹ Hananas Bakiras eseja ir par viņas ciemošanos pie savas meitas drauga ģimenes, un tā ir pirmā reize, kad sieviete satiek šos cilvēkus. Esejas ietvaros iesaistītās personas uzvedas ļoti draudzīgi un cieņpilni un uzrunā viena otru uz „tu”. Ja šī saruna norisinātos latviešu kultūrvidē, visticamāk, ka cilvēki dotu priekšroku „jūs” formas lietojumam. Protams, tas ir atkarīgs no cilvēka individuālā rakstura, dzīves pieredzes un uzskatiem, taču var pieņemt, ka latvieši pirmajā tikšanas reizē nejustos pietiekami brīvi un komfortabli, lai lietotu „tu”. Tulkojot ir jāizdara izvēle – saglabāt avottekstā praktizētās uzrunas formas vai tomēr pielāgot tās mērķvalodai. Darba autore izvēlas saglabāt norvēģu uzrunas formu lietojumu, tādā veidā arī saglabājot familiāro un draudzīgo sarunas noskaņu, kā arī parādot lasītājam norvēģu un latviešu kultūru atšķirības, kas ir ļoti svarīgi šo tekstu ietvaros. Jānis Sīlis norāda, ka tulkotājam ir jābūt augstām valodas prasmēm, izjūtas līmenim un dziļām zināšanām par abām iesaistītajām kultūrām, kad ir jāatveido uzrunas formas mērķvalodā.⁵² Tam var piekrist, taču jāņem vērā arī teksta funkcija mērķvalodā un teksta saturs katru reizi, kad ir jāizvēlas starp kaut kā saglabāšanu vai maiņu.

Tāpat esejās parādās vairāki pazīstamu norvēģu personvārdi, institūciju nosaukumi un dažādi ļoti kultūrspezifiski jēdzieni, kuri, iespējams, latviešu mērķauditorijai nebūtu saprotami. Tā, piemēram, Reiduna Ombē piemin, ka norvēģiem nozīmīgi svētki ir dzimšanas dienas, Ziemassvētku vakars un 17. maijs. Norvēģiem un cilvēkiem, kuri ir pazīstami ar norvēģu kultūrvidi, pēdējais pieminētais datums neizraisītu apjukumu. Turpretī var pieņemt, ka latviešu lasītājam šis datums neko daudz neizteiktu. 17. maijs ir Konstitūcijas diena jeb Nacionālā diena Norvēģijā, un šis datums norvēģiem ir tikpat svarīgs kā latviešiem 18. novembris. Ja vajadzētu tulkot kādu teksta fragmentu no latviešu valodas uz norvēģu valodu, kurā tiek pieminēts 18. novembris, var pieņemt, ka norvēģu lasītājs nesaprastu, ko tas nozīmē un būtu nepieciešams tekstā ietvert paskaidrojumu. Tā kā Reidunas Ombē esejā ir manāmas arī zinātniska valodas stila iezīmes, tad darba autore izvēlas izmantot zemsvītras komentāru, lai īsi paskaidrotu lasītājam, ko šis datums nozīmē.

Krievietes Olgas Komarovas esejā tiek pieminēts jēdziens „Pomoru laiks”, kurš norāda uz laika posmu no 1740.-1917. gadam, kurā notika tirdzniecības apmaiņa starp Krievijas ziemeļrietumos dzīvojošajiem pomoriem un Norvēģijas ziemeļu krasta iedzīvotājiem.⁵³ Iespējams, ka iesaistītajām kultūrām šis termins rada plašākas asociācijas, taču latviešu

⁵¹ Sīlis, Jānis. *Tulkotumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*, 49. lpp.

⁵² Turpat, 50. lpp.

⁵³ Shrader, Tatjana Alexeevna. *Across the Borders: the Pomor Trade*. From: Jackson, Tatjana N. and Jens Petter Nielsen (eds.) *Russia-Norway: Physical and Symbolic Borders*. Moscow: 2005.
Pieejams: http://qwertus.narod.ru/schrader_2005.htm [skatīts 2016, 27. apr.]

kultūrvidē ar tā saprašanu varētu būt grūtības, tādēļ arī šeit ir nepieciešams zemsvītras skaidrojums.

Hanas Bakiras esejā tiek pieminēts norvēģu rakstnieks Henriks Ibsens un Norvēģijas nacionālais televīzijas kanāls jeb saīsinājumā „NRK”. Pieminēto teikumu latviski varētu tulkot šādā veidā: „Un, kad es brīvā norvēģu valodā runāju par laika apstākļiem ar vārdu krājumu tik iespaidīgu, ka es varētu konkurēt ar Ibsenu vai spētu pārspēt visus „NRK” meteorologus, tad norvēģiem rodas iespaids, ka es brīvi pārvaldu viņu valodu.” Taču tulkotājs nevar pieņemt, ka visiem tulkojuma lasītājiem būs zināšanas par Henriku Ibsenu. Tāpat nevar apgalvot, ka televīzijas kanāla saīsinājums „NRK” latviešu lasītājam būs pazīstams. Ir iespēja pievienot zemsvītras komentāru, taču, kā norāda Ieva Zauberga, daudzās kultūrās šo komentāru vai piezīmju lietošana daiļliteratūras darbu tulkojumos var tikt uztverta par akadēmiskā stila pazīmi, kas varētu ierobežot lasītāju skaitu ar intelektuālo eliti.⁵⁴ Šeit Ieva Zauberga domā, ka zemsvītru komentāru lietojums var savā veidā „atbaidīt” potenciālo lasītāju. Ieva Zauberga arī piemin, ka zemsvītras paskaidrojumi par kādu rakstnieku vai parādību īpaši nepaplašinās lasītāja asociāciju loku, ja viņš iepriekš ar šo personu vai parādību nav saskāries.⁵⁵ Turklāt Umberto Eko uzsver, ka zemsvītras komentāru lietojums norāda uz tulkotāja vājajām un nepietiekamajām spējām.⁵⁶ Tā kā Bakiras darbs ir veidots pārstāsta formā un tajā ir manāmas daiļliteratūras stila iezīmes, autore izvēlas pēc iespējas mazāk izmantot zemsvītras komentārus tieši šīs esejas tulkošanā. Lai izvairītos no komentāru lietošanas, var izmantot dažādus Ievas Zaubergas minētos tulkošanas paņēmienus, piemēram, adaptāciju, izlaidumu, vispārinājumu vai vienkāršotu paskaidrojumu iekļaušanu pašā tekstā.⁵⁷ Līdz ar to šīs problēmas tulkošanā tika izmantota pēdējā pieeja, un šīs norvēģu kultūrspecifiskās parādības tiek īsi paskaidrotas paša teksta ietvaros: „Un, kad es brīvā norvēģu valodā runāju par laika apstākļiem ar vārdu krājumu tik iespaidīgu, ka es varētu konkurēt ar norvēģu rakstnieku Ibsenu vai spētu pārspēt visus Norvēģijas nacionālā televīzijas kanāla meteorologus, tad norvēģiem rodas iespaids, ka es brīvi pārvaldu viņu valodu.”

Kāds cits Norvēģu kultūrai specifisks vārds ir „*Stortinget*” jeb Stūrtings, kas parādās Reidunas Ombē esejā un apzīmē Norvēģijas parlamentu. Līdzīgā veidā arī latvieši apzīmē Latvijas Republikas parlamentu, saucot to par Saeimu. Bakalaura darba autore izvēlas lietot vārdu „Stūrtings” tulkojumā, taču izmanto zemsvītra piezīmi, lai sniegtu paskaidrojumu par vārda nozīmi. Vēl tekstā parādās vairākas organizācijas, kuru tulkošana arī sagādā zināmas problēmas. Organizācijai „*Røde Kors*” eksistē tiešs ekvivalents latviešu valodā – Sarkanais

⁵⁴ Zauberga, Ieva. Tulkojumvalodas stilistiski strukturālā neviendabība, 219. lpp.

⁵⁵ Turpat.

⁵⁶ Eco, Umberto. *Experiences in Translation*, p. 50.

⁵⁷ Zauberga, Ieva. Tulkojumvalodas stilistiski strukturālā neviendabība, 219. lpp.

Krusts –, taču organizācijas „*Kirkens Nødhjelp*” tulkošanā ir jāmeklē cita pieeja. Organizācija ir balstīta baznīcas darbībā un cīnās pret netaisnību un nabadzību pasaulē, palīdzot cilvēkiem, neņemot vērā viņu rasi, politiskos uzskatus vai reliģisko pārliecību.⁵⁸ Var saglabāt organizācijas nosaukumu oriģinālrakstībā, taču tas apgrūtinās lasīšanu un radīs neviendabīga teksta sajūtu. Balstoties uz organizācijas darbību un uzstādījumiem, autore izveido latvisko versiju „Norvēģijas baznīcas palīdzība” un tekstā pievieno zemsvītras komentāru ar organizācijas nosaukuma oriģinālu norvēģu valodā.

Reidunas Ombē esejā parādās citāts no Jaunās Derības: „*Se jeg står for døra og banker.*” Šī citāta tulkošanā ir svarīgi izmantot jau esošo latvisko tulkojumu un nenodarboties ar jaunradi, lai saglabāta teksta drošticamību un lai lasītājs pats spētu atrast šo citātu, ja vēlēties. Rindkopā, kurā tiek citēta šī rinda, tiek aprakstīts par pieklauvēšanas paradumiem un to, kā dažādās kultūrās to var uztvert atšķirīgos veidos. Ja norvēģi pieklauvēšanu pie durvīm pirms ienākšanas uzskata par pieklājības un cieņas izrādīšanu, tad daudzās afrikāņu kultūrās to piekopj tikai zagļi, lai pārliecinātos, ka mājās neviena nav. Uz šī pamata tiek norādīts citāts no Bībeles un paskaidrots, kā to vajadzētu tulkot kādā no afrikāņu valodām. Tā kā norvēģu un latviešu versijas šajā ziņā neatšķiras un patur sevī domu par pieklauvēšanu, tad autore izvēlas jau pieejamo latvisko versiju: „Redzi, es stāvu durvju priekšā un kladzīnu.”⁵⁹

Kopumā var secināt, ka kultūrspecifiskie jēdzieni un parādības ir jātulko atbilstoši konkrētajai situācijai un kontekstam. Lai attēlotu tos mērķvalodā pēc iespējas saprotamākā veidā, ir svarīgi ņemt vērā teksta funkcionalitāti un mērķauditorijas zināšanas un spējas. Tā kā teksts ir par kultūru atšķirībām, lasītājs būs gatavs saskarties ar neierastām situācijām un vārdiem. Līdz ar to tulkotājs var atļauties saglabāt dažādus jēdzienus un minēt noteiktas parādības, sniedzot nelielus paskaidrojumus zemsvītras komentāru veidā. Esecijā, kurā ir raksturīgas daiļliteratūras stila pazīmes, autore izvēlas pēc iespējas vairāk izvairīties no zemsvītras komentāru lietojuma, lai neatbaidītu lasītāju, un šo parādību un jēdzienu paskaidrojošos elementus cenšas ietvert pašā tekstā.

3.3. Frazeloģismu tulkošanas problēmas

Tulkošanas procesa ietvaros bakalaura darba autore bieži saskaras ar dažādiem frazeoloģismiem un specifiskiem izteicieniem. Šīs apakšnodaļas ietvaros pētīti jau esoši pētnieku izteikumi un atziņas par frazeoloģismu specifiskajām iezīmēm un to tulkošanas

⁵⁸ Kirkens Nødhjelp. *Together for a just world*. Pieejams: <https://www.kirkensnodhjelp.no/en/about-nca/> [skatīts 2016, 27. apr.]

⁵⁹ Jāņa atklāsmes grāmata 3:20. Jaunā Derība: 300 gadu jubilejas izdevums. Rīga: Latvijas Ev. Lut. Baznīcas konsistorija, 1988.

problemātiku, kā arī pieminēti izvēlētajos tekstos sastaptie frazeoloģismi un aprakstīta to atveides gaita.

Irāniešu pētnieks Amīrs Šodžaī uzsver, ka līdzīgu domu var katrā valodā izteikt pilnīgi atšķirīgos veidos un, lai arī tās valodas praktizētājam kāds vārdu savienojums var šķist pilnīgi pašsaprotams, tad citas valodas pratējam tas var šķist pilnīgi bezjēdzīgs.⁶⁰ Pīters Nūmārks raksta, ka tulkotājam, katru reizi saskaroties ar teikumu, kurš gramatiski šķiet pareizs, taču nespēj radīt lasītājā sapratni, ir jāpārbauda, vai tas nesatur pārnestā nozīmē lietotus teksta elementus, jo ir maz ticams, ka autors pēkšņi sācis rakstīt bezjēdzības.⁶¹

Pēc Andreja Veisberga lietotās definīcijas ir skaidrs, ka frazeoloģisms ir stabils vārdu savienojums, kurā ir manāms vismaz daļējs nozīmes pārnēsums.⁶² Tāpat Andrejs Veisbergs nosauc vairākas iezīmes, kas, lai arī nepiemīt visiem frazeoloģismiem, ļauj atpazīt to lietojumu – frazeoloģismiem var piemist metaforiskums, ekspresivitāte, emocionālisms, stilistika, nozīmes neparedzamība, necaurskatamība, spilgta stilistika, spilgta emocionāla nokrāsa, sarunvalodas stila nokrāsa un citas iezīmes.⁶³ Ir vairāki iemesli, kāpēc autori savos rakstītajos tekstos var izvēlēties lietot frazeoloģismus. Andrejs Veisbergs uzsver, ka frazeoloģismu lietojums padara valodu bagātāku, dzīvāku un izteiksmīgāku, kā arī stāstījumu – emocionālāku un pat asprātīgāku.⁶⁴ Līdz ar to var secināt, ka frazeoloģismu lietojums padara autora rakstības stilu saistošāku un interesantāku.

Autoram ir uzmanīgi jāapsver, vai pieminēto pārnestā nozīmē lietoto vārdu savienojumu darba lasītājs spēs atpazīt un pieņemt. Šis noteikums attiecas gan uz oriģinālā teksta autoru, gan arī uz šī darba tulkotāju. Katrā kultūrā frazeoloģismu lietojums noteiktās situācijās var atšķirties. Amīrs Šodžaī norāda, ka dažās valodās frazeoloģismu lietojums ir pieļaujams gan formālās, gan neformālās situācijās, bet citās valodās ir labāk izvairīties no to lietojuma formālākās situācijās.⁶⁵ Tulkošanas procesā ir jāizdara izvēle – frazeoloģismu pārnēsāt jaunajā tekstā vai meklēt citas alternatīvas. Ja tulkotājs savā tulkošanas pieejā orientējas uz mērķauditoriju un ir skaidrs, ka mērķvalodā frazeoloģisma lietojums attiecīgajā situācijā šķiet neveikls, tad labāk šo frazeoloģismu ir nepieminēt. Turpretī, ja tulkotājs izvēlas saglabāt avotteksta specifiskās iezīmes, tad frazeoloģismu viņš var pārcelt jaunajā tekstā. Pēdējā situācijā tulkotājam ir jārēķinās ar iespējamību, ka lasītājs var šo frazeoloģismu nepieņemt un nesaprast.

⁶⁰ Shojaei, Amir. *Translation of Idioms and Fixed Expressions: Strategies and Difficulties*, p. 1220.

⁶¹ Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*, p. 106.

⁶² Veisbergs, Andrejs. *Latviešu valodas frazeoloģija*, 157. lpp.

⁶³ Turpat.

⁶⁴ Turpat, 158. lpp.

⁶⁵ Shojaei, Amir. *Translation of Idioms and Fixed Expressions: Strategies and Difficulties*, p. 1226.

Tulkotot frazeoloģismus, ir jāizvairās no noteiktu kļūdu pieļaušanas. Veisbergs min, ka tieši šajos tulkojumos bieži parādās burtiski un neveikli tulkojumi, pārnestas oriģinālvalodas struktūras, kā arī reizēm tulkotājs frazeoloģismus vienkārši nepamana.⁶⁶ Šajā kontekstā Amīrs Šodžaī uzsver, ka bieži frazeoloģismus nav viegli atpazīt, jo tie var reizēm būt maldinoši un to burtiskais tulkojums pat diezgan saprotami var iekļauties pārējā tekstā.⁶⁷

Pēc Amīra Šodžaī rakstītā ir skaidrs, ka frazeoloģismu tulkošanā eksistē divas galvenās problēmas, ar kurām saskaras katrs tulkotājs, proti, kā saprast avotvalodā izmantotos frazeoloģismus un kā šos frazeoloģismus pārnest citā valodā tā, lai tie pilnībā saglabātu avotvalodā izteikto domu.⁶⁸ Pētnieks uzsver, ka ir jāuzmanās no tiem frazeoloģiskajām vienībām, kuras šķiet diezgan līdzīgas gan avotvalodā, gan mērķvalodā, taču īstenībā satur atšķirīgu informāciju.⁶⁹ Viņš min galvenās spējas, kuras šajā procesā ir ļoti nozīmīgas: tulkotājam ir labi jāpārzina abas iesaistītās valodas un kultūras, kā arī ir jāspēj labi atrast piemērotākos risinājumus frazeoloģismu pārnesšanai jaunajā kultūrvidē.⁷⁰

Ir skaidrs, ka nav viens standartizēts veids, kā frazeoloģismus tulkot. Lietuviešu pētniece Margarita Strakšiene min četras galvenās pieejas frazeoloģisko vienību tulkošanā, par pamatu ņemot Monas Beikeres (*Mona Baker*) atziņas no viņas pētnieciskā darba un mācību palīglīdzekļa tulkotājiem.⁷¹ Šīs pieejas tad katrs tulkotājs var izmantot atbilstoši konkrētajai problēmai.

Pirmā pieeja ir pārfrāzēšana, kad frazeoloģisma nozīme tiek aprakstīta.⁷² Šajā gadījumā frazeoloģisms tiek atveidots, to tieši izskaidrojot. Tas nepazaudē avottekstā izteikto domu, taču tam vairs nav raksturīga pārnestā nozīme. Tulkotājs var izmantot vārdu vai vairākus vārdu savienojumus, kas pārnes frazeoloģisma nozīmi, bet vairs nav uzskatāms par frazeoloģismu.⁷³

Nākamā pieeja ir mērķvalodā esoša frazeoloģisma piemeklēšana, kas atbilst avotvalodā izmantotajam frazeoloģismam gan pēc formas, gan pēc nozīmes, un arī tāda frazeoloģisma piemeklēšana, kas atšķiras pēc formas, bet satur oriģinālā vārdu savienojama nozīmi.⁷⁴

Vēl ir iespējams frazeoloģismus tulkot burtiski, tādā veidā mērķvalodā saglabājot avottekstā izmantoto formu, taču zaudējot pārnesto nozīmi, jo vārdi tiek katrs tulkoti atsevišķi.⁷⁵

⁶⁶ Veisbergs, Andris. Tulkojumvaloda, 384. lpp.

⁶⁷ Shojaei, Amir. Translation of Idioms and Fixed Expressions: Strategies and Difficulties, pp. 1224.-1225.

⁶⁸ Turpat, p. 1220.

⁶⁹ Turpat, p. 1225.

⁷⁰ Turpat, p. 1220.

⁷¹ Baker, Mona. *In Other Words*. London: Routledge, 1992.

⁷² Strakšienė, Margarita. Analysis of Idiom Translation Strategies from English into Lithuanian, p.18.

⁷³ Turpat, p. 16.

⁷⁴ Turpat, p. 18.

Kā pēdējā pieeja frazeoloģismu tulkošanā ir pilnīga tā nelietošana mērķvalodā.⁷⁶ Iemesli frazeoloģisma izlaišanā var būt dažādi – ja nevar atrast piemērotu ekvivalentu, ja to nevar pārfrāzēt un ja tas stilistiski neiederas tekstā.⁷⁷ Šo varētu uzskatīt par pašu pēdējo pieeju tulkošanas procesā, jo neviens tulkotājs nevēlas pazaudēt oriģinālteksta specifiku, taču Margarita Strakšiene uzsver, ka brīžos, kad nekas cits un frazeoloģismu ir jāizlaiž, to vienmēr var kompensēt ar cita frazeoloģisma lietošanu brīdī, kad teksta autors to nemaz nebija minējis.⁷⁸

Interesanti, ka krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” divu izvēlēto eseju autores ir ārzemnieces un šos tekstus viņas ir rakstījušas svešvalodā. Trāpīgs un pieņemams frazeoloģismu izmantojums var norādīt uz to, cik labi cilvēks orientējas attiecīgajā kultūrā un valodā, taču to neveikls un nepamatots izmantojums var norādīt uz nepietiekamām zināšanām attiecīgajā kultūrā. Tāpat arī eseju tulkotājam ir jārēķinās ar to, vai frazeoloģiskās vienības ir lietotas atbilstoši konkrētajai situācijai un jāizdara izvēles, vai noteiktos vārdu savienojumus var pārcelt jaunajā kultūrvidē vai tomēr mēģināt neveiklās teksta daļas izlabot. Turpmāk šīs apakšnodaļas ietvaros tiek analizēti konkrēti pārnestā nozīmē lietoti vārdu savienojumi un piedāvāti to risinājumi.

Bakalaura darba autore saskārās ar vairākiem frazeoloģismiem, kurus bija iespējams tieši pārtulkot, jo gan avotvalodā, gan mērķvalodā vārdu savienojumam bija tāda pati forma un nozīme. Piemēram, Reiduna Ombē lieto vārdu savienojumu „*å sette på plass*”, kuru latviski var tieši pārtulkot kā „nolikt pie vietas”. Abos gadījumos nozīme paliek tā pati – argumentēti likt sarunu biedram saprast, ka viņš kļūdās, runājot par noteiktu jautājumu, kā arī parādīt savu pārākumu pār šo cilvēku konkrētajā situācijā. Kādā citā vietā norvēģiete lieto vārdu savienojumu „*å sette spor*”, kuru latviski var tieši pārtulkot kā „atstāt pēdas”. Arī šajā gadījumā nozīme saglabājas abās iesaistītajās valodās – kāda parādība vai fenomēns, kas atstāj paliekošu iespaidu un sekas.

Tulkošanas procesa ietvaros nācās sastapties arī ar tādiem vārdu savienojumiem, kuriem nebija iespējams atrast precīzus ekvivalentus, kuri būtu piemēroti attiecīgajā situācijā. Tā, piemēram, Hananas Bakiras esejā parādās šāds teikums: „*Hun trodde at jeg også tutet med de ulvene som var ute*”. Burtiski tulkojot, tas skan šādi: „Viņa domāja, ka es arī gaudoju līdztiem vilkiem, kuri bija ārpusē.” Šajā situācijā ir iesaistītas divas sievietes – esejas autore palestīniete Hanana Bakira un viņas norvēģu izcelsmes draudzene. Norvēģiete aizstāvoši runā par hidžāba izmantošanu, pieņemot, ka Hanana, tāpat kā daudzi citi arābu kultūras pārstāvji,

⁷⁵ Strakšienē, Margarita. Analysis of Idiom Translation Strategies from English into Lithuanian, p. 16

⁷⁶ Turpat, p. 18.

⁷⁷ Turpat, p. 16.

⁷⁸ Turpat.

atbalsta šī apģērba gabala valkāšanu. Attiecīgajā kontekstā šis izteiciens par vilkiem ir lietots ar nozīmi, ka cilvēks dara tāpat kā visi citi jeb akli seko citu uzskatiem un darbībām. Pie tam jāņem vērā, ka izteiciens lietots ar diezgan negatīvu pieskaņu. Viens no šīs problēmas risinājumiem var būt šī izteiciena burtiska pārtulkošana, cerot, ka latviešu mērķauditorijā to sapratīs un pieņems. Bakalaura darba autore izvēlas neriskēt un šajā situācijā lietot neitrālāku, paskaidrojošu variantu, bet kompensēt šo zaudējumu citā esejas vietā: „Viņa domāja, ka es arī akli sekoju savā kultūrā valdošajiem uzskatiem.”

Palestīniete izmanto arī frazeoloģismu „*lange tunger med søte ord*”, kas tieši tulkojot nozīmē „garas mēles ar saldiem vārdiem”. Tekstā šis vārdu savienojums lietots, lai apzīmētu cilvēkus, kuri daudz ko apsola un liekas draudzīgi un uzticami, taču grūtos mirkļos viņi novēršas. Skatoties „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā”, ir skaidrs, ka izteicienu nevarēs tieši pārtulkot latviešu valodā. Vārdu savienojums „gara mēle” norāda uz cilvēka tieksmi daudz pļāpāt un aprunāt citus, taču „saldā mēle” – glaimojoša, lišķīga valoda.⁷⁹ Tieši tulkot nevar, jo latviešu valodā šie vārdi ietver sevī mazliet citādāku nozīmi. Bakalaura darba autore izvēlas lietot neitrālāku un ne tik tēlainu vārdu savienojumu „tukši solījumi”.

Esejās nereti parādās arī dažādi sākāmvārdi. Kā norāda Andrejs Veisbergs, sākāmvārds ir metaforisks izteikums noslēgta teikuma formā, kas ietver kādu dzīves novērojumu vai gudrību.⁸⁰ Reidunas Ombē esejā parādās angļu valodā lietots sākāmvārds: „*When in Rome, do as the Romans do*”. Sākāmvārds ir rakstīts angļiski, taču tulkotājam ir jāizdara izvēle – meklēt atbilstošu ekvivalentu mērķvalodā vai saglabāt to jau esošajā formā – angļu valodā. Pirmajā gadījumā tiek zaudēta daļa no autores stilistikas, taču otrajā gadījumā var riskēt ar to, ka lasītājs angļu valodu var nemācēt vai arī attiecīgo sākāmvārdu nespēs atpazīt. Bakalaura darba autore izvēlas atstāt tekstā angļisko versiju, taču zemsvītras komentārā piedāvā sākāmvārda skaidrojumu.

Vēl tekstā tiek pieminēts Tatjanas Altermarkas biogrāfijas nosaukums „*Borte bra, men hjemme best*”, kas vienlaicīgi ir plaši izplatīts norvēģu sākāmvārds. Tā tiešais tulkojums: „Projām ir labi, bet mājās ir vislabāk”. Latviešu valodā pieņemts šīs sajūtas izteikšanā lietot sākāmvārdu „nekur nav tik labi kā mājās”, kas teksta gala versijā tiek arī izmantots.

Esejās var atrast arī vairākus pārnestās nozīmēs lietotus vārdu savienojumus, kurus var pārnest mērķvalodā, saglabājot to nozīmi, bet izmainot to formu. Piemēram, Hanana Bakira raksta „*Jeg ønsket at jeg kunne bli til støv da jeg møtte de drepene blikkene deres*”, ko varētu tulkot kā „Es vēlējos pārvērsties putekļos, kad sastapu viņu iznīcinošos skatienus”. Vārdu

⁷⁹ Laua, Alise, Silvija Veinberga, Aija Ezeriņa. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. 1. sēj. Rīga: Avots, 1996, 680., 689. lpp.

⁸⁰ Veisbergs, Andrejs. *Latviešu valodas frazeoloģija*, 158. lpp.

savienojumu „*å bli til støv*” burtiski tulko kā „pārvērsties putekļos”. Šajā situācijā tas nozīmē, ka esejā aprakstītā persona sajūtās ļoti nepatīkami un neērti un labprāt vēlētos pazust no citu acīm un aizbēgt prom. Latviešu valodā šīs sajūtas attēlošanai varētu izmantot vienu no šiem vārdu savienojumiem: „iegrimt zemē” vai „ielīst zemē”. Kā norādīts „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā”, tad „ielīst zemē” lieto tad, kad runātājs uzsver negatīva piedzīvojuma lielu intensitāti un vēlas pazust no citu acīm vai pat nomirt.⁸¹ Tā kā bakalaura darba autorei nācās sastapties ar citām frazeoloģiskām teksta vienībām, kuras nebija iespējams tieši pārnest mērķvalodā, autore izvēlējās zaudēto tēlainību kompensēt šajā teikumā, pārfrāzējot vārdu savienojumu mazliet citādāk nekā tas ir norādīts „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā”. Autore izvēlas šādu gala variantu: „Vēlējos, lai zeme atvērtos un es varētu ielīst tās dziļēs, kad sastapu viņu iznīcinošos skatienus.”

Hanana Bakira lieto arī šādu izteicienu „*å være lutter øre*”, kas nozīmē, ka cilvēks ar lielu ziņkārību ir pilnā gatavībā klausīties otra cilvēka teiktajā. Šim frazeoloģismam tiek apskatīti divi varianti – „saspicēt ausis”, kas nozīmē, ka cilvēks kļūst uzmanīgs un sasprindzināti klausās, un „turēt ausis vaļā”, kas nozīmē, ka sarunu biedrs ir gatavs uzmanīgi klausīties teiktajā.⁸² Tā kā tekstā konkrētais vārdu savienojums bija saistīts ar to, ka cilvēki bija pēkšņi ļoti ieinteresēti dzirdēt sievietes stāstīto, tad piemērotākais tulkojums šķiet „saspicēt ausis”.

Var secināt, ka frazeoloģismu atveidē ir svarīgi saprast, vai ir iespējams frazeoloģismu pārnest jaunajā kultūrvidē un vai lasītājs to sapratīs un pieņems. Tulkošanas procesā jāizvairās no burtiskiem un neveikliem tulkojumiem un oriģinālvalodas struktūru pārnesanas. Tulkotājam ir jāspēj saprast oriģinālajā tekstā izmantotā frazeoloģisma nozīme un, pārnesot to mērķvalodā, jāmēģina šī nozīme saglabāt. Eksistē vairākas pieejas, kā frazeoloģiskās vienības pārcelt tulkojumā, un bakalaura darba ietvaros pārsvarā izmantota ir mērķvalodā esoša frazeoloģisma piemeklēšana, kas var gan atšķirties pēc formas, gan pilnībā sakrist ar to, saglabājot autora sākotnējo ideju. Reizēm nākas frazeoloģismu izlaist, ja nav iespējams piemeklēt tam atbilstošu vārdu savienojumu mērķvalodā, ar noteikumu, ka tā lietojumu vēlāk tekstā kompensē, lai saglabātu autora specifisko izteiksmes veidu.

3.4. Svešvalodā lietoto vārdu un izteicienu atveides problēmas

Avottekstos bieži lietoti arī vārdi, izteicieni un pat teikumi svešvalodā, piemēram, angļu un franču valodā, taču teksta ietvaros tie netiek paskaidroti. Tāpat eseju autore izmanto arī

⁸¹ Laua, Alise, Silvija Veinberga, Aija Ezeriņa. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. 2. sēj., 611.lpp.

⁸² Laua, Alise, Silvija Veinberga, Aija Ezeriņa. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. 1. sēj., 113. lpp.

frāzes un izteicienus norvēģu valodā, lai sniegtu lasītājam ieskatu norvēģu savstarpējā komunikācijā un norādītu uz kultūru atšķirībām dažādās sociālās situācijās.

Šo problēmu risinājuma gaita var būt dažāda, taču jāņem vērā, ka, neskatoties uz tulkotāja lēmumiem, ir jāreķinās ar zināmiem kompromisiem. Ja tulkotājs izvēlas atstāt šos izteicienus oriģinālajā valodā, viņš saglabā oriģinālā teksta specifiku, bet riskē ar to, ka tiek apgrūtināta potenciālā lasītāja uztvere un ir iztraucēts viņa lasīšanas process. Tāpat ir iespējams, ka lasītājs nezina, kā šos vārdus izrunāt, un lasot viņš tos vienkārši izlaiž. Ja katram izteicienam tiek pievienots zemspītras paskaidrojums, tad lasīšanas process arī paliek sarežģīts, jo lasītājam nemitīgi „jālēkā” no teksta uz komentāru, lai saprastu vārdu nozīmi. Bet, ja šie vārdi tiek uzreiz pārtulkoti mērķvalodā, tad tiek zaudēta daļa no oriģinālā teksta specifikas, kā arī, iespējams, pazaudēta teksta sākotnējā doma.

Ir skaidrs, ka šīs problēmas nav iespējams risināt vienā pareizā veidā. Tulkojot ir jāatceras, ka potenciālais lasītājs būs gatavs saskarties ar sveškultūru elementiem – šajā gadījumā arī ar vārdiem svešvalodā. Tajā pašā laikā ir jānovērtē vidējā lasītāja valodu zināšanu un spēju līmenis, un katra tekstā sastaptā problēma ir jārisina atsevišķi. Norvēģu valoda nav pārāk izplatīta latviešu kultūrvīdē, tādēļ var pieņemt, ka lielākā daļa lasītāju nebūs pazīstami ar minētajiem frāzēm šajā valodā. Taču lielāka iespējamība pastāv, ka latviešu lasītājs spēs lasīt un saprast piemērus angļu valodā. Bakalaura darba autore izvēlas pēc iespējas vairāk mēģināt paskaidrot lietotos svešvalodas vārdus un izteicienus, jo vēlas, lai teksti būtu pieejami un saprotami pēc iespējas lielākam lasītāju skaitam, kā arī vēlas, lai mērķauditorija netiktu ierobežota, balstoties uz svešvalodu zināšanām un spējām.

Reiduna Ombē savā esejā ļoti daudz izmanto vārdus un izteicienus svešvalodā, tos tekstā neizskaidrojot. Tāpat viņa min ļoti daudz frāzes no norvēģu valodas, kuras norvēģi lieto dažādās sociālās situācijās. Tulkojot šos piemērus ir ļoti svarīgi saglabāt to rakstību oriģinālajā valodā, lai nepazustu to forma un savdabība un lasītājs varētu salīdzināt to lietojumu ar latviešu valodā sastopamajiem izteicieniem. Ja šos piemērus uzreiz pārtulkotu latviešu valodā, pazustu teksta sākotnējā jēga. Problēma rodas tajā, kā pasniegt tulkojumus, lai mērķauditorija varētu saprast to nozīmi. Lai arī kādu risinājumu izvēlētos, tiek pamatīgi apgrūtināts lasīšanas process. Liekot zemspītras komentārus, vienas lappuses ietvaros to skaits varētu sasniegt pat vairāk kā desmit un lasīšanas laikā būtu ļoti grūti izsekot līdz katra vārda nozīmei. Bakalaura darba autore izvēlas sniegt tulkojumus uzreiz aiz izmantotā vārda vai izteiciena iekavās, tādā veidā nedaudz atvieglot lasīšanu. Tāpat autore izvēlas lietot šo pašu risinājumu arī citās Ombē esejas vietās, kur norvēģiete ir lietojusi vārdus vai vārdu savienojumus angļu valodā, tādā veidā veidojot tekstu viendabīgu.

Ļoti sarežģīta ir Hananas Bakiras esejas fragmenta tulkošana, kur parādās Jēzus Kristus vārds norvēģu un angļu valodā. Vizuāli vārds „Jēzus” izskatās pilnīgi identiski abās valodās, taču tā izruna atšķiras. Teksta kontekstā šī atšķirība ir ļoti svarīga, jo pieminētais vīrietis ir iepazinis vārdu „Jēzus” tikai angļu valodā un, kad viņš izdzird tā lietojumu norvēģiski, vīrietis to neatpazīst un pilnībā pārprot savu sarunu biedru sacīto. Tulkošanu vēl vairāk apgrūtina tas, ka vārds ir jālieto arī latviski, lai latviešu mērķauditorija to arī spētu uzreiz atpazīt un tas tekstā varētu brīvi iekļauties. Autore izvēlas atstāt „Jēzus Kristus” rakstību avotteksta valodā, lai norādītu uz atšķirīgu valodu izmantojumu: „[...] un tā arābs iemācījās vārdu „*Jesus Christ*” angļu valodā”, „[...]taču vārdu „*Jesus Kristus*” viņš šajā valodā vēl nebija dzirdējis.” Vēl autore pievieno tekstam noteiktus elementus, kas norāda uz konkrētās valodas izmantojumu: „norvēģiski teica mācītājs”, „viņš bija tikko arī iegaumējis frāzi „paldies, kā tev iet?” norvēģu valodā”. Šīs nelielās, tekstā iekļautās piezīmes ļauj lasītājam saprast, ka sarunā ir iesaistītas divas valodas.

Var secināt, ka, attēlojot vārdus un izteicienus svešvalodā, jebkurā gadījumā būs jārēķinās ar zināmiem kompromisiem. Katra situācija ir jāizvērtē atsevišķi, un, ņemot vērā tulkošanas pieeju, tulkotājs var izvēlēties pieturēties pie avotteksta specifikas vai tomēr veikt nepieciešamās izmaiņas par labu lasītāja spējām un vajadzībām. Eseju tulkojumā autore izvēlas saglabāt svešvalodas vārdus un izteicienus tā oriģinālajā rakstībā un pēc iespējas vairāk paskaidrot to nozīmes ar zemsvītras komentāru palīdzību, kā arī noteiktās vietās pievieno tulkojumu iekavās paša teksta ietvaros vai izmanto citus teksta elementus, kas norāda uz izmantotās valodas klātbūtni. Tādā veidā netiek ierobežots lasītāju skaits un tekstā izmantotās frāzes ir saprotamas arī cilvēkiem bez attiecīgo valodu zināšanām.

3.5. Īpašvārdu atveides problēmas

Šīs apakšnodaļas ietvaros tiek pētītas ar īpašvārdu atveidi saistītas problēmas latviešu valodā. Andrejs Veisbergs uzsver, ka latviešu valodā eksistē tradīcija, kura neļauj saglabāt īpašvārdus to oriģinālajā rakstībā.⁸³ Lai avotvalodas vārds spētu iekļauties latviešu valodā, ir jāmēģina tuvināt tā rakstība oriģinālvalodas izrunai un jāpakļauj vārds latviešu gramatizācijai.⁸⁴ Transkripcija ir nostiprinājusies tradīcija latviešu valodā un tai ir raksturīgas noteiktas priekšrocības un trūkumi, kuras tiek pētītas šīs apakšnodaļas ietvaros. Tāpat tiek analizēti konkrēti piemēri ar esejās sastapto norvēģu īpašvārdu atveidi.

⁸³ Veisbergs, Andris. *Tulkojumvaloda*, 382. lpp.

⁸⁴ Turpat.

Kā norāda Ieva Zauberga, transkribēto vārdu priekšrocība ir tajā, ka lasītājs spēj tos viegli izrunāt un izlasīt.⁸⁵ Tā kā vārds tiek atveidots iespējami tuvi tā oriģinālajam skanējumam, lasīšanas process netiek lieki apgrūtināts, jo lasītājam uzreiz ir zināma svešvārda izruna pat tad, ja viņam nav nekādu zināšanu par avotvalodu. Turpretī lasot tekstu norvēģu valodā, kur transkripcija kā īpašvārdu atveide netiek izmantota, un sastopoties ar vārdu, piemēram, franču valodā, lasītājs nespēj to uztvert, izlasīt vai izrunāt, ja viņam nav franču valodas zināšanu. Līdz ar to var secināt, ka transkripcija atvieglo lasīšanas procesu un padara tekstu viendabīgu. Taču reizēm var rasties šaubas par to, vai transkripcijas rezultātā vārds nepazaudē savu sākotnējo nozīmi un identitāti vai arī tas latviešu valodā tiek pārveidots tik ļoti, ka tā oriģinālformu ir gandrīz neiespējami atpazīt. Ieva Zauberga min vairākus sarežģījumus, kas rodas, transkribējot īpašvārdus, piemēram, grūtības orientēties kultūrvidē vai sameklēt informāciju par minēto vārdu citvalodu avotos, ja lasītājam ir tikai pieejama šī svešvārda transkribētā forma, tāpat latviešu valodā mēdz atveidot vienu un to pašu īpašvārdu dažādos veidos vai dažādus īpašvārdus vienādā formā.⁸⁶ Tas notiek tādēļ, ka starp mērķvalodu un avotvalodu pastāv skaņu neatbilstība un noteiktas fonētiskās skaņas nav iespējams precīzi attēlot ar latviešu burtiem.⁸⁷ Turklāt Andrejs Veisbergs uzsver, ka tulkojumos var redzēt lielu īpašvārdu dažādību, jo bieži mainās rakstības noteikumi un tradīcijas.⁸⁸ Tātad ir arī svarīgi īpašvārdu atveidē pieturēties pie noteiktiem paņēmieniem un izmantot tos konsekventi.

Autore galvenokārt atsaucas uz Snorres Karkonena-Svensona rakstu par norvēģu īpašvārdu atveidi⁸⁹ un seko viņa ieteikumiem, lai pēc iespējas precīzāk atveidotu norvēģu īpašvārdus. Īpaši noderīgi ir viņa veidotie īpašvārdu saraksti ar zināmāko vietvārdu, kā arī izplatītāko vīriešu un sievietes vārdu un uzvārdu atveidi. Balstoties uz viņa īpašvārdu atveides ieteikumiem, tiek latviskoti sekojošie personvārdi: *Øyvind* – Eivinnis, *Steinar* – Stainars, *Margot Lorentsen* – Margota Lūrencena, *Ole Edvardt Rølvaag* – Ūle Edvarts Rēlvogs, *Reidun Aambø* – Reiduna Ombē. Tādā pašā veidā tiek atveidoti arī vietvārdi: *Sunnmøre* – Sunnmēre, *Majorstuen* – Majūštua, *Tøyen* – Teijena, *Tromsø* – Trumse, *Mo i Rana* – Mūrāna. Dažus no šiem minētajiem vārdiem nav iespējams atrast īpašvārdu atveides sarakstos. Lai piemeklētu precīzāko rakstību šiem personvārdiem, tiek pārbaudīta vārda izruna un piemeklēti vārdi ar līdzīgu uzbūvi un skanējumu, kuriem Snorre Karkonens-Svensons ir ieteicis izmantojamo formu latviešu valodā. Viens no šiem vārdiem ir eseju krājuma sastādītājas uzvārds Ombē jeb *Aambø*. Snorre Karkonens-Svensons norāda, ka norvēģu valodā burtkopa <Aa> mūsdienās

⁸⁵ Zauberga, Ieva. Globalizācijas ietekme uz citvalodu īpašvārdu atveidi latviešu valodā, 112. lpp.

⁸⁶ Turpat, 113.-114. lpp.

⁸⁷ Veisbergs, Andris. *Tulkojumvaloda*, 382. lpp.

⁸⁸ Turpat.

⁸⁹ Karkonens-Svensons, Snorre. Norvēģu īpašvārdu atveide. No: Bušs, Ojārs (red.). *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga: Norden AB, 2003. 122. - 282. lpp

tiek aizstāta ar burtu <Ā>, taču tā reizēm mēdz parādīties personvārdos.⁹⁰ Latviski šo burtkopu atveido kā burtu <o>, tā, piemēram, *Kaare* pārveido par *Kore*.⁹¹ Norvēģu burtu <ø> latviešu valodā atveido par <e> vai <ē>, atkarībā no burta atrašanās vietas vārdā un līdzskaņu daudzuma pirms un pēc tā. Līdz ar to ir skaidrs, ka *Aambø* var atveidot kā *Ombē*. Lai pārbaudītu, vai uzvārda izskaņas atveide ir precīza, autore piemeklē vārdu ar līdzīgu skanējumu un rakstību. Šajā gadījumā piemeklētais vārds ir slavenā norvēģu rakstnieka Jū Nēsbē (*Jo Nesbø*) uzvārds, un, balstoties uz vārda izskaņas līdzību, ir skaidrs, ka *Aambø* patiešām latviski var atveidot kā *Ombē*.

Nelielas grūtības radīja ielas nosaukuma *Brogata* atveide. Šis vārds ir saliktenis, kurā vārds „*bro*” nozīmē tilts, bet „*gata*” – iela. Tātad ir iespēja šo nosaukumu pilnībā latviskot par *Tilta* ielu. Tāpat var tulkot tikai daļu no nosaukuma un pirmo daļu transkribēt – *Brū* iela. Vēl ir variants ielas nosaukumu transkribēt kā *Brūgāta* vai nosaukumu pilnībā transkribēt un klāt pievienot vārdu „iela”. Bakalaura darba autore apskata, kā dažādi tulkotāji ir risinājuši līdzīgas problēmas, tulkojot daiļliteratūras darbus. Tā, piemēram, Dace Deniņa, no zviedru valodas tulkojot Stīga Lārsona romānu „*Meitene ar pūķa tetovējumu*”⁹², ir galvenokārt izvēlējusies nosaukumus transkribēt, nepievienojot klāt vietvārdu, un atstāj tos tekstā, nepievienojot klāt sugas vārdus „iela”, „laukums”, „ceļš” vai citus. Daži no Daces Deniņas piemēriem: *Marīatorjets*, *Jernvegsgātana*, *Jētīgātana*, *Lundagātana*, *Stūrgātana*, *Bellmansgātana* un citi. *Torjets* ir zviedru vārda „*torget*” atveidojums, kas tulkojot nozīmē laukums, bet *gātana* ir radies no zviedru vārda „*gatan*”, kas latviski apzīmē ielu. Tādu pašu pieeju izvēlējusies ir arī Ilze Kačevska, atveidojot Ērlenna Lū romāna „*Doplers*”⁹³ ielu nosaukumus kā *Planētveieni* un *Sognsveieni*. Šajā gadījumā tiek transkribēts vārds „veieni”, kas latviski nozīmē „ceļš”. Turpretī Solveiga Elsberga, tulkojot Hjella Askillsena noveļu krājumu „*Spainis pilns laika*”⁹⁴, izvēlējusies vārdus „*Krâkeskogen*” un „*Grâknausen*” atveidot kā *Vārnu mežs* un *Pelēkais paugurs*. Iespējamie atveides varianti ir dažādi, un, tā kā nav manāms viens pareizais ielu nosaukumu atveides risinājums, tad tulkotājam pašam ir jāizvēlas tekstam atbilstošākā pieeja. Pirmajā variantā lasītājs var uzreiz nesaprast, ka šie nepazīstamie vārdi norāda uz konkrētu ielu vai laukumu. Otrajā gadījumā pazūd saikne ar avotteksta kultūru, jo šos nosaukumus varētu atrast jebkurā valstī. Ja tulkojumā nav svarīgi uzsvērt atšķirīgas kultūrvides klātesamību un tekstā kultūrvidei nav izšķiroša nozīmē, tad var pārtulkot tos tiešā veidā. Ja tulkotājs vēlas saglabāt svešas kultūrvides elementus, tad labāk ir

⁹⁰ Karkonens-Svensons, Snorre. Norvēģu īpašvārdu atveide, 140. lpp.

⁹¹ Turpat, 147. lpp.

⁹² Lārsons, Stīgs. *Meitene ar pūķa tetovējumu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009. No zviedru val. tulk. Dace Deniņa.

⁹³ Lū, Ērlenns. *Doplers*. Rīga: Nordisk, 2011. No norvēģu val. tulk. Ilze Kačevska.

⁹⁴ Askillsens, Hjells. *Spainis pilns laika*. Rīga: Nordisk, 2012. No norvēģu val. tulk. Solveiga Elsberga.

censties atstāt oriģinālvalodā lietoto nosaukumu, bet pielāgot to latviešu valodas vajadzībām. Šajā gadījumā esejas ir par kultūratšķirībām un tekstā attēlotā kultūrvide ir ļoti nozīmīga, tādēļ darba autore izvēlas izmantot variantu „Brūgātas iela”. Šādā veidā ir saglabāta avotkultūras specifika un tajā pašā laikā lasītājam ir skaidrs, uz ko šis vietvārds norāda.

Tulkošanas procesa laikā bakalaura darba autore saskaras arī ar dažādiem arābu personvārdiem. Tāpat kā norvēģu personvārdu atveidē, tā arī šajā gadījumā autore izvēlas atveidot vārdus, tos transkribējot. Grūtības rada fakts, ka arābu fonētiskā struktūra ļoti atšķiras no latviešu fonētiskās struktūras un daudzām arābu valodas skaņām nav atbilstošu skaņu latviešu valodā.⁹⁵ Ņemot vērā to, ka darba autorei nav arābu valodas zināšanu, tad tiek meklēti šo personvārdu izrunu paraugi un tie atveidoti pēc iespējas tuvāk dzirdētajam. Tāpat autore ņem vērā pētnieku Marijas Šūmanes un Jāņa Sīkstulja sastādītos norādījumus par arābu īpašvārdu atveidi, īpašu uzmanību veltot līdzīgu burtkopu attēlošanas piemēriem. Balstoties uz izrunu un arābu īpašvārdu atveides norādēm, latviskoti ir šādi personvārdi: Ali Zade – Alī Zāde, Hanan Bakir – Hanana Bakira, Nadia – Nadja un Rachel – Rākela.

Kopumā var secināt, ka, atveidojot īpašvārdus latviešu valodā, ir pieņemts tos transkribēt, vadoties pēc vārda izrunas, un pakļaut latviešu valodas gramatikai. Transkripcija ļauj vārdam iekļauties valodas sistēmā un atvieglo lasīšanas procesu, neapgrūtinot lasītāja uztveri ar neizlasāmu burtkopu lietojumu. Transkripcijai ir raksturīgi arī noteikti trūkumi, kas apgrūtina informācijas tālāko meklēšanas gaitu un orientēšanās spējas avotteksta kultūrvidē. Tulkošanas procesā autore seko Snorres Karkonena-Svensona norādēm par norvēģu īpašvārdu atveidi. Arī arābu īpašvārdus autore atveido pēc iespējas tuvāk to oriģinālajai izrunai. Ņemot vērā teksta specifiku, autore izvēlas saglabāt avotvalodas ietekmi vietvārdu tulkošanā un tajā pašā laikā, izmantojot atbilstošos sugas vārdus, atvieglo to sapratni latviešu valodā.

⁹⁵ *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā, XV: Arābu valodas īpašvārdi*. Sast. Marija Šūmane un Jānis Sīkstulis. Rīga: Zinātne, 1982, 3. lpp.

NOBEIGUMS

Bakalaura darba ietvaros tulkotās trīs esejas no Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” vēsta par to, kā dažādās kultūrās cilvēki mēdz uzvesties atšķirīgi un kā mēs vērtējam un interpretējam citu kultūru pārstāvju paradumus un uzvedības modeļus pēc savas vērtību prizmas un kultūras pieredzes. Šo eseju tulkojums spētu veicināt lasītājos toleranci pret citu kultūru pārstāvjiem un rastu viņos vēlmi izprast un novērtēt dažādu kultūru atšķirības.

Jebkura tulkošanas procesa ietvaros sastaptā problēma tiek risināta, ņemot vērā tulkojuma mērķauditoriju un avotteksta specifiku. Tā kā bakalaura darba ietvaros tiek tulkotas esejas, kuru autori ir dažādi cilvēki ar atšķirīgu kultūras un dzīves pieredzi, ir svarīgi tulkojumā nepazaudēt viņu individuālo rakstības stilu un valodas izteiksmes veidu. Tulkojumam ir jāspēj viegli iekļauties latviešu kultūrvidē un ir jāpakļaujas latviešu valodas prasībām, lai teksts būtu viegli lasāms un uztverams. Tāpat ir svarīgi tekstu pielāgot lasītāja vajadzībām un spējām. Ir skaidrs, ka tulkojuma lasītājam būs interese par kultūras jautājumiem un norvēģu kultūras specifiku, tādēļ ir svarīgi saglabāt avotteksta un avotkultūras specifiskās iezīmes. Tas ļautu lasītājam gūt plašāku izpratni par tekstos minētajām kultūrām un viņu pārstāvju ieradumiem. Autore izvēlas veikt nepieciešamās izmaiņas, lai radītu tekstu, kurš visprecīzāk atveidotu avottekstā minēto informāciju, bet tajā pašā laikā atbilstu mērķvalodas un lasītāja vajadzībām. Šī pieeja tiek izmantota kā risinājums visās ar tulkošanu saistītajās problēmās, ar kurām bakalaura darba autore saskārās tulkošanas procesa ietvaros, piemēram, atveidojot kultūrspecifiskus jēdzienus un parādībās, tieši netulkojamus vārdus, frazeoloģismus, īpašvārdus un svešvalodā rakstītus vārdus un vārdu savienojumus.

Var secināt, ka katru problēmu, ar kuru tulkotājs saskaras, ir jārisina atkarībā pēc konteksta. Tulkotājam ir jābūt skaidram un objektīvam pamatojumam, kāpēc viņš tulkojot izvēlas kaut ko mainīt vai kaut ko saglabāt. Tāpat visām maiņām ir jābūt pakļautām lasītāja vajadzībām un teksta specifikai.

Līdz ar to ir skaidrs, ka autore ir sasniegusi izvirzīto mērķi, izpildījusi ievadā izvirzītos darba uzdevumus un atbildējusi uz pētniecības jautājumiem. Turpmākajā darbībā autore vēlētos pievērsties šī krājuma pārējo eseju tulkošanai. Tā kā bakalaura darba ietvaros tika izvēlētas tās esejas, kuras latviešu kultūrvidē varētu būt visaktuālākās un nozīmīgākās, tad turpmākajā darbībā varētu pievērsties to eseju tulkošanā, kuru pārstāvji nāk no eksotiskākām un latviešiem ne tik zināmām valstīm, tādā veidā izglītojot lasītājus par citu kultūru īpatnībām.

KOPSAVILKUMS

Bakalaura darba tēma ir „Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju tulkojums”. Darba mērķis ir radīt kvalitatīvu tulkojumu latviešu valodā, kas ir piemērots vidējā lasītāja vajadzībām un spējām, bet atbilstu oriģinālā teksta specifikai. Bakalaura darba praktiskās daļas ietvaros autore ir tulkojusi trīs esejas no Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji”, kuru autori ir cilvēki no Norvēģijas, Krievijas un Lībānas. Balstoties uz veikto tulkojumu, tiek izstrādāta arī teorētiskā daļa. Kopumā bakalaura darbs sastāv no trīs nodaļām un piecām apakšnodaļām, kā arī diviem pielikumiem, kuros pievienota darba praktiskā daļa – eseju tulkojums latviešu valodā un eseju oriģinālais teksts norvēģu valodā.

Teorētiskās daļas pirmajā nodaļā tiek analizēta tulkotā darba specifika un izvērtēta teksta nozīme laikmeta kontekstā. Nodaļas ietvaros autore secina, ka esejās tiek apskatītas ļoti aktuālas un noderīgas tēmas par cilvēku savstarpējās komunikācijas īpatnībām un kultūru atšķirību nozīmi. Ir skaidrs, ka esejas lasītu cilvēki, kuriem ir interese par starpkultūru saziņas procesiem un kuri ir šajos procesos iesaistīti. Vēl tiek noskaidrots tas, ka eseju žanrs ļauj autorēm brīvā un nepiespiestā veidā izpaust savus subjektīvos pārdzīvojumus un izklāstīt personīgo pieredzi. Tāpat tekstos parādās arī zinātniskāki vērtējumi un vispārīgāki secinājumi par kultūru atšķirību nozīmi.

Otrajā nodaļā ir pamatotas tulkošanā izmantotās pieejas atbilstoši oriģinālo tekstu specifikai un mērķauditorijas vajadzībām. Var secināt, ka eseju tulkošanā ir svarīgi ņemt vērā lasītāju interesi par kultūras jautājumiem un saziņas procesiem, līdz ar to ir svarīgi tulkojumā saglabāt kultūrspecifiskās parādības, jēdzienus un situācijas. Tāpat tulkojumam ir jābūt viegli uztveramam, viendabīgam un jāatbilst latviešu gramatikas likumiem, lai to varētu novērtēt par kvalitatīvu, tādēļ ir svarīgi pielāgot tekstu mērķvalodas vajadzībām, mainot teikuma konstrukcijas, izvēloties atbilstošākos vārdu savienojumus un iekļaujot paskaidrojumus vietās, kur lasītājam būtu grūti saprast minēto informāciju.

Trešajā nodaļā tiek izklāstītas un analizētas tulkošanas procesā sastaptās problēmas un sniegti to risinājumi. Var secināt, ka, lai atveidotu vārdus, kuriem mērķvalodas leksikā nav atbilstoša ekvivalenta, ir jāinterpretē šī vārda nozīme un uz interpretācijas pamata ir jāpiemeklē atbilstošs risinājums mērķvalodā, kura procesā bieži vien nākas mainīt sākotnējā vārda formu un pat teikuma struktūru. Atveidojot kultūrspecifiskos jēdzienus un parādības, bakalaura darba autore izvēlas tās saglabāt tekstā un pievienot paskaidrojošus elementus teksta ietvaros un zemsvītras komentāra veidā. Lai atveidotu frazeoloģismus, autore interpretē

esejās lietoto izteicienu nozīmi un piemeklē mērķvalodai atbilstošus vārdu savienojumus, kuri visprecīzāk saglabā avottekstā izteikto domu. Attēlojot vārdus un izteicienus, kuri avottekstā parādās svešvalodā, taču netiek izskaidroti, autore izvēlas saglabāt šo vārdu rakstību oriģinālajā valodā un pievieno to tulkojumus, lai neierobežotu lasītāju skaitu un atvieglotu lasīšanas procesu. Tāpat autore atveido tekstā minētos īpašvārdus atbilstoši to izrunai un pakļauj tos latviešu valodas gramatikas likumiem un prasībām, lai tie tekstā spētu iekļauties un lasītājam būtu viegli izrunājami un saprotami.

Bakalaura darba ietvaros tiek secināts, ka tulkošana nav viennozīmīgs process, kurā katrai problēmai ir noteiktas vadlīnijas, pēc kurām ir iespējams nonākt pie viena pareizā risinājuma. Pieņemot lēmumus, tulkotājam vajadzētu ieturēt konsekventu rīcību, taču katru tulkojumā redzamo problēmu ir jārisina atsevišķi, ņemot vērā teksta specifiku, mērķauditorijas spējas, mērķvalodas likumus un autora paša viedokli par to, kādam vajadzētu izskatīties tulkojumam.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

1. Aambø, Reidun. Typisk norsk å være uhøflig? Fra: Aambø, Reidun (red.). *Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet*. Oslo: Kulturbro Forlag, 2009. S. 15-45.
2. Bakir, Hanan. Da jeg skålte for første gang. Om gratis kyss og en gud som ikke bor på Majorstuen! Fra: Aambø, Reidun (red.). *Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet*. Oslo: Kulturbro Forlag, 2009. S. 156-178.
3. Komarova, Olga. Landet der ungene ikke skriker og hundene aldri gjør. Fra: Aambø, Reidun (red.). *Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet*. Oslo: Kulturbro Forlag, 2009. S. 213-236.

Literatūra

4. Altermark, Tatjana. *Borte bra, men hjemme best*. Mo I Rana: Eget forlag, 1995.
5. Askillsens, Hjells. *Spainis pilns laika*. Rīga: Nordisk, 2012. No norvēģu val. tulk. Solveiga Eslberga.
6. Baker, Mona. *In Other Words*. London: Routledge, 1992.
7. Bassnett, Susan. *Translation Studies*. 3rd ed. London and New York: Routledge, 2005.
8. Dannemarks, Nilss. *Norvēģu valodas gramatika*. Rīga: Norden, 1995.
9. Eco, Umberto. *Experiences in Translation*. Toronto: University of Toronto Press, 2001.
10. Jaunā Derība: 300 gadu jubilejas izdevums. Rīga: Latvijas Ev. Lut. Baznīcas konsistorija, 1988.
11. Karkonens-Svensons, Snorre. Norvēģu īpašvārdu atveide. No: Bušs, Ojārs (red.). *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga: Norden AB, 2003. 122. - 282. lpp.
12. Kirkens Nødhjelp. *Together for a just world*.
Pieejams: <https://www.kirkensnodhjelp.no/en/about-nca/> [skatīts 2016, 27. apr.]
13. Kiršentāle, Ingrīda, Benita Smilktiņa, Dzidra Vārdaune. *Prozas žanri*. Rīga: Zinātne, 1991.
14. Kvašīte, Regīna. Latviešu valodas stili. No: Veisbergs, Andrejs (red.) *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 175.-192. lpp.
15. Lārsons, Sīgs. *Meitene ar pūķa tetovējumu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009. No zviedru val. tulk. Dace Deniņa.
16. Lū, Ērlenns. *Doplers*. Rīga: Nordisk, 2011. No norvēģu val. tulk. Ilze Kačevska.

17. Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. [London]: Prentice-Hall International, 1988.
18. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā, XV: Arābu valodas īpašvārdi*. Sast. Marija Šūmane un Jānis Sīkstulis. Rīga: Zinātne, 1982.
19. Shojaei, Amir. Translation of Idioms and Fixed Expressions: Strategies and Difficulties. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 2, No. 6, June 2012. Pp. 1220-1229. Pieejams: https://www.academia.edu/2360201/Translation_of_Idioms_and_Fixed_Expressions_Strategies_and_Difficulties [skatīts 2016, 21. feb.]
20. Shrader, Tatjana Alexeevna. Across the Borders: the Pomor Trade. From: Jackson, Tatjana N. and Jens Petter Nielsen (eds.) *Russia-Norway: Physical and Symbolic Borders*. Moscow: 2005. - P.105-115. Pieejams: http://qwercus.narod.ru/schrader_2005.htm [skatīts 2016, 27. apr.]
21. Sīlis, Jānis. *Tulkotumzinātnes jautājumi: Teorija un prakse*. Ventspils: Ventspils augstskola, 2009.
22. Strakšienė, Margarita. Analysis of Idiom Translation Strategies from English into Lithuanian. *Studies about languages*, No.14, 2009. Pp. 13-19. Pieejams: http://www.kalbos.lt/zurnalai/14_numeris/03.pdf [skatīts 2016, 5.apr.]
23. Veisbergs, Andris. Latviešu valodas frazeoloģija. No: Veisbergs, Andrejs (red.) *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 157.-173. lpp.
24. Veisbergs, Andrejs. Tulkotumvaloda. No: Veisbergs, Andrejs (red.) *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 373.-391. lpp.
25. Zauberga, Ieva. Tulkotumvalodas stilistiski strukturālā neviendabība. *Linguistica Lettica*. 5. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. 215.-222. lpp.
26. Zauberga, Ieva. Globalizācijas ietekme uz citvalodu īpašvārdu atveidi latviešu valodā. *Linguistica Lettica*. 13. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004. 111.-120. lpp.

Vārdnīcas

27. Bērugs, Rihards, Ilze Kačevska. *Latviešu-norvēģu sarunvārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.
28. Dannemarks, Nilss, Rihards Bērugs, Ilze Kačevska. *Latviešu-norvēģu, norvēģu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008.
29. Falk, Hjalmar og Alf Torp. *Etymologisk ordbok over det norske og det danske sprog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms Antikvariat, 1999.
30. Gundersen, Dag. *Norsk synonym ordbok*. Oslo/Gjøvik: Kunnskapsforlaget, 1989.

31. Laua, Alise, Silvija Veinberga, Aija Ezeriņa. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. 1., 2. sēj. Rīga: Avots, 1996.
32. *Bokmålsordboka*. Pieejams: <http://www.nob-ordbok.uio.no> [skatīts 2016, 26. feb.]
33. *Ordnnett*. Pieejams: <http://www.ordnett.no> [skatīts 2016, 26. feb.]

ANNOTATION

The topic of the bachelor thesis is „Translation of three essays from Reidun Aambø's edited collection „Is rudeness typically Norwegian? Told by immigrants””

The aim of the work is to create a translation of three essays that is adjusted to target language specifics and can fulfil its reader's needs and capabilities. At the same time translation must retain the meaning and specifics of the text and has to maintain each author's individual way of expression.

Within the bachelor thesis, the author has concluded that translation is a very creative and dynamic process where translator cannot follow certain rules and guidelines to solve translating problems. Each problem has to be analyzed individually while taking into account the specifics of the text, needs and capabilities of readers, target language specifics and translator's own views about translation.

The theoretical part of thesis consists of three chapters. The first chapter covers the analysis of the specifics of the source text, the second chapter gives insight in translation methods according to specifics of the text and reader's needs, and the third chapter gives insight of specific problems during the translation process and explains solutions to them.

SAMMENDRAG

Temaet for bacheloroppgaven er “Oversettelse av tre essayer fra Reidun Aambøs redigerte samling “Typisk norsk å være uhøflig? Innvandrere har ordet””

Målet med arbeidet er å lage en oversettelse av tre essayer som tilpasser målspråkets særegenheter og kan oppfylle leserens behov. Samtidig må oversettelsen inneholde betydning og detaljer av den originale teksten og må opprettholde de individuelle uttrykksmåtene til alle forfatterne.

Innenfor bacheloroppgaven har forfatteren konkludert med at oversettelse er en veldig kreativ og dynamisk prosess hvor man ikke kan følge visse regler for å løse oversettelsesproblemer. Man må analysere hvert problem individuelt. Det viktigste er å ta hensyn til alle de spesifikke detaljene av teksten. Oversetter trenger også å forstå hva leseren forventer fra teksten og hva slags evner leseren har. Dessuten må teksten følge målspråkets grammatiske regler, så det er lett å forstå og lese den. Det er også viktig at oversetteren har sin egen mening om hvordan oversettelse skal se ut til slutt.

Den teoretiske delen av bacheloroppgaven består av tre kapitler. Det første kapitlet dekker analyse av kildetekstens særegenheter. Det andre kapitlet gir innsikt i forskjellige oversettelsesmetoder som forfatteren har valgt i henhold til særegenheter av teksten og som tilpasser leserens behov. Det tredje kapitlet gir innsikt i noen spesifikke problemer som forfatteren har funnet i løpet av oversettelsesprosessen. Her har forfatteren også forklart løsninger på dem.

PIELIKUMI

1. pielikums. Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju tulkojums

Reiduna Ombē (Norvēģija)

Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem?

Divi stāsti, kas iedvesmoja šīs grāmatas tapšanu

Pirms vairākiem gadiem kāds Voldas augstskolā studējošs etiopiešu students rakstīja eseju par norvēģu palīdzības misiju viņa dzimtenē un no veca veselības aprūpes un palīdzības misijas protokola citēja: „Kāds rozā vīrietis no Norvēģijas vakar ieradās pie mums. Viņš staigāja apkārt un mūs visus apvainoja.”

Kāds students no Mongolijas izstāstīja atgadījumu no viņa dzimtas pilsētas Ulanbatoras: „Lai izveidotu kontaktu ar vietējiem cilvēkiem, norvēģu palīdzības misijas darbinieki uzaicināja viņus uz svētkiem. Ieradās daudz cilvēku – gan bērni, gan pieaugušie. Mēs ēdām un kopā labi pavadījām laiku, taču svētku beigās norvēģi katrai ģimenei izdalīja dāvanas – Sarkanā Krusta palīdzības komplektu ar plāksteriem, pārsējiem, marli un citiem pārsienamajiem materiāliem. Mongoļi pateicās un devās mājās. Viņi bija šokēti un dusmīgi. Mums, jauniešiem, nebija atļauts piedalīties citos šīs organizācijas pasākumos, un cilvēki par šo atgadījumu runāja vēl vairākus gadus pēc tam.”

Ko norvēģi darīja nepareizi Etiopijā un Mongolijā? Tas, ko *rozā* norvēģis teica un darīja etiopiešu veselības aprūpes un palīdzības misijas laikā, nav pieņemami. Viņš bija pieklājīgs pēc norvēģu standartiem un sarokojās gan ar sievietēm, gan ar vīriešiem, neaizdomājoties par viņu sociālo statusu, vecumu vai valdošo hierarhiju. Norvēģis, domājams, mēģināja pateikt kaut ko jauku, un, iespējams, noglāstīja kāda bērna galvu. Palīdzības darbinieki Mongolijā, bez šaubām, no visas sirds gribēja katrai ģimenei sniegt noderīgu un pārdomātu dāvanu. Bet dāvanām var piemist spēcīga simboliska nozīme. Labu vēlot, norvēģi, visticamāk, nebija iepazinušies ar mongoļu domāšanas veidu, jo plāksteri un pārsēji kā dāvanas nozīmēja to, ka norvēģi vēlēja viņiem nākotnē slimību un nelaimes.

Mēs, iespējams, varam teikt, ka tik ilgi, kamēr norvēģi uzturējās savā valstī, viņus nekad tik ļoti nepārprata kā šos norvēģus Etiopijā un Mongolijā. Līdz pat pagājušā gadsimta septiņdesmitajiem gadiem mēs varam runāt par viendabīgu norvēģu kultūru, kur visiem cilvēkiem bija līdzīga izglītība, reliģiskā piederība, ideāli un normas. Mēs klausījāmies tās

pašas radio programmas, svinējām tos pašus svētkus un lielākoties atpūtāties un strādājām tikai savā valstī. Mūsdienās norvēģi daudz un tālu ceļo, dodoties brīvdienu izbraucienos, komandējumos un studiju braucienos. Norvēģu identitātes raksturojums mūsdienās atšķiras no septiņdesmito gadu raksturojuma. Tajos laikos valsts iedzīvotāju skaits sastāvēja pārsvarā no norvēģiem un viesstrādniekiem no Pakistānas. 2005. gadā mēs varam sastapt vairāk nekā 200 tautību un vēl vairāk kultūru un valodu Norvēģijas robežas ietvaros.

Mēs agrāk, iespējams, varējām apgalvot, ka norvēģi bija tik pieklājīgi, cik viņiem tas bija nepieciešams viendabīgas kultūras ietvaros. Taču tas, ko mūsdienu Norvēģijā uzskata par pieklājību, nav acīmredzami nepārprotams. Multikulturālā sabiedrībā cilvēks riskē ar to, ka var pārprast citus un arī viņu var pārprast. Tas notiek tādēļ, ka cilvēkiem ir atšķirīgi pieklājības un socializēšanās standarti.

Pieklājība – no galma līdz ikdienas dzīvei

Falks un Torps savā „Etimoloģijas vārdnīcā” („*Etymologisk ordbok*”)¹ norāda, ka vārds „*høflig*” (pieklājīgs) ir radniecīgs tādiem senvācu valodas vārdiem kā „*hovelik*” un „*höflich*”. Norvēģu valoda ir arī saglabājusi vārdu „*høvisk*” (pieklājīgs, atbilstošs) un „*det som høver seg*” (tas, kas ir piemērots), kas ir aizgūti no viduslejasvācu valodas vārda „*hovesch*”. Vecnorvēģu valodā mēs arī varam atrast vārdu „*kurteis*”, kurš ir cēlies no franču valodas vārdiem „*courtois*”, „*la courtoisie*” (proti, noteikti veidi kā uzvesties karaļa galmā – „*à la cour*”). Pieklājība, citiem vārdiem sakot, ir lingvistiski saistīta ar karaļa galma, kaut ko jauku, laipnu, izglītotu, galantu un labi audzinātu.

Diez vai ir kāds, kurš uzskata, ka norvēģi ir īpaši pieklājīgi, ja ar to saprot galantu uzvedību un spēju izmantot dažādus, jebkurai situācijai atbilstošus izteicienus. Mēs parasti atzīstam, ka zviedri ir pieklājīgāki par mums. Pieklājīgāki, daudz ievērojamāki un, pēc dažu cilvēku domām, arī nedaudz stīvāki. Norvēģija un Zviedrija ir valstis ar līdzīgām kultūrām, un, tās salīdzinot, ir pieņemts uzskatīt, ka tieši zviedri, iespaidojoties no spēcīgas aristokrātijas un franču monarhijas, ir radījuši augstus pieklājības standartus. Tie bija franču monarhi, kuri atnesa sev līdzīgu uz Zviedriju franču galma stilu un uzvedības paraugus. Ir skaidrs, ka tādi faktori kā saskarsme ar citām kultūrām, iekšējā un ārējā vēsture, kā arī dzimumu loma, dzīves apstākļi, nodarbošanās veidi, klimats un reliģija ir nozīmīgi kultūras modeļu un tai skaitā arī pieklājības normu veidošanā, taču jāņem vērā, ka šīs normas nav nemainīgas.

¹Falk, Hjalmar og Alf Torp. *Etymologisk ordbok over det norske og det danske sprog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms Antikvariat, 1999.

Pieklājīga uzvedība parasti tiek saprasta kā ideāls. Pieklājība izpaužas tajā, ko sakām un ko darām un kādā veidā mēs kaut ko sakām un darām. Tāpat pieklājība var nozīmēt arī to, ka mēs atturamies no kaut kā izteikšanas vai darīšanas, un tas, ko mēs uzskatām par pieklājīgu, izglītotu, labi audzinātu un pieņemamu, var ievērojami atšķirties dažādās kultūrās.

Katrā situācijā mēs sekojam atšķirīgiem pieklājīgas uzvedības noteikumiem. Mums ir noteikumi, kad sasveicināties ar kādu, citi – brīžos, kad esam ciemos, kad ēdam, kad saņemam un dodam dāvanas un tā tālāk. Mēs izvēlamies dažādas saziņas stratēģijas, sarunājoties diskotēkā, mācību telpā un bērēs. Arī ģimenes lokā un darba vietā mums ir noteikts sarunāšanās un izturēšanās veids, lai radītu citiem iespaidu par to, ka esam pieklājīgi un draudzīgi. Runājot ar draugiem vai nepazīstamiem cilvēkiem, mūsu vecumam, dzimumam, statusam un pieklājības standartiem var būt mainīga nozīme.

Tātad mēs izvēlamies arī vārdus, izteicienus un izteiksmes veidu, ņemot vērā situācijas, kurās mēs atrodamies, personas, ar kurām mēs sazināties un saskaramies, tematus, par kuriem mēs runājam, un to, kas mēs paši esam. Šo procesu mēs dzimtajā valodā un savā vidē veicam automātiski, bet svešā kultūrā mums bieži rodas problēmas, neizmantojot pareizos izteicienus un žestus vai nepareizi rīkojoties noteiktā situācijā. Ķermeņa valoda un mīmika arī ir saistīta ar pieklājību, un to var uztvert dažādi. Cilvēki, ar kuriem mēs sarunājamies, var saņemt noteiktu informāciju par mums, ņemot vērā to, cik ilgi mēs skatāmies uz viņiem, uz kurām viņu ķermeņa daļām mēs skatāmies, ko mēs darām ar savām rokām, muti un degunu, un tā tālāk. Pieklājības standarti nav iedzimti, bet gan iemācīti noteiktas kultūras ietvaros, tie nav pierakstīti kā likums, tāpat tie arī nav skaidri izteikti. Kāds noteiktai kultūrai piederošs cilvēks tādējādi var saskarties ar grūtībām saprast citu kultūru pieklājības normas. Bieži mēs jūtamies atsvešināti, neveikli un nedroši tieši atšķirīgu vērtību sistēmu un pieklājības standartu dēļ. Ja mēs neuztveram otra cilvēka pieklājības standartus, tad var vairāk vai mazāk saprast, ka kontakts ar šo cilvēku izjūk.

Pieklājība ir saistīta ar to, ko mēs sagaidām no otra, nevis ar to, kas ir pareizi vai nepareizi

Kultūra iemāca, kas mums ir jāuzskata par pieklājīgu. Tas ir dabiski, ka visi cilvēki meklē tos pašus pieklājīgas un draudzīgas uzvedības standartus, kādi ir sastopami viņu kultūrā, jo tie ir tie standarti, kurus mēs zinām un atpazīstam. Ja mēs neatrodam tos pašus uzvedības principus, apmeklējot citas valstis, mēs varam nonākt pie secinājuma, ka cilvēki tur ir nepieklājīgi. Lai saprastu to, kas ir pieklājīgs un kas nē, ir svarīgi, lai piepildītos tas, ko mēs

no otra cilvēka sagaidām. Kultūra mums ir ieaudzinājusi šīs gaidas, lai mēs spētu atpazīt labu un draudzīgu izturēšanos. Kad mēs saskaramies ar kaut ko nepieklājīgu un nepiedienīgu, protams, var būt tā, ka cilvēks to tā ir domājis, bet ir arī iespējams, ka mēs no viņa uzvedības nesagaidām to, ko vēlējamies. Atsvešinātības un neskaidrības sajūta bieži ir abpusēja. Ja es jūtu, ka cilvēks vai vide, kurā es atrodos, ir savāda un sveša, tad man ir jārēķinās ar to, ka tieku uztverts tādā pašā veidā.

Kurš nosaka pieklājības normas? Kad persona vai kultūra tiek uzskatīta par pieklājīgu vai nepieklājīgu, mēs varam uzdot jautājumu – salīdzinājumā ar ko? Kā piemēru var minēt kādu amerikāni, kurš domā, ka kubieši ir nepieklājīga tauta. Jā, tā varētu apgalvot, ja mēs tikai ņemtu vērā to, ka amerikānis vēlas, lai kubietis teiktu „*excuse me*” vai „*sorry*” (atvainojiet) katru reizi, kad ārzemnieks aizķer amerikāni, spraucoties viņam garām veikala rindā. Tādā gadījumā var apgalvot, ka daži kubieši ir nepieklājīgi. Bet, viesojoties Kubā, mēs saskaramies ar pieklājību un draudzību citos – kubiešu veidos. Mums rodas iespaids, ka cilvēki tur ir pretimnākoši, izpalīdzīgi un atvērti un ka viņi bieži un daudz smaida. Turklāt mēs, protams, nevaram vispārināti runāt ne par kubiešiem, ne arī par citām tautām.

Kāpēc mēs vēlamies uzvesties pieklājīgi?

Mums var būt vairāki gan apzināti, gan neapzināti iemesli, kāpēc mēs vēlamies uzvesties pieklājīgi. Piemēram, mēs varam nonākt situācijās, kur no mums sagaida, ka mēs atstāsim par sevi labu priekšstatu. Varbūt mēs vēlamies citu acīs izskatīties apdomīgi, parādīt viņiem, ka esam labi audzināti, jo nevēlamies apkaunot ne sevi, ne savus vecākus. Kāds cits iemesls mūsu pieklājībai varētu būt tas, ka mēs vēlamies saglabāt labas attiecības ar citiem cilvēkiem un likt viņiem justies respektētiem un pamanītiem. Kā arī mēs varbūt vēlamies panākt, lai otra persona vēlētu mums labu un būtu pretimnākoša brīžos, kad gribam kaut ko sasniegt. Ja spējam uzvesties draudzīgi un atbilstoši konkrētajai situācijai, citu acīs mēs kļūstam uzticami, un, iemantojot uzticību, varam labāk sazināties un saprasties ar viņiem. Tik ilgi, kamēr vien dzīvojam, lai kur arī mēs dzīvotu, mēs vēlamies sazināties, darboties, saprast un tikt saprasti pareizā veidā.

Pieklājībai nav vienmēr jābūt saistītai ar tuvību vai draudzību. Pieklājība var būt arī veids, kā mēs norobežojamies no citiem. Turklāt pārspīlētu pieklājību var uztvert par pieglaimošanu, ironiju un izsmieklu.

Vai norvēģi var vienlaikus būt gan neformāli, gan pieklājīgi?

Šī krājuma redaktore nav nekādā mērā speciāliste kultūru jomā, bet gan vienkārši ziņkārīga persona, kurai ir starpkultūru pieredze no studijām, darba, komandējumiem un ceļojumiem uz citām valstīm. Visvairāk es atsaucos uz saviem ārvalstu studentiem. Piecpadsmit gadu laikā, kamēr pasniedzu lekcijas Voldas augstskolā, man ir bijuši aptuveni 400 studenti no 76 atšķirīgām valstīm. Tāpat arī iebrucēju un viņu bērnu rakstītie literārie teksti ir mani iedvesmojoši un devuši impulsus šim darbam. Saskaroties ar cilvēkiem no citām vidēm un kultūrām, es vairāk kā agrāk sāku salīdzināt un ievērot noteiktas iezīmes. Man kā etniskai norvēģietei nav viegli redzēt un objektīvi vērtēt savas kultūras iezīmes, tāpēc, kad es turpmākajā tekstā iztirzāšu kādas norvēģu uzvedības īpatnības, tad šo iztirzājumu var uztvert gan kā izskaidrojumu, gan kā aizstāvēšanos.

Pētnieki uzskata, ka cilvēkiem ziemeļvalstīs piemīt spēcīga vienlīdzības apziņa. Ilgi valdošā sociāldemokrātiskā tradīcija ir atstājusi savas pēdas Norvēģijā, lai arī individualitāte, kas ir definēta kā kaut kas neparasts, eksistē šajā valstī reizē ar vienlīdzības ideāliem. Tādēļ, kad kāds mēģina pievērst sev uzmanību un izrāda savu bagātību un statusu, to bieži interpretē kā kaut ko nedzirdētu un smieklīgu. Visticamāk, ka tieši tādēļ ir nepieklājīgi jautāt norvēģiem, cik daudz viņi nopelna.

Bagātie un slavenie norvēģi bieži kļūst iemīļoti brīžos, kad viņi parāda, ka ir tādi paši vienkārši cilvēki kā citi, un viņi bieži var uzvesties sev pilnīgi neraksturīgi, piemēram, staigājot novalkātās drēbēs vai braucot ar novecojušu automobiļa modeli. Tātad viņi uzvedas piezemēti, lai parādītu citiem, ka ir parasti cilvēki. Pat turīgākajiem norvēģiem reti mājās ir sulaiņi un istabenes. Norvēģi, pat uzņēmumu vadītāji ar lielām algām, bieži paši veic krāsošanas darbus, izšuj, gatavo ēst un kopj savu dārzu. Tādēļ mēs nenovērtējam to pozitīvi, ja ārzemnieki ar lepnumu stāsta, ka nekad nav darījuši darbus, kas padarītu rokas netīras, vai ka viņu kalpi pagatavo visas viņu maltītes.

Būt vienkāršam un piezemētam cilvēkam ir daļa no mūsu paštēla un ideāliem. Mēs esam lepmi, ka karalis Ūlavs septiņdesmitajos gados vismaz vienu reizi izbrauca ar tramvaju laikā, kad valstī bija naftas krīze. Mūsu premjerministrs dzīvo rindu mājā un parasti ceļo bez apsardzes; mūsu sabiedriskās ēkas nav ļoti izteiksmīgas, un ārvalstu tūristi vairakkārt ir sajaukuši Oslo pili ar dzelzceļa staciju. Pirms kāda laika kāds ārzemju analītiķis kādā televīzijas programmā uzsvēra, ka norvēģu atturība ir galvenais iemesls tam, kāpēc šī mazā valsts saņem starptautisku cieņu un ir uzticama un respektabla miera sarunu nesēja citās pasaules daļās.

Vēlme pēc viendabīgas un vienlīdzīgas sabiedrības ir iemesls tam, kāpēc šajā valstī nav pieņemts uzsvērt savu pārkumu vai dižoties ar savu bērnu spējām, salīdzinot viņus ar citiem. Taču mēs, protams, drīkstam savas atvases paslavēt par labiem darbiem. Arī skolā mēs varam šo nostāju redzēt. Līdz šim brīdim mācību procesos var novērot maz sāncensības. Pamatskolas skolēni nesaņem atzīmes, un skolotāji skaļi nenosauc, kuram bija labākie rezultāti pārbaudes darbos vai eksāmenos.

Norvēģu identitāte parasti nav tik daudz saistīta ar sociālo klašu dalījumu, kā ar ģeogrāfiju – vietu, kur esam uzauguši. Ja kāds ir dzīvojis Bergenā četrdesmit gadus, viņš tāpat teiks, ka ir no Vosas, lai gan tur dzīvoja tikai pirmos piecpadsmit gadus no savas dzīves. Tāpēc brīžos, kad mēs, norvēģi, iepazīstamies ar jauniem cilvēkiem, mēs viņiem bieži jautājam šādi: „No kurienes tu esi?” Tikai vēlāk mēs varam uzdot citus iespējamus jautājumus par viņu profesiju un darba vietu, jo viņu vieta sabiedrībā mūs interesē mazāk. Turklāt daudzās sociālās vidēs materiālajām vērtībām ir zemāks statuss kā intelektuālajām.

Ārzemnieki ātri pamana, ka norvēģiem parasti ir neformāls valodas un izturēšanās stils, un reizēm tas ir tik neformāls, ka daži to var interpretēt kā nepieklājīgu uzvedību. Tā kā mēs paši, uzrunājot citus, nelietojam amata nosaukumus, akadēmiskos un zinātniskos grādus vai tādas uzrunas formas kā „kundze”, „jaunkundze” un „kungs”, mēs varam aizmirst tos lietot, runājot ar cilvēkiem no citām kultūrām. Reiz es angliski iepazīstināju norvēģu grupu ar kādu vēstnieku no citas valsts. Lai gan mēs atradāmies brīvā un nepiespiestā atmosfērā, viņš jutās aizvainots, ka, runājot par viņu, es lietoju tikai vārdu „*Mister*” (kungs), nepieminot viņa amata nosaukumu pirms vārda. Tas tāpēc, ka amata nosaukums un viņa piederība darba vietai bija liela daļa no šī vīrieša identitātes.

Mēs izrādām cieņu pret cilvēku, ar kuru esam kopā, ja apģērbjamies pienācīgās un svinīgās drēbēs. Kad ārzemju studenti apmeklē savu pirmo ballīti Norvēģijā, viņi bieži velk mugurā savus labākos tērpus – uzvalku, kaklasaiti vai skaistu kleitu un augstpapēžu kurpes. Taču vēlāk viņi seko vietējo studentu piemēram un ģērbjas ikdienišķāk un ne tik krāšņi, lai arī viņi tāpat turpina brīnīties par to, ka „bagātie” norvēģi valkā tik vienkāršas drēbes. Iespējams, ka tagad ģērbšanās stils Norvēģijā mainās, bet līdz šim pieaugusi norvēģu sieviete jutās neērti, ja kādā saietā viņa bija saposusies visgreznāk.

Arī darba vidē norvēģi izturas neformāli. Viņi neģērbjas lietišķās drēbēs pat tādās darbavietās, kur jātiekas ar klientiem. Apģērbs reti norāda uz to, kurš ir vadītājs un kurš ir darbinieks. Tāpat ārzemnieki var būt ļoti pārsteigti un pat šokēti, dzirdot, kā norvēģi sarunājas ar savu priekšnieku, augstākstāvošākiem cilvēkiem, aizbildņiem un skolotājiem – vadības paneļa operators var aizrādīt rīkotājdirektoram, medmāsa var nolikt pie vietas slimnīcas galveno ārstu, meita var iebilst tēvam un izlabot viņa teikto un students vai skolnieks var

pilnībā nepiekrīt savam pasniedzējam vai skolotājam. Norvēģi uzskata, ka tie, kuri nespēj uz klausīt kritiku un atšķirīgus viedokļus, nevar būt labi priekšnieki vai skolotāji.

Mēs reti varam atrast norādes uz cilvēka sabiedrisko statusu norvēģu sasveicināšanas veidos vai uzrunas formu lietojumā, neskatoties uz to, vai runājam ar priekšnieku, mācītāju, ierēdni vai skolotāju (izņēmums ir karaliskās ģimenes pārstāvji un Stūrtinga² priekšsēdētājs, kad viņš sēž parlamenta zālē). Ja tu, runājot ar dažādām autoritātēm, ievēro īpašas pieklājības formalitātes un sveicienus, tad to uztver kā iztapšanu, un tas īsti nepieder pie vienlīdzības ideāliem. Ja priekšnieks dod pavēles saviem darbiniekiem darba vietā (ja vien tā nav militārā sistēma), tad to parasti neuztver pretimnākoši, jo autoritātei, pēc norvēģu domām, nav jābūt autoritārai.

Lai arī es neesmu veikusi lauka pētniecību, es uzskatu, ka ir iespējams, ka kultūrās, kurās ir „horizontāla” sociālā struktūra, piemēram, Norvēģijā, ir nepieciešams arvien mazāk un mazāk atšķirīgu pieklājīgas uzvedības noteikumu kā „vertikālajās” kultūrās, kur valda skaidra hierarhija. Norvēģiem patīk domāt, ka mums, vismaz skatoties no ārpuses, nav izteiktas sabiedrības kārtu atšķirības un hierarhijas, bet, ka mēs visi esam vienlīdzīgi un pret mums jāizturas un jāvēršas vienādi. Ārzemniekiem tādējādi varētu būt sarežģīti orientēties sabiedrībā ar šādu horizontālu sociālo struktūru.

„Siltās” un „vēsās” kultūras

Zināšanu trūkums par atšķirīgiem pieklājības standartiem var būt par iemeslu, kāpēc, atrodoties svešā vidē, cilvēks daudz ko pārprot, jūtas neapmierināts vai pat domā, ka viņu diskriminē. Norvēģi lielākoties sasveicinās ar vārdiem „*hei*” (sveiks), „*god dag*” (labdien) vai „*(go)morn*” (labrīt). Daži studenti, īpaši no Latīņamerikas un Āfrikas valstīm, ir pārpratuši šādus ātros norvēģu sasveicināšanās veidus. Ja viņi ir pavadījuši patīkamu vakaru kopā ar norvēģu studentiem, tad nākamajā dienā, sev par vilšanos, viņi piedzīvo to, ka norvēģi ar viņiem sasveicinās tikai ar īsu „*hei*” un paiet garām. Daži to nesaprot un iedomājas, ka norvēģu studenti pret ārzemniekiem izturas šādā veidā tāpēc, ka viņi ir iebraucēji vai norvēģiem viņi nepatīk. Ārzemju studentiem tāpēc ir jāpaskaidro, ka „*hei*”, pēc norvēģu domām, nav ne nepieklājīgs, ne arī auksts sveiciens, bet gan visizplatītākais sasveicināšanās veids starp norvēģiem – tāpat pilnībā pieklājīgs. Šie studenti nāk no kultūrām, kurās ir pieņemts nedaudz parunāties brīžos, kad satiec pazīstamus cilvēkus. Tā, starp citu, ir viena no „siltās” kultūras iezīmēm, kas ir pretēja norvēģu „aukstajai” kultūrai.

² Stūrtingss – Norvēģijas parlaments.

Pirms vairākiem gadiem es biju kādā afrikāņu valstī darba komandējuma ietvaros, un tur es piedzīvoju šādus „siltās” kultūras sasveicināšanās rituālus. Es apciemoju 15-20 mājsaimniecības, un visu šo laiku mani pavadīja kāds vietējais vīrietis. Kad mēs nonācām pie kāda mājokļa, mēs durvīs satikām vienu no tur dzīvojošajiem ģimenes locekļiem. Katru reizi uz pāris minūtēm norisinājās aptuveni šāda saruna:

„Kā tev iet?”

„Paldies, man iet labi, un kā tev iet?”

„Paldies, labi. Un kā iet tavai sievai?”

„Paldies, labi. Un tavai sievai?”

„Un tavai mātei, tavam dēlam utt.?”

Visu laiku atbilde bija „paldies, labi”, pat tad, ja gados vecā mamma gulēja uz nāves gultas kādā no šiem dzīvokļiem. Es esmu pieradusi pie saviem norvēģu sasveicināšanās rituāliem, un tāpēc man šī procedūra likās diezgan tukša un nevajadzīga. Atbildes bija automātiskas un nebija sirsnīgas. Tas bija, tā teikt, izniekots laiks. Bet šeit man ir jāpiemin kaut kas svarīgs – tas bija izniekots laiks *man*. Es nepiešķīru tam īpašu vērtību, jo sagaidu ko citu no sveicieniem, kopā pavadītā laika un izmantotajiem vārdiem. Man šī sasveicināšanās neasociējās ar „siltu” kultūru. Taču šīm divām personām, kuras sarunājās, stāvot uz durvju sliedzītiņa, sveiciens likās draudzīgs, jēgpilns, kontaktu veidojošs un pieklājīgs. Tas bija veids, kā uzsākt sarunu – aptuveni tāpat kā mēs, norvēģi, runājam par laika apstākļiem. Jautājums ir šāds – vai mēs vispār varam objektīvi runāt par „siltām” un „aukstām” kultūrām?

Mazie vārdi – tukšas frāzes, izlikšanās vai pieklājība?

Kad mēs ceļojam uz citām valstīm vai tur dzīvojam, mūsu vārdu krājumā var iztrūkt tādi mazi vārdi un izteicieni, kurus lietojot mēs citiem sniegtu par sevi pieklājīgu iespaidu. Tā, piemēram, kāds francūzis varētu nodomāt, ka tie cilvēki, kuri pirms ēšanas nenovēl citiem labu apetīti, nav īpaši labi audzināti. Tas pats attiecas arī uz tiem, kuri neatvainodamies paspraucas citiem garām (arī tad, ja viņi atrodas mājas dzīvojamā istabā). Tas gan, protams, ir nedaudz pārspīlēts piemērs. Bez šaubām, ir vairāki iemesli, kāpēc franču uzņēmēji var apgalvot, ka uzņēmumu vadītāji no ziemeļvalstīm ir prasmīgi, taču viņiem pietrūkst elegances. Amerikāņi ir norādījuši, ka norvēģi var, nepasakot „*excuse me*” (atvainojiet), pamest cilvēku grupu, ar kuriem viņi sarunājas. Taču angļi var nereti nodomāt, ka norvēģi uzvedas diezgan egoistiski. Mums bieži uzdod jautājumu: „Kā tev iet?” Mēs parasti atbildam tikai par sevi un savam sarunu biedram pretī to pašu nepajautājam. Šādu situāciju var būt ļoti daudz.

Kāda ir vārda „patiešs” nozīme?

Vairāki iebraucēji, arī tie, kas piedalījās šīs grāmatas tapšanā, norāda, ka norvēģiem nav ierasts mētāties ar pieklājības frāzēm. Ja norvēģi runā un uzvedas draudzīgi, tad viņi tā patiešām domā. Ja ne, tad viņi par to īpaši nesatraucas. Labs piemērs tam ir norvēģu lietišķās vēstules. Šāda veida sarakste parasti ir ar cilvēkiem, kurus viņi personīgi nepazīst, un vēstulei nav personisks raksturs. Kamēr angļu valodā vēstule vienmēr ir jāuzsāk ar uzrunu „*Dear Sir/Madam*” (Cienītais kungs/cienītā kundze), norvēģu lietišķajās vēstulēs nelieto tādu uzrunas formu kā „*kjære*” (cienītais/dārgais), jo šajā situācijā mums nav tuvas attiecības ar vēstules saņēmēju. Tāpat arī tad, kad mēs uzrunājam cilvēkus, mēs reti mūsdienās lietojam vārdus „*fru*” (kundze) un „*herr*” (kungs). Ja mēs šos vārdus tomēr sakām, tad tas drīzāk ir smeļoties: „Vai kundze vēlas vēl kafiju?” Vārds „*Madam*” (precēta kundze) norvēģu valodā rada asociācijas ar apaļīgu, vecāku un nedaudz valdonīgu sievieti. „*Herren*” (Tas Kungs) noteiktā formā ir vienkārši sinonīms vārdam „Kristus” vai „Dievs”. Kā klasisks franču valodas stundu joks ir teikuma „*Je vais aller à Paris pour chercher le Monsieur qui habite là*” tulkošana šādā veidā: „*Jeg skal gå til Paris og søke Herren som bor der*” (Es došos uz Parīzi, lai meklētu To Kungu, kurš tur dzīvo).

Kā norāda daudzi imigranti, tad var droši apgalvot, ka salīdzinājumā ar citām kultūrām norvēģiem ir samērā maz specifisku vārdu, kurus varētu lietot, lai izrādītu draudzību un pieklājību. Taču norvēģiem ir daļa izteicienu, kurus nevar atrast visās kultūrās, piemēram, „*takk for mat*” (paldies par ēdienu – kad cilvēks pieceļas no galda), „*vel bekomme*” (veseli ēduši – atbild namatēvs vai namāte), „*takk for meg*” (paldies par viesmīlību/paldies par mani), „*takk for i kveld*” (paldies par šo vakaru – šo saka saimniekiem, kad viesis iet mājās), „*takk for sist*” (paldies par iepriekšējo tikšanos – šo saka nākamajā reizē, kad viesis un namatēvs vai namamāte satiekas). Dažās vietās saka „*Gud velsigne maten*” (Dievs, svētī šo maltīti) vai „*Gud velsigne arbeidet*” (Dievs, svētī šo darbu), kad cilvēks atnāk pie cita paēst vai ierodas darbavietā. Katru dienu skolnieki un skolotāji saka „*takk for i dag*” (paldies par šodien). Norvēģu valodā, tāpat kā citās valodās, var arī izteikt pieklājību daudz netiešākos veidos, piemēram, sakot „*Kunne jeg få snakke litt med deg?*” (Vai es varu nedaudz parunāt ar tevi?)

Norvēģiem tā ir sena tradīcija teikt šīs viņiem tik raksturīgās pateicības frāzes, bet, kā daudzi norāda, mēs izturamies skeptiski pret jaunu frāžu ieviešanu – īpaši brīžos, kad teiktais ir pretrunā ar patiesajām izjūtām. Ja izteicieni nāk no amerikāņu kultūras, mēs tos saucam par tukšām un virspusīgām frāzēm, kas robežojas ar meliem un naivumu. Amerikāņi lieto frāzi „*nice to meet you*” (patīkami iepazīties), kad viņi ar kādu pirmo reizi sasveicinās. „Nu labi,” nodomā norvēģi, „bet kā viņi var to teikt? Viņi taču mūs vispār nepazīst!” Ja norvēģi kaut ko

saka, tad to arī tā domā, tāpēc ir nepieciešams diezgan ilgs laiks, pirms mēs spējam uzticēties jauniem pieklājības izteikšanas veidiem. Tajā pašā laikā mēs turpinām attīstīties, un pilsētas kultūras ir pirmās, kuras sāk sekot jaunajām tendencēm. Mūsdienās ir pilnīgi pieņemami, ka veikala personāls atbild „*bare hyggelig*” (vienmēr laipni) un „*ha en fin dag*” (lai jums/tev jauka diena). Tagad šī pieklājība izplatās ātri un parādās arī Norvēģijas laukos. Teikt „*god helg*” (lai jums/tev jauka nedēļas nogale) jau sen ir pieņemami. Tagad arī veikala personāls laukos ir sācis teikt „*ha en fin dag*” (lai jums/tev jauka diena). Citiem tas nepatīk, un viņi to dēvē par nevajadzīgu samākslotību un nepatiesu tuvību. Viņi pat var domāt šādi: „Tam ar tevi nav nekāda sakara!” vai „Tā ir tikai tukša frāze no cilvēka, kurš vēlas paņemt mūsu naudu!” Mēs arī sajūtam nepatiesu interesi vai pavisam vienkārši negodīgu attieksmi brīžos, kad kāda telemārketinga uzņēmuma pārdevējs uzrunā mūs vārdā un, neskatoties uz to, ka mūs nekad dzīvē nav saticis, jautā: „*Hvordan har du det?*” (Kā tev iet?) Mēs uzreiz saprotam, ka pārdevēja mērķis ir izveidot patīkamu atmosfēru sarunas laikā, lai tās rezultātā mēs vēlētos nopirkt viņu preci vai pakalpojumus. Visbiežāk tas nostrādā pretēji. Lielākā daļa norvēģu dusmojas, ja saskaras ar šādu nepatiesu draudzīgumu, un daži pat „nomet” klausuli.

Lai arī mēs, norvēģi, pēdējos desmit gados esam sākuši „pieskarties viens otram”, joprojām ir pierasts, ka mēs neapskaujam un neskūpstām cilvēkus, kurus tikai nedaudz pazīstam. To mēs parasti darām ar cilvēkiem, kurus mēs mīlam vai kuri mums ļoti patīk. Kad mēs kādu skūpstām, tad šim cilvēkam ir jābūt gatavam tikai nedaudz saskarties ar vaigiem. Mēs sarokojamies parasti brīžos, kad ar kādu iepazīstamies, kad mēs uzņemam ciemos viesus un kad mēs pametam darba vietu. Pēdējā laikā ir redzams, ka norvēģu jaunieši ir sākuši sarokoties arī brīžos, kad viņi satiek savus draugus. Iespējams, to ir ietekmējusi arvien lielāka saskarsme ar imigrantiem un daudzo ārzemju filmu un videoklipu skatīšanās.

Ārzemnieki ir jau minējuši, ka norvēģi neatvainojas tik bieži kā citi. Mēs varam teikt, ka vārdi „piedod” un „piedod man” ir īstenībā ļoti saistīti ar reliģiju („piedod mums mūsu parādus”, „piedod mūsu grēkus”). Protestanti, kā zināms, nonāk debesīs nevis par labiem darbiem, bet par žēlastību un piedošanu. Varam tikai iedomāties, ka laikā, kad Norvēģijā pirms tūkstoš gadiem ieviesa kristietību, tur dzīvojošajiem vikingiem nebija tik viegli sākt atriebības vietā izrādīt žēlastību. Kriestietība uzsver to, ka cilvēks nepārtraukti kļūdās un viņam piemīt dažādi trūkumi, un tāpēc viņam ir nepieciešama piedošana. Kāds musulmaņu rakstnieks reiz minēja, ka kristiešiem ir paveicies, ka viņu reliģijā pastāv šāda iespēja. Viņš apgalvoja, ka kristiešu kultūrās ir vairāk pieņemts izrādīt žēlastību un piedot cilvēkiem, kuri atzīst savas kļūdas.

Šobrīd daudzi Norvēģijā izmanto iespēju publiski lūgt žēlastību vai piedošanu – baznīca, premjerministrs un citi ministri un politiķi, vadītāji un valsts amatpersonas lūdz

piedošanu un sapratni par savu rīcību vai par agrāk veiktajiem noziegumiem pret norvēģu sabiedrību. Aziāti teiktu, ka norvēģi atzīst savas kļūdas, lai „nepazaudētu savu seju”. Priekšnieki un ministri atkal un atkal lūdz un saņem žēlastību un piedošanu, un galvenie redaktori un žurnālisti var atļauties pieļaut pat daudzas kļūdas. Varētu gandrīz šķist, ka norvēģu tauta vairāk uzticas un jūt līdzī tām autoritātēm, kuras spēj kļūdīties. Patiesībā mēs sagaidām no līderiem un politiķiem tikpat daudz tikumības un godīguma kā no citiem sabiedrības locekļiem. „Viņi taču ir tikai cilvēki,” mēs sakām.

Savu kultūras bagāžu visvieglāk vari atklāt brīžos, kad satiec ārzemniekus

Lielākā daļa norvēģu sagaida, ka valdība būs gatava palīdzēt dažādos veidos, kad vien iedzīvotājiem rodas īpašas vajadzības. Daži teiktu, ka norvēģi atrodas diezgan privilēģētā pozīcijā un ir prasīgi, jo mēs labi saprotam, kādas ir mūsu tiesības, un arvien vairāk uzskatām, ka pašvaldībai un valsts aparātam ir jāuzņemas atbildība.

Reiz es piedalījos mācību braucienā uz kādu universitāti Bulgārijā, un kādu vakaru devos vakariņās kopā ar studentu grupu. Ielas bija tumšas, jo elektrība bija dārga, un tāpēc ielu apgaismojums un veikalu skatlogu gaismas nebija ieslēgtas. Pēkšņi kāda studente iekrita uz ielas esošā bedrē. Bedre bija pusmetru dziļa un nebija nekādā veidā tumsā atzīmēta. Es biju sašutusi, neskatoties uz to, ka pēc kāda laika meitene spēja pati aiziet no notikuma vietas bez citu palīdzības. Manā norvēģu galvā uzreiz radās jautājums – kurš ir atbildīgs? Kamēr es domāju par ceļu pārvaldītājiem, pašvaldību, valsti, apdrošināšanu un kompensācijām, bulgāru studenti atbildēja: „Tie, protams, esam mēs, gājēji, kuri ir atbildīgi.”

Kā pieklājīgi pateikt „nē”?

Apgalvot, ka norvēģi var pateikt „nē” tikai vienā veidā, un tas ir tikai tad, kad viņi lieto vārdu „nei” (nē), protams, ir rupjš vispārinājums. Kad mēs esam pieklājīgi, mēs bieži sakām „nei, dessverre” (nē, diemžēl). Taču mums ir grūti saprast pieklājīgu „nē”, ja pats vārds „nē” netiek lietots. Citās valstīs strādājošie norvēģi atbrauc mājās un saka, ka vietējiem cilvēkiem tur nevar uzticēties – viņi kaut ko apsola, bet savus solījumus neizpilda. Ķermeņa valoda un pārnestā nozīmē lietoti izteicieni, kuri norāda uz pieklājību, cieņu un laipnību pret viesiem no citām zemēm, var norvēģiem likt domāt, ka ārzemnieku teiktais ir neskaidrs un noslēpumains, lai gan vietējiem tas acīmredzami šķiet pareizs, pieklājīgs un pašsaprotams.

Es pati vēl ļoti labi atceros šāda veida pārpratumu. Deviņdesmitajos gados Senegālā, Rietumāfrikā, es darbojos Sarkanā Krusta projekta ietvaros, un viens no maniem uzdevumiem bija nopirkt kādu zemes gabalu. Visur, kur gāju, mani vienmēr pavadīja kāds vietējais senegālietis. Stāsts ir diezgan garš, bet galu galā mēs uzzinājām par kādu ģimeni, kurai pieder neliels zemes gabals galvaspilsētas Dakāras nomalē. Mēs satikām vīrieti no šīs ģimenes uz lauka un parādījām viņam ēkas skices, skaidrojot, ko tieši mēs vēlamies paveikt. Viņš tikai māja ar galvu, it kā piekrītot visam, ko mēs sakām. Beigu beigās viņš pasmaidīja un franču valodā teica, ka tas ir viņa gods pārdot zemi organizācijai, kura paveic tik daudz labu darbu Senegālā un citur pasaulē, un ka viņš cer, ka ēka izskatīties tā, kā mēs esam ielāgojuši. Mēs paspiedām rokas un aizgājām katrs savu ceļu. Es jutos atvieglota, ka esam atraduši šo zemes gabalu, jo jau pēc dažām dienām man bija jādodas prom no šīs valsts. Taču senegālietis, kurš man bija līdzi, apgalvoja, ka mums nav izdevies noslēgt vienošanos. Es to nespēju saprast un izjutu pamatīgu spriedzi. Es vēlējos uzvesties kā tipiska sieviete no tālajiem ziemeļiem un iet atpakaļ pie šī vīrieša, lai skaidri pajautātu: „Kāda ir atbilde – jā vai nē?” Tikmēr mans senegāliešu gids bija diezgan nelokāms un pārliecināts, ka atbilde ir bijusi negatīva. Mums nekas cits neatlika, kā turpināt savus meklējumus.

Tas viss bija ļoti mulsoši. Es biju sapratusi katru vārdu no šīs neilgās sarunas, bet valoda jau nav tikai vārdi. Es nebiju spējusi atšifrēt tādus neverbālos kodus kā balss toni, ieturētās pauzes, ķermeņa valodu – acis, rokas, žestus, mīmiku – un citu netiešo komunikāciju, kas atspoguļojās pieklājībā un saskarsmē starp mums, pircējiem, un šo vīrieti šajā konkrētajā situācijā. Citiem vārdiem sakot, es nebiju spējīga „nolasīt” šī pieklājīgā vīrieša pateisos nodomus, lai gan biju sapratusi viņa izteiktos vārdus. Iespējams, ka uztvert pieklājīgu „nē” ar visiem tā netiešajiem signāliem ir pats grūtākais, ar ko ārzemnieks var citā valodā saskarties. Un tas, kā viņš interpretēja mani, ir zināms tikai viņam. Būtībā, ir tā, ka, saskaroties ar cilvēkiem, ir vienkārši neiespējami nekomunicēt, jo, neskatoties uz to, vai es kaut ko daru vai nedaru, vai es kaut ko saku vai klusēju, tas otram personai sniedz informāciju par mani.

Kad ārzemnieki neizsaka skaidru „nē”, atbildot uz mūsu jautājumiem, norvēģi šo pieklājību var nenovērtēt pārāk pozitīvi. Ja mēs vjetnamietim vai ēģiptietim vaicājam ceļu norādes uz kādu vietu, kur vēlamies nokļūt, un šī persona šo ceļu nezina, viņi tāpat mēģina palīdzēt, cik vien var. Viņu kultūrā ir nepieklājīgi nemēģināt, īpaši brīžos, kad ir iesaistīti ārzemnieki, jo viņi ir viesi un līdz ar to pret viņiem ir jāizturas laipni. Šāda veida pieklājība var beigties ar to, ka tūristi var nonākt nepareizajā pilsētas daļā. Tāpēc viena no pirmajām lietām, kas imigrantiem Norvēģijā ir jāiemācās, ir skaidri pateikt „*ja, gjerne*” (jā, labprāt) vai „*nei, dessverre*” (nē, diemžēl), kad viņi atbild uz jautājumiem un ielūgumiem. Ja nē, tad viņi

riskē iegūt ienaidniekus, kā arī vietējie var sākt domāt par viņiem kā par neuzticamiem cilvēkiem.

Veids, kā norvēģi izrāda pieklājību, citiem var šķist nepieklājīgs

Norvēģi no citiem sagaida skaidru atbildi, un tas var novest pie visdažādākajām sekām. Piemēram, cilvēki no Sunnmēres apgabala, kas atrodas Norvēģijas rietumos, var aiz laipnības nogalināt aziātus ar pārmērīgu ēdināšanu. Mana māte nekad nespēja aizsūtīt mājās nevienu loterijas biļešu pārdevēju, pirms viņš nebija pamielojies ar ēdienu un iedzēris kafiju. Reiz viņu apciemoja kāds vīrietis no Korejas. Māte, protams, piedāvāja viņam siltas vakariņas un turklāt milzīgas ēdiena porcijas, jo viņa vēlējās, lai korejietis jūtas gaidīts. Viņa atkal un atkal piedāvāja viņam ēdienu, un vīrietis katru reizi arī cienājās. Ja jūs kādreiz esat satikuši vecāka gājuma mājsaimnieces no Sunnmēres, kuras gandrīz vai spiež savus viesus ēst un nemitīgi piedāvā viņiem papildus porcijas, tad jūs spēsiet iztēloties šo situāciju. Pēc ierastās ēdiena porcijas un divām vai trim papildus porcijām, norvēģis var pateikt pieklājīgu un skaidru „*nei, takk*” (nē, paldies), un saimiece vai saimnieks šo izvēli ņems vērā. Turpretī daudzās Āzijas kultūrās ir pieklājīgi cienāties, kamēr namamāte piedāvā tev ēdienu, bet viņa parasti savus viesus uzmanīgi vēros un savlaicīgi pārstās piedāvāt vēl, ja viesi jau izskatīsies labi paēduši. Māte bija priecīga, ka korejietim ēdiens garšoja, bet beigās viņa nodomāja: „Nabaga vīrietis, viņš noteikti bija izbadējies!” Bez šaubām viesis domāja: „Viņai taču noteikti jāpārstāj! Viņai jāsaprot, ka esmu jau gana paēdis!” Mana māte arī uzmanīgi vēroja savu viesi, un tādēļ viņa korejietim vaicāja, vai viņš gadījumā negribētu nedaudz nosnausties pēc maltītes. Un to, protams, viņš gribēja.

Norvēģijā par pašsaprotamu pieklājības izrādīšanu uzskata pieklauvēšanu pie ofisa durvīm pirms došanās iekšā. Piecpadsmit gadu laikā, kamēr esmu pasniegusi lekcijas ārzemju studentiem, es vairakkārt esmu piedzīvojusi, ka kāds no viņiem nepieklauvējot pēkšņi iebrāžas manā ofisā. Cik nepieklājīgi, cik sliktas manieres viņiem ir – tas ir pirmais, ko mēs ticamies domāt šādā situācijā, ja mēs nevaram atrast citus skaidrojumus šādai rīcībai. Īstenībā, dažās Āfrikas valstīs tikai zagļi klauvē pie durvīm, lai pārliecinātos, ka mājās neviens nav. Tātad, tulkojot Bībeli kādā no afrikāņu valodām, bija jāņem vērā, ka Jēzus nevarēja teikt „Redzi, es stāvu durvju priekšā un *klauzīnu!*” Tā vietā to bija jātulko šādi: „Redzi, es stāvu durvju priekšā un *kliežu!*”

Par labām manierēm mēs uztveram to, ka pēc sevis atstājam sakārtotu vidi, un to mēs mēģinām iemācīt arī saviem bērniem. Salīdzinot ar citām valstīm, neviens Norvēģijā parasti nav atbildīgs par ielu un parku slaucīšanu un tīrīšanu nakts laikā. Tāpat norvēģi nav pieraduši,

ka viņiem mājās ir apkalpojošais personāls, un skolas un darbavietas ēdnīcās no mums sagaida, ka mēs aiz sevis paši novāksim netīros šķītvjus un krūzes. Laiku pa laikam mūsu labie ieradumi var radīt pārpratumus. Bulgāru universitātes ēdnīcā kāda veca sieviete kārtoja milzīgas krūžu un glāžu paplātes. Viņa izskatījās ļoti nogurusi, tāpēc sev tik ierastajā norvēģu garā es piecēlos no galda, lai novāktu krūzes un šķītvjus tā, kā es biju ieradusi darīt Norvēģijā, uz ko bulgāru studenti iebilda: „Ja visi tā darītu, viņa zaudētu savu darbu!”

Norvēģu algas līmenis un sociālās vienlīdzības idejas var izskaidrot faktu, kāpēc norvēģi, apciemojot citas valstis, var šķist nepieklājīgi, lai arī paši to pat neapzinās. Mēs neiedomājamies, ka bagāžas nesēju un viesnīcu apkopēju algas var būt ļoti zemas un tās tiek aprēķinātas, ņemot vērā viesu atstāto dzeramnaudu. Norvēģus var uztvert kā skopus un nepieklājīgus brīžos, kad viņi nedod dzeramnaudu nekāda veida apkalpojošajam personālam tikai tāpēc, ka mēs neesam ieraduši tā darīt savā dzimtenē.

Es iepriekš minēju, ka norvēģi uztver to kā sava veida pieklājību, ja cilvēks nelielās ar saviem panākumiem un nepievērš sev lieku uzmanību. Cilvēki no dažādām valstīm var uztvert piezemētību un pieticību atšķirīgi. Kāda Voldas augstskolas bijusī studente reiz strādāja par tulku norvēģu ministram Japānas amatpersonu vizītes laikā. Runā, kas bija paredzēta japāņu politiķiem, ministrs iepazīstināja sevi ar vārdiem: „Mana vienīgā izglītības pieredze ir no svētdienas skolas.” Japāņu studente zināja, ko nozīmē svētdienas skola, un viņa saprata, ka ministrs norvēģiem tik raksturīgajā stilā vēlējās neuzsvērt savu statusu un rast par sevi pazemīga cilvēka iespaidu. Studente izvairījās no šī teikuma pārtulkošanas japāņu valodā, saprotot, ka šāds apgalvojums nerastu japāņos uzticību un cieņu pār šo viesi. Būtu tieši pretēji.

„Ja tu vēlies sev Norvēģijā sagādāt problēmas, ierodies par vēlu!” es saku saviem ārzemju studentiem. Norvēģi uzskata, ka tas ir nevīžīgi un nepieklājīgi, ja cilvēks neierodas laikā uz sapulcēm, norīkojumiem, mācību stundām un īpaši uz vakariņām (lai gan ir pieņemami ierasties studentu ballītēs pēc norunātā laika). Priekšnieki, politiķi un īpaši karaliskā ģimene nekad nekavē tikšanās un pasākumus. Mēs visi labi zinām angļu izteicienu: „*When in Rome, do as the Romans do!*”³ Taču ir grūti neievērot mūsu ideālus un pieklājības kodus, kad mēs atrodamies kādā kultūrā, kura praktizē ko citu. Mana māsa dzīvo vienā no Dienvideiropas valstīm jau vairāk kā divdesmit sešus gadus, un tikpat ilgi viņa jūtas aizkaitināta, ka cilvēki nevēlas ierasties uz norunātajām tikšanām laikā. Kad māsa uzaicina viesus uz vakariņām pulksten astoņos vakarā, viņi ierodas divas stundas vēlāk. Viņu un viņas vīru parasti uzaicina vakariņās uz astoņiem, un mana māsa vienmēr uzstāj, lai viņi ierodas

³ Sakām vārds angļu valodā. Burtiski tulkojot: „Kad esi Romā, dari tā kā romieši!” Sakām vārdu lieto, lai norādītu, ka cilvēkam ir jāseko līdzī tam tradīcijām un paražām, kuras ir raksturīgas vidē, kurā viņš atrodas.

laicīgi, neskatoties uz to, ka ierašanās brīdī namatēvs vai namamāte vēl var atrasties iepirkšanās centrā vai dušā. Un katru reizi viņa ir aizkaitināta!

Ārzemju studenti un iebraucēji augsti novērtē norvēģu uzvedību

Ir interesanti redzēt, kā ārzemju studenti un imigranti savās esejās un citos rakstu darbos attēlo norvēģu raksturīgākās iezīmes, viņu nostāju un vērtības. Daudzi ir pamanījuši, ka norvēģi svin dzimšanas dienas (bet ne vārda dienas), ka Ziemassvētku vakars un 17. maijs⁴ ir īpaši svarīgas dienas, ka norvēģi visur lasa avīzes, novelk kurpes, kad ierodas ciemos, ēd kartupeļus, dzer daudz kafiju un pienu, ēd auzu pārslu biezputru brokastīs un putru svētdienās un viņiem ir bail sabojāt savus skaistos zobus. Norvēģi sauļojas, kad vien viņi var, un atvaļinājumā ceļo uz dienvidiem. Viņiem ir bail no aptaukošanās, tāpēc gan cilvēki, gan suņi skrien krosu. Šeit ir stingri alkohola lietošanas noteikumi šoferiem, bet tie neattiecas uz ballītēm. Etniskie norvēģi nerunā par reliģiju, un mācītāji arī nelasa Bībeli autobusā („Kāpēc norvēģiem ir brīvas svētdienas, ja viņi tāpat neiet uz baznīcu?”). Cilvēki Norvēģijā lepojas ar savām prasmēm ziemas sporta veidos, dabu un tīro gaisu, viņi ir miermīlīgi, jo viņi piešķir Nobela miera prēmijas, un viņi ziedo daudz naudas dažādām labdarības kampaņām. Sievietes un vīrieši nekad nekliedz un nestrīdas uz ielas (ja vien viņi nav piedzērušies), norvēģi runā maz, bet viņu uzvedība mainās tiklīdz viņi dodas uz mežu un laukiem ārpus apdzīvotām vietām. Tur norvēģi sasveicinās ar katru pretimnācēju un pat var apstāties un mazliet parunāties ar pilnīgi nepazīstamiem cilvēkiem. Norvēģi nav pārņemti ar konkurenci, bet viņi baidās no suverenitātes pazaudēšanas un valsts centralizācijas. Cilvēki šajā valstī strīdas savā starpā par to, vai Norvēģija ir labākā valsts pasaulē, kurā dzīvot.

Tāpat ārzemnieki min vairākus īpaši dīvainus norvēģu kultūras pārstāvju paradumus. Norvēģi iedezina sveces uz vakariņu galda pat gaišā vasaras vakarā, un Ziemassvētku eglītē viņi mēdz iekarināt Norvēģijas karogu. Tāpat viņi krāso savas mājas visdažādākajās krāsās un runā savā dialektā arī tad, ja ir ar augstu izglītības līmeni. Norvēģu sievietes un vīrieši pastaigājas arī lietainā un vējainā laikā, un viņi kāpj vairākus kilometrus augšup kalnā, lai tikai nonāktu ar akmeņiem un zāli klātajā kalna virsotnē, un tur ziemeļnieki labprāt vēlas būt vienatnē, ēdot no mājām paņemtās sviestmaizes. Daudzi uzskata, ka viena no visjocīgākajām parādībām ir bērna kopšanas atvaļinājums tēvam par pilnu darba samaksu laikā, kad ģimenē piedzimst vēl viens bērniņš. Tāpat daudzi nesaprot, kā bāriņtiesa var vecākiem atņemt bērnus. Dažiem arī šķiet jocīgi, ka vecākiem un skolotājiem nav tiesību sist nepaklausīgus bērnus, ka

⁴ 17. maijs – Konstitūcijas diena Norvēģijā

norvēģu jaunatnei var būt vairāki partneri pirms laulībām, ka meitene bez jebkādiem īpašiem nodomiem var uzlūgt zēnu uz deju un ka daudzi norvēģi nevēlas precēties un kļūt par vecākiem.

Turklāt daudziem var šķist nepierasti, ka norvēģu vīrieši spiež roku ne tikai vīriešiem, bet arī sievietēm, ka vīrieši mazgā grīdu, cep maizi un strādā bērnudārzā. Tāpat ārzemniekiem var šķist provocējoši, ka geji un lesbietes var kļūt par mācītājiem un ka Norvēģijā sievietes var tikt ieceltas bīskapa amatā. Pārsteidzoši ir arī tas, ka norvēģu cietumu kameras izskatās pēc jaukām studentu istabām ar savu datoru un televizoru, ka premjerministram ir jāstāv rindā pēc pasta tāpat kā citiem cilvēkiem, ka karalis var pastaigāties pa ielu un braukt ar kabrioletu un ka politiķi nepazaudē savu darbu, ja atzīst, ka rīkojušies nepareizi. Daži brīnās, ka norvēģu mājas izskatās tā, it kā tie būtu muzeji ar daudziem rotājumiem un gleznām uz visām sienām. Citi ir pārsteigti, ka viņiem ir nepieciešams ielūgums, lai apciemotu norvēģu ģimenes sestdienas vakarā, ka ēdiena gatavošana, adīšana un aktivitātes brīvā dabā ir skolas priekšmeti un ka norvēģi uzskata to par korupciju, ja starp darbiniekiem uzņēmumā ir tuvas attiecības. Vairāki ārzemnieki uzskata, ka kapi un dārzi ap rehabilitācijas centriem vairāk izskatās pēc parkiem, kur satiekas iemīlējušies cilvēki, nevis pēc vietām, kur tiek apglabāti cilvēki vai atkopjas slimnieki.

Īpaši negatīvi iebraucēji uztver to, ka vecvecāki un radnieki dzīvo pansionātos, ka ģimenē attiecības nav pārāk tuvas un ka norvēģu jauniešiem tik ļoti neinteresē politika. Daudzi negatīvi izsakās par to, ka norvēģi aizstāv noziedzniekus, ka policija ir naīva un ka šajā valstī par daudz runā par seksu. Turklāt daži domā, ka norvēģi baidās pamācīt citus, ka viņi nespēj sniegt padomus, ka viņi kautrējas, ja kāds uzslavē viņu angļu valodas zināšanas, un ka viņi bieži ģērbjas neatbilstoši darbavietai. Daudzi uzskata, ka norvēģu sabiedrība tiek spēcīgi kontrolēta – daudz kas ir aizliegts un visam ir jānotiek ātri, efektīvi un jābūt noderīgam. Turklāt daži piebilst, ka norvēģu vasara ir par daudz izslavēta.

Reizēm ārzemnieki ir patīkami pārsteigti par tādām lietām, kuras mēs šodien uzskatām par pašsaprotamām. Piemēram, norvēģiem pietiek līdzekļu, strādājot tikai vienā darbā, vientuļās mātes un šķirteņi tiek cienīti, norvēģi var kritizēt politiķus, bīskapus un citas autoritātes, nebaidoties no tā, ka viņus par to varētu vajāt. Tāpat cilvēki ar invaliditāti var iegūt izglītību, un skolotāji savu skolēnu darbos nemeklē tikai kļūdas, bet uzsver arī labi padarīto. Daži ir bijuši patīkami pārsteigti par to, ka vīriešu kārtas parlamenta politiķi dod priekšroku kopābūšanai ar ģimeni tā vietā, lai strādātu pie savas politiķa karjeras. Runājot par norvēģu ģimenes dzīvi, ārzemnieki visvairāk piemin mūsu dzimumu lomas. Viņi raksta par to, ka Norvēģijā brālis nevar izlemt savas māsas vietā, ka viņam nav tiesību viņu sist, ka norvēģu meitenes ir neatkarīgas, ka bērni var izlemt paši par sevi un ka meitenes un zēni var

būt labi draugi, nevienam nesākot baumot par viņu attiecībām. Tāpat ārzemnieki uzsver arī attiecības starp vecākiem un bērniem – bērni var runāt ar vecākiem par visu un vecāki stāsta bērniem par ķermeni, slimībām, seksualitāti un nāvi. Norvēģu vecāki turpina mīlēt savus bērnus un palīdz viņiem, neskatoties uz to, ka bērni ir homoseksuāļi vai ka viņiem ir ārļaulības bērni, kā arī tad, ja viņi ir noziedznieki vai narkomāni.

Kāda ārzemju studente uzsver, ka norvēģu pilsoņi uztver par pašsaprotamu to, ka valsts aparāts izturas pieklājīgi pret savu tautu. Viņa domāja, ka tas nav pašsaprotami, ka norvēģi cenšas palīdzēt narkomāniem, apturēt vardarbību ģimenēs, sodīt seksuālo vardarbību pret bērniem un sievietēm un svinēt konstitūcijas dienu bez militārās parādes. Kāds libānietis uzskatīja to par labu pakalpojumu no sabiedrisko iestāžu puses, kad reiz pēc kāda negadījuma kalnos ieradās helikopters un izglāba viņa tautieti. Turklāt viņu pārsteidza, ka slimnīca operēja viņa potīti, neuzdodot jautājumus par viņa vārdu, tautību vai apdrošināšanu. Daži ir norādījuši uz valstī valdošo profesionālo un cilvēcisko sapratni saistībā ar garīgi slimiem cilvēkiem, kā arī ir pieminējuši, ka cilvēki, kuri ir mēģinājuši izdarīt pašnāvību, netiek sodīti ar cietumsodu.

Sākumā ārzemju studenti ir diezgan izvairīgi, kad viņiem tieši jautā par norvēģu pieklājību. Ne visiem patīk citiem stāstīt par saviem pieklājības priekšstatiem, jo tas nozīmē, ka viņi paši tajā brīdī uzvedīsies rupji. Pēc kāda laika dažas atziņas tomēr atklājas. Viņi uzsver, ka lietot zobu bakstāmos restorānā ir dīvaini, jo daudziem cilvēkiem tas var šķist diezgan nepieklājīgi. Lielākā daļa norvēģu neizsaka komplimentus citiem cilvēkiem par viņu izskatu, un viņi var, sarunājoties ar citiem, stāvēt ar kabatās sabāztām rokām. Ārzemnieki uzsver, ka norvēģu viesmīļi met šķīvjus uz galdiem, ka ceļa zīmes šajā valstī ir nepieklājīgas („Jeeja aizliegta!”), ka norvēģi staigā apkārt sporta apģērbā, kad viņi ir ciemiņi jeb tūristi citās zemēs, un ka ir dīvaini saņemt atpakaļ no norvēģiem aizlienētās desmit kronas vai sveci, neskatoties uz to, ka tev naudas un sveču ir pietiekami.

Norvēģu kultūras iezīmes un uzvedību var vērtēt dažādi

Ir skaidrs, ka divi cilvēki no vienas pilsētas vai pat no vienas ģimenes var izvērtēt uzvedības veidus un kultūras iezīmes atšķirīgi, jo mūsu spriedumus iespaido mūsu personīgās vērtību sistēmas un prioritātes, kā arī specifiskākas kultūras normas un ideāli.

Daudzi ārzemnieki ir uzsvēruši, ka norvēģi ir klusa tauta. Viņi neklie dz, kad, atrodoties bankā, veikalā vai autobusā, viņi pamana kādu paziņu. Tāpat viņi nesarunājas vairāk kā nepieciešams ar citiem autobusa vai vilciena pasažieriem, un viņi nekad neapciemo citus, ja nav to iepriekš norunājuši. Kā mēs varam interpretēt šo klusumu un atturību? Kā vienaldzību?

Kā cieņas izrādīšanu? Daudzi imigranti par pieklājīgu sasveicināšanās veidu uzskata apstāšanos un parunāšanos par ģimeni vai ikdienas dzīvi. Kāda krievu studente domā tieši pretēji: „Tas ir patīkami, ka norvēģi pasveicina tikai ar smaidu un vienu pašu „hei” (sveiks). Šeit nevienam neinteresē mana privātā dzīve. Man nepatīk, ka cilvēki manā dzimtenē ir tik ziņkārīgi un citus gandrīz vai intervē. To, ko viņi nezina, viņi min un izplata tālāk kā baumas.” Kāds students no Etiopijas teica, ka viņa tautiešiem vajadzētu beigt piekopt tradicionālos garos sasveicināšanās rituālus katru reizi, kad viņi satiek kādu pazīstamu cilvēku. Kad viņš brīvdienās dodas mājās, viņš jūtas kā iestidzis vienā vietā, jo vīrieša draugi un paziņas vēlas tik runāt un runāt, kā arī dzert kafiju. Sarunas var ilgt visu rītu, un viņam ir bail, ka valsts nekad nespēs attīstīties, ja vien cilvēki nekļūš efektīvāki.

Daži ārzemju studenti uzskata to par pašsaprotamu, ka viņi iegūst atsevišķu istabu studentu kopmītnē, kamēr citi ārzemju studenti domā, ka dzīvot vienam pašam istabā ir bēdīgi un vientuļi. Daudzas jaunas meitenes no austrumu valstīm apgalvo, ka norvēģu puisi ir pieklājīgi, jo viņi uzkrītoši neskatās un nesvilpj viņām pakaļ. Turpretī citas meitenes domā, ka norvēģu zēni ir nepieklājīgi, jo viņi izrāda meitenēm par maz uzmanības un intereses.

Tāpat kā daudziem norvēģiem, tā arī daļai ārzemju studentu ļoti nepatīk smēķēt ārā, lai arī kādi būtu laika apstākļi. Toties daži, it īpaši aziāti, ir ļoti apmierināti, ka smēķēšana ir aizliegta visās sabiedriskajās ēkās. Kāds indonēzietis esejā par šo tēmu rakstīja: „Es gribu noskūpstīt to ministru, kurš ir ieviesis smēķēšanas aizlieguma likumu!”

Arī šajā krājumā var atrast dalītus viedokļus par norvēģu uzvedību. Daži norāda, ka norvēģi, atrodoties darbavietā, pārāk reti smaida, taču citi raksta, ka norvēģi darbā smaida bieži. Kāds irākiešu students reiz esejā rakstīja, ka pirmo reizi dzīvē smaidošu policistu viņš redzēja tieši Norvēģijā.

Daži ārvalstu studenti uzskata, ka norvēģu lektori par daudz jokojas. Viņi taču ir autoritātes un viņiem vajadzētu būt nopietniem. Citi jūtas atviegloti, ka lektoriem un uzņēmumu vadītājiem ir laba humora izjūta, un viņi var savā darba vietā pasmieties, kā arī atzīt savas kļūdas.

Tas, kādas attiecības mēs uzskatām par draudzīgām, ir, iespējams, atkarīgs no mūsu kultūras pieredzes. Bieži var dzirdēt to, ka imigrantiem ir grūti iegūt norvēģu draugus. Reiz kāds amerikānis rakstīja, ka tiklīdz tu ar kādu Norvēģijā sadraudzējies, tu esi ieguvis draugu uz mūžu, un uz šo draugu vienmēr vari paļauties, un viņš vienmēr turēs dotos solījumus.

Lielākā daļa norvēģu neapgrūtina sevi, lai pieturētu aiz sevis durvis citiem cilvēkiem, un šo faktu draudzīgā veidā izskaidroja kāds vācu students: „Norvēģijā ir tik maz iedzīvotāju, ka nav nepieciešams, ejot ārā, pieturēt aiz sevis durvis, jo var paiet pat piecas minūtes līdz parādīsies nākamais cilvēks.”

Daži imigranti ir pārliecināti, ka norvēģi ir rasisti, citi domā, ka norvēģi ir pārāk pieklājīgi un piesardzīgi, izsakoties par citām kultūrām un tautībām. Ārzemnieki uzskata, ka ziemeļnieki reizēm ir tik pieklājīgi, ka ir grūti saprast viņu patieso attieksmi.

Grūti būt nepieklājīgam „pareizā” veidā

Pieklājība ir relatīvs jēdziens arī vienas etniskās kultūras, pilsētas un pat ciema ietvaros. Lamāšanās pārsvarā tiek uztverta par nepieņemamu un nepieklājīgu, un īstenībā ir diezgan grūti pareizi lietot lamu vārdus svešā kultūrā (turklāt izteicieni var atšķirties starp dažādiem reģioniem). Teikt „*dette var jævlig godt*” (tas bija velnišķīgi garšīgi) var būt nepieklājīgi un var atstāt nepatīkamu iespaidu ģimenes vakariņu laikā, bet starp jauniešiem tas drīzāk ir kā draudzīgs izteiksmes veids. Visos saskarsmes veidos ir svarīgi ņemt vērā tavas personīgās attiecības ar sarunbiedru, tēmu, par kuru jūs runājat un kādā kontekstā jūs konkrēto izteikumu lietojat.

Dažkārt mums ir nepieciešams izteikt savu neapmierinātību, aizkaitinājumu, dusmas un vilšanos. Tas, ko tu saki, kad dusmojies un kam ir labākais vēlamais efekts, ir atkarīgs gan no kultūras, gan no paša indivīda. Tu reti panāksi pareizo efektu kādā valodā, ja burtiski tulkosi lamu vārdus no savas dzimtās valodas. Ja vēlies aizvainot kādu norvēģi, tad tā ir slikta izvēle norvēģu valodā lietot angļu valodas lamuvārdu „*bastard*”. Vārdu „*bastard*” norvēģu valodā lieto, tikai runājot par suni, kura vecāki ir no dažādām šķirnēm.

Voldas ārvalstu studenti mēdz pārstāstīt viens otram stāstu par kāda iebraucēja nepieklājīgo izturēšanos, kura norvēģiem ir ļoti neraksturīga. Kāds students no ļoti tālas valsts gribēja iegūt automobiļa braukšanas tiesības Norvēģijā, bet viņš nespēja nokārtot braukšanas eksāmenu. Juzdamies nikns un vilies par to, ka izkrita eksāmenā, viņš vēlējās nolamāt savu eksaminatoru, kurš bija izlēmis, ka students vēl neprot pietiekami labi braukt. Tāpēc ārzemnieks teica pašu riebīgāko, ko viņš savā kultūrā varētu pateikt: „Es pārgulēju ar tavu māsu!” Norvēģis uz viņu pārsteigti paskatījās un izsaucās: „O, tu viņu pazīsti?” Un nekā citādi viņš vairs nereaģēja.

„Nepieklājīgie ārzemnieki”

Ir divas tēmas, par kurām norvēģi izturas īpaši piesardzīgi – valoda un daba. „Es gribu iemācīties īsto norvēģu valodu, nevis dialektu,” ir kaut kas, ko ārzemnieki saka līdz viņi saprot, ka visi norvēģi runā dialektos, ka neviens no dialektiem nav pareizāks par citiem un ka

norvēģi lepojas par saviem dialektiem. Dialekts ir nozīmīga daļa no cilvēka identitātes un parāda, no kurienes tu nāc. Daudzās vietās to uzskata par bezkaunīgu rīcību, ja cilvēks maina savu dialektu, pārvācoties no vienas valsts daļas uz citu. Un, jo augstāka izglītība ir kādai personai, jo vairāk viņš cenšas saglabāt savu dialektu – pat tad, ja personai ir jārunā televīzijā, jālasa lekcija kādā universitātē vai jāsaka politiska uzruna. Mums nepatīk, ja kāds runā nomelnojoši par mūsu dialektiem. Tajā pašā laikā ir pilnībā pieņemami, ka ārzemnieki nesaprot mūsu teikto un vēlas, lai mēs atkārtojam sacīto vai pasakām to citādi.

Pirms ļoti ilga laika šīs grāmatas redaktore neapzināti uzvedās ļoti nepieklājīgi oficiālu vakariņu laikā Parīzē, jo viņai bija tieši šāda attieksme pret dialektiem. Cilvēki sarunājās šādā veidā – kāds netraucēti runāja, kamēr piecpadsmit citi cilvēki viņā klausījās. Man blakus stāvēja kāds augsti izglītots vīrietis, kuram es pēc labākās gribas teicu: „O, jūs esat no Marseļas! Es to nevarēju saklausīt jūsu dialektā!” Iestājās pilnīgs klusums, līdz kāda francūziete pateica kaut ko par skaistajām puķēm, kuras stāvēja uz galda.

„Ko tu domā par Norvēģiju?” ir klasiskais jautājums, kurš tiek uzdots visiem iebraucējiem. Norvēģi, kuri to jautā, sagaida, ka dzirdēs no ārzemniekiem kaut ko jauku par norvēģu dabu. Kad „pareizā” atbilde netiek izteikta, mēs esam pārsteigti un varbūt pat vīlušies. Mums ir grūti iedomāties, ka šajā pasaulē eksistē cilvēki, kuri atšķirībā no mums augsti nenovērtē kalnus, fjordus un ūdenskritumus. Protams, tas ir atkarīgs no tā, ar ko tu salīdzini un kā tu uz to skaties. Kāda studente no līdzenās Latvijas reiz atvēra Voldas augstskolā logu, skatījās uz Sunnmēres kalniem un izsaucās: „Šeit taču neko nevar redzēt – šeit visās malās ir kalni!” Kāda ķīniešu studente domāja, ka ir bailīgi iet pa vientuļajiem Norvēģijas ceļiem, ja uz tiem neatrodas citi cilvēki un tuvumā nav nevienas mājas. Savā esejā viņa rakstīja par norvēģu ieradumu kāpt kalnos: „Kad norvēģiem ir skumji, viņi kāpj kalnos.” Kāds cits viesis no tālas pasaules malas bija aizvests uz klinšu platformu kalnos ar iespaidīgu panorāmas skatu uz apkārtējiem sniega apsegtajiem kalniem, kuri sniedzās tik tālu, cik vien acis spēja rādīt. Tajā brīdī ārzemnieks pēkšņi jautāja: „Kāpēc mēs esam šeit?”

Ir stipri pārspīlēti teikt, ka norvēģi ir piedzimuši ar slēpēm pie kājām. Ne visi grib vai var slēpot, bet lielākajai daļai norvēģu ir zināma patika pret dabu. Pat karaliskās ģimenes locekļi nav izņēmums – trīs paaudžu laikā viņi entuziastiski izbauda dažādas brīvdabas aktivitātes gan uz zemes, gan jūrā, un karalienei īpaši patīk pavadīt savas brīvdienas, kāpjot kalnos. Kad pirms vairākiem gadiem karaliskais norvēģu pāris svinēja savu sudraba kāzu jubileju, viņi aicināja savus viesus no tuvienes un tālienes, lai dotos pa kādu stāvu kalnu taku uz pilnībā izolētu lauku sētu, no kuras varēja skatīties uz šauro Rietumnorvēģijas fjordu.

Norvēģijā pilsētas ir mazas, bet tāpat daudzi izvēlas dzīvot ārpus tām, ja vien viņi spēj atrast darbu. Pat augsti izglītotie norvēģi var izvēlēties dzīvot mazos ciematos un lauku

apvidos. Norvēģi, it sevišķi tie, kuriem ir ģimene, par priekšrocību uzskata lielus plašumus, labāku māju nekā pilsētā, drošu vidi bērniem un pieeju dabai. Atšķirība dzīves līmenī, dzīves stilā un uzvedības veidā starp pilsētas un lauku dzīvi ir diezgan neliela, ja salīdzina Norvēģijas situāciju ar daudzām citām valstīm. Varētu uzskatīt, ka imigranti jūtas laimīgāki, ja dzīvo Norvēģijas lauku apvidos nevis pilsētās, jo tur joprojām lielākā vai mazākā mērā pastāv daudzas tradīcijas, kuras viņi labprāt vēlas piekopt. Tā, piemēram, cilvēki laukos parasti pazīst savus kaimiņus un viņus var šad un tad apciemot bez īpaša uzaicinājuma. Cilvēki, it sevišķi vecāka gada gājuma, bieži sarunājas ar svešiniekiem un vienmēr vēlas uzzināt viņu vārdu, izcelsmes vietu, vecāku un vecvecāku vārdus. Tas gan bieži var nokaitināt ciemata jauniešus.

Ne visi iebraucēji ir apceļojuši Norvēģiju, bet dažreiz no ārzemnieku teiktā un rakstītā var rasties iespaids, ka viņiem ir diezgan augstprātīga attieksme pret vidi ārpus pilsētām, jo viņi uzskata, ka zemnieki un laukos dzīvojošie cilvēki ir neizglītoti, nemoderni un provinciāli. Ja tu vēlies sadraudzēties ar norvēģi, tad nevajadzētu uzsākt sarunu, apgalvojot, ka viņiem ir jocīgs dialekts, vai sakot: „Vai šeit vispār ir iespējams dzīvot? Šeit taču nav neviena cilvēka un nekas nenotiek!”

Kā vislabāk interpretēt?

Kopumā ņemot, var teikt, ka katrai kultūrai un videi ir noteikti pieklājīgas uzvedības kodī, kuri tiek uzskatīti par svarīgiem. Mēs, protams, zinām, ka pārpratumi rodas pat vienas kultūras ietvaros, jo cilvēki sazinās dažādos veidos, un tomēr tad, kad mēs esam kopā ar svešiniekiem jeb „citiem”, mēs saskaramies ar lielākiem izaicinājumiem, lai mēs saprastu un tiktu saprasti pareizā veidā.

Mēs, norvēģi, domājam, ka mēs varam iztēloties, kā ir būt imigrantam Norvēģijā, bet, protams, mēs īstenībā par to neko nezinām. Tāpat arī imigrantiem nav ne jausmas, kā imigranti jūtas *viņu* valstīs. Ir saprotami uzskatīt, ka mēs savā mērā skeptiski un aizspriedumaini attiecamies pret svešiniekiem un svešu vidi. Ja mēs uzdrīkstamies būt atvērti, saskaroties ar citām kultūrām, mēs varam atklāt daudz ko aizraujošu un vērtīgu. Mēs varam daudz labāk iepazīt citu kultūru pārstāvju uzvedības veidus un pieklājības standartus, un tādēļ atrasties labākā pozīcijā, lai izvairītos no pārpratumiem un neinterpretētu cilvēku uzvedību kā nepareizu vai negatīvu. Tāpēc zināšanas sniedz mums sapratni un paver iespēju kontaktam un draudzībai.

Komunicējot ar citiem cilvēkiem, mēs varam arī daudz uzzināt par savu reakciju un kultūru. Mūsu uzvedība ietver sevī dažādus kultūras kodus, no kuriem daudzi ir netiešā veidā

klātesoši visā, ko mēs sakām un darām. Mēs neizskaidrosim citiem to, kas mums šķiet pašsaprotams un ko esam iemācījušies mūsu apkārtējās vides ietvaros, jo bieži neapzināmies, ka mūsu darbības var uztvert arī citā veidā. Lai mūs nepārprastu, ir jābūt sapratnei par pašu saziņas veidiem, vērtību sistēmu un to, kā citi var interpretēt mūsu uzvedību. Mēs kļūstam zinošāki, ja redzam, kā mūsu uzvedību vērtē no cita skatupunkta.

Šo eseju mērķis nav paust to, ka mums vajadzētu pārstāt izmantot savus kultūras kodus. Ir aizraujoši, ka mūsu kultūras var būt tik atšķirīgas un ka mēs varam uzvesties pieklājīgi tik daudzos dažādos veidos. Tāpat eseju mērķis nav likt mums visiem uzvesties vienādi, bet gan iemācīties vairāk par otra domāšanas veidu un vērtībām. Arī valsts pamatiedzīvotāji mainās multikulturālas sabiedrības ietekmē. Norvēģi novērtē sabiedrībā esošo kultūras dažādību un vēlas apgūt atšķirīgos pieklājības standartus.

Tekstos par pieklājību mēs atrodam daudz aizraujošu problēmu aprakstus un jautājumus, bet neviens nesniedz pilnīgu atbildi, jo pieklājība nav saistīta ar to, kas ir pareizi un kas nē. Tāpat mēs, protams, nevaram vispārīgi runāt par vienu etnisko grupu – arī par norvēģiem ne –, bet mēs varam salīdzināt un runāt par noteiktām tendencēm.

Protams, visā pasaulē ir vairāk līdzību nekā atšķirību, runājot par cilvēku uzvedību, sajūtām un vajadzībām. Tāpēc mēs varam būt pārliecināti, ka, ja mēs interpretējam citus pēc labākās sirdsapziņas un ja mūsu darbībām un teiktajam ir labi nodomi, tad mūs pārsvarā uztver kā draudzīgus un pieklājīgus. Vismaz tad, ja mēs, to darot, bieži smaidām.

*

Hanana Bakira (palestīniete, Libāna)

Pirmā reize, kad uzsaucu tostū.

Skūpst par velti un dievs, kurš nedzīvo Majūštuā!

Pagājušajā gadā kādu dienu mana meita Rākela pienāca pie manis un sacīja: „Mammu, man ir draugs.”

Viņa apklusā, un viņas acu skatiens lika noprast, ka meitene gaidīja atbildi.

„Labi, un no kurienes viņš ir?” es jautāju.

„Bet Eivinnis ir norvēģis, mammu!”

„Vai tu esi iepazinusies ar viņa ģimeni?” es jautāju.

„Jā,” viņa uzmanīgi atbildēja.

„Kāpēc tu iepazīnīs ar viņa ģimeni, pirms viņš iepazīnās ar tavu?” es protestēju.

„Viņš ir mazliet piesardzīgs, mammu, tu zini, mēs esam arābi, un mēs piederam pie citādas kultūras. Mēs uztraucamies, ka tu varētu neatzīt mūsu attiecības, jo viņš ir norvēģis. Viņš domā, ka varbūt *tu*, mammu, uzskati, ka tas ir nepieklājīgi un nepiedienīgi, ka meitene uzsāk attiecības ar ārzemnieku,” Rākela paskaidroja.

„Mana mīlā meita,” es atbildēju, „tu uzaugi šeit Norvēģijā, kamēr es – Beirūtā. Tu nesaproti, ka šis priekšstats, kas tev ir radies par mūsu kultūru un tautu, ir mediju ietekmēts! Un norvēģu mediji balsta savus priekšstatus pieredzē ar imigrantu kopienu. Bet šī vide ir kļuvusi tik ekstrēma, ka to gandrīz vairs nevar salīdzināt ar tām valstīm, no kurām viņi ir nākuši.

Norvēģijā dzīvojošā imigrantu kopiena būtībā sastāv no zemniekiem, kuri ir nākuši no mazām Pakistānas lauku pilsētām un atveduši uz Norvēģiju savu kultūru. Izpratnes trūkums un kultūršoks, ar kuru imigrantiem bija grūti tikt galā, panāca to, ka viņi labprātīgi sevi izolēja no sabiedrības. Ar savām tradīcijām un vērtībām viņi nošķīra sevi no citiem un pārstāja attīstīties. Viņu kultūra ir kļuvusi par paraugu, pēc kā visi vērtē pārējos bēgļus, kuri Norvēģijā ieradās vēlāk. Šī vide, tāpat kā viņu kultūra un tradīcijas, nav mainījusies, kamēr kultūra viņu dzimtenē ir nepārtraukti attīstījusies un modernizējusies. Mediji ir vispārinājuši priekšstatus par imigrantu vidi un izmanto šo informāciju, lai raksturotu arābus un musulmaņus visā pasaulē. Un tagad tu domā, ka pēc tā var vērtēt mūsu kultūru?

Paklausies par laiku, pirms tu vēl biji dzimusi! Es satiku tavu tēvu un iepazīnu viņu, pirms mēs apprecējāmies. Es izvēlējos viņu tāpat, kā viņš izvēlējās mani. Es viņu apciemoju viņa dzīvoklī, kamēr viņš vēl bija vecpūsis. Un mēs nolēmām precēties. Es devos pie savas

ģimenes un paziņoju par mūsu lēmumu. Tā nu mēs darījām. Tādēļ es nevaru iebilst pret to, ka esi izvēlējusies Eivinnu, kuru tu mīli, jo pirms 30 gadiem es izvēlējos tavu tēvu tā paša iemesla dēļ! Neuztraucies par to priekšstatu, ko mediji ir par mums radījuši. Cilvēki veido kopienas pāri kultūras, uzskatu un piederības robežām. Es apprecējos tā paša iemesla dēļ, kura dēļ precas norvēģu sievietes – mīlestības dēļ. Es izšķīros tā paša iemesla dēļ, kura dēļ norvēģu sievietes šķiras. Labi, Rākela? Uzaicini Eivinnu uz vakariņām!” es pamudināju.

Pagāja dažas dienas. Mana meita deva norādes, kā man ir jāuzņem Eivinns kā viesis.

„Viņš ir norvēģis un ir pieradis pie desām un kotletēm. Ēdienā nepievieno daudz ķiploku vai asas garšvielas!”

„Labi, labi! Un ko vēl man jāatceras?” es jautāju, lai būtu droša, ka meita nenonāks neveiklā situācijā.

„Eivinns ir mazliet kautrīgs un samulsis. Viņš vilcinās mūs apciemot,” Rākela sacīja.

„Neuztraucies par to, mīļā meita! Es par viņu parūpēšos,” es pārliecinoši teicu.

Eivinns ieradās. Viņš sarka un bija nervozs. Viņš novilka kurpes un paklupa pāri sliksnim. Viņš apsēdās tuvākajā krēslā, ko atrada dzīvojamā istabā, un ieķērās tā roku balstā. Viņš bija piesardzīgs. Es sarunājos ar puisīti par visu iespējamo un centos panākt, lai viņš jūtas droši jaunajā ģimenē.

Šīs ciemošanās bieži atkārtojās, un pēc neilga laika viņš kļuva par mūsu ģimenes locekli. Vēlāk Rākela man pastāstīja, ka viņa vecāki bija meiteni iztaujājuši par mani un manām domām par viņas attiecībām ar Eivinnu. Viņi tiešām bija domājuši, ka tas ir amorāli un nepieņemami un liecina par sliktu audzināšanu, ja jauna meitene no mūsu kultūras ir attiecībās ar norvēģu vīrieti.

Pirms es pieņēmu Eivinna ģimenes pirmo uzaicinājumu ciemos, es apvaicājos Rākelai un Eivinnam, vai pastāv kādas ceremonijas vai etiķetes noteikumi, kurus man jāiemācās.

„Mēs uzvedamies tāpat kā jūs,” atbildēja Eivinns.

Taču pēc dažiem mirkliem Rākela ierunājās: „Bet, mammu, viņiem ir citādi dzeršanas paradumi.”

„Viņi dzer citā veidā? Labi! Kā? Ar ausīm?” es brīnījos.

„Nē, mammu!” Rākela atteica.

Eivinns smējās. Rākela piepildīja trīs glāzes ar ūdeni un sāka mani apmācīt, kamēr mēs visi trīs sēdējām pie virtuves galda.

Viņa pacēla glāzi, paskatījās uz mums un iesaucās: „Priekā!” Tad viņa iedzēra vienu malku. Mēs darījām tāpat. Viņa pacēla glāzi, pamāja ar galvu, un mēs saskatījāmies. Tad viņa

nolika glāzi uz galda, un mēs darījām tāpat. Tad viņa paslavēja ūdeni: „Tas bija garšīgs ūdens!” Mēs trenējāmies visu dienu, un tā es iemācījos dzert kā norvēģi.

Kad mēs sēdējām pie Eivinna ģimenes galda, es jau biju pienācīgi iegaumējusi savu dzeršanas apmācību. Es smējos katru reizi, kad spēlēju šo dzeršanas izrādi. Viņi arī smējās. Viņi droši vien domāja, ka saprot, ko es prātoju katru reizi, kad padzēros malku no limonādes glāzes. Es nebiju pārliecināta, ka viņi saprata mani pareizi. Tāpēc es pastāstīju par kādu patiesu atgadījumu, kas varbūt varētu attaisnot manas tā brīža izjūtas. Par mana arābu drauga piedzīvojumiem, kad viņš pirmo reizi uzaicināja pie sevis ciemos uz vakariņām savus norvēģu draugus.

„Pateicieties man, nevis Jēzum”

„Tas notika 1989. gadā, kad mans draugs kā bēglis tikko bija ieradies Norvēģijā. Viņu apciemoja kāds vecs norvēģu vīrietis, un savā starpā viņi sarunājās angļiski. Vīrietis bija no brīvbaznīcas, un viņš pastāstīja musulmaņu bēglim par Jēzu Kristu, un tā arābs iemācījās vārdu „*Jesus Christ*” angļu valodā. Viņš bija tikko arī iegaumējis frāzi „paldies, kā tev iet?” norvēģu valodā, taču vārdu „*Jesus Kristus*” viņš šajā valodā vēl nebija dzirdējis. Norvēģis uzaicināja bēgli uz kafejnīcu, kur viņa dēls strādāja par maiznieku un viesmīli. Viņi pasūtīja sviestmaizi, dāņu smalkmaizīti un kafiju, kas bēglim ļoti garšoja, un norvēģis varēja justies lepns. Viņš vēlējās, lai bēglis iemācās pateikties viņa dēlam, tādēļ teica: „Aizej pie Stīga un saki „*Takk for maten, Stig!*”⁵” Un bēglis kā papagailis šos vārdus atkārtoja.

Pēc kāda laika bēglis uzaicināja pie vakariņās savu norvēģu draugu un citus no viņa draudzes. Visu dienu viņš cītīgi pūlējās pagatavot pienācīgu maltīti. Viesi ieradās, un līdzīvi viņiem arī mācītājs. Saruna notika angļiski. Brīdī, kad viņi sēdēja pie galda un bēglis pateica frāzi „lūdzu, cienājieties!”, mācītājs nomurmināja pāris vārdus. Viesi aizvēra acis, nolieca galvu un sadevās rokās. „*Takk for maten, Jesus,*” norvēģiski teica mācītājs. Tai brīdī arābu bēglis pēkšņi pielēca kājās un kļiedza: „Nē, tas nav *Jesus*, kurš gatavoja *maten!* Jums vajadzētu pateikties man!” Kopējā lūgšanā vienotie norvēģi nobijušies atvēra acis. Bija nepieciešams laiks, lai bēglim ieskaidrotu, ka tas ir Jēzus Kristus, kuram viņi pateicas par maltīti, un šo vārdu norvēģiski izrunā atšķirīgi no angļu valodas. Un jāieskaidro, ka viesi neizturējās rupji, nepasakoties namatēvam. Taču šī atgadījuma dēļ mana drauga uzvedība vienmēr bija labs sarunu temats visai draudzei.”

⁵ „Paldies par maltīti, Stīg!” – no norvēģu val.

Nepieklājīgā jaunatne

Eivinna ģimene bija pārņemta ar kultūras atšķirībām. Visu vakaru, kas ievilkās krietni pāri pusnaktij, saruna raisījās ap mūsu kultūru un tradīcijām un kā mēs šīs kultūras atšķirības izjūtam. Varbūt tas bija tāpēc, ka viņi vēlējās pārliecināties vai brīdināt Eivinnu par iespējamajiem konfliktiem, kas, šobrīd apslēpti, varētu rasties šo atšķirību dēļ? Es nezinu. Iespējams. Mēs apspriedām manas domas par Norvēģiju.

Eivinna vectēvam bija daudz jautājumu: „Ko tu ar to domā? Kādā veidā? Ko tu domā par norvēģiem? Un laika apstākļiem?”

„Kad es atbildu, ka man ļoti patīk norvēģu laika apstākļi, vietējie vienmēr ir pārsteigti,” es atbildēju. „Parasti imigranti sūdzas par laiku tāpat, kā to dara norvēģi. Es jūtu, ka norvēģu mainīgais klimats ir fascinējoša parādība. Tāpēc, ka šie laika apstākļi izraisīja manī apbrīnu un es biju vairākkārt piedalījies dažādās garlaicīgās sarunās, kuras vienmēr iesākās ar komentāru par laiku, es tvēru pēc vārdnīcas un ātri iemācījos visus vārdus un izteicienus, kas ir saistīti ar laika apstākļiem. Un, kad es brīvā norvēģu valodā runāju par laika apstākļiem ar vārdu krājumu tik iespaidīgu, ka es varētu konkurēt ar norvēģu rakstnieku Ibsenu vai spētu pārspēt visus Norvēģijas nacionālā televīzijas kanāla meteorologus, tad norvēģiem rodas iespaids, ka es brīvi pārvaldu viņu valodu. Patiesībā es runāju tekošā norvēģu valodā tikai par laika apstākļiem. Pēc šīs sarunas norvēģi automātiski pārlec pie tā temata, kas viņiem ir sirdij vistuvākais: „Vai tu jūties labi Norvēģijā? Ko tu domā par norvēģiem?””

Vectēvs sakustējās atzveltnes krēslā un satraukti sakārtoja brilles uz deguna, arī pārējie vērās manī tik pat satraukti.

„Ja tu jautā man, ko es domāju par norvēģiem, tad es atbildu, ka viņi ir pieklājīgi, piesardzīgi un izsmalcināti,” es atbildēju uz vectēva jautājumu.

Es pasmaidīju un pacēlu kafijas krūzi. „Priekā!” es izsaucos un ļāvu acu skatienam slīdēt no viena acu pāra pie otra. Visi smējās.

„Esmu piedzīvojis izmaiņas tikumībā un audzināšanā. Mana paaudze bija tāda, kādu tu raksturo – pieklājīga, piesardzīga un izsmalcināta –, bet ne jau mūsdienu jaunatne!” vectēvs neapmierināti nopūtās.

„Ņemot vērā tavu pieredzi, varbūt tev ir taisnība,” es atteicu. „Es uztveru norvēģus citādi. Kad es pirmo reizi biju Norvēģijā, īpaši pirmajās dienās, kad braucu ar autobusu uz darbu, man šķita, ka norvēģi nav pieklājīgi. Es redzēju vecus cilvēkus iekāpjam autobusā, un jauni vīrieši un sievietes necēlās kājās, lai dotu viņiem savu sēdvietu. Man šķita, ka tas ir savādi. Manā dzimtenē jaunie pieceļas, tiklīdz vecākie iekāpj autobusā. Norvēģi tā nedara.

Tomēr es piecēlos un teicu vecam kungam: „*Please, sit here!*”⁶ Vīrietis atteicās. Dīvaini. Varbūt vecie norvēģi ir stiprāki nekā vecie arābu zemēs? Man tas bija nesaprotami, ka jauns un stiprs vīrietis paliek sēžot, kamēr vecai sievietei, kura varētu būt viņa vecmamma vecumā, bija jāstāv. Turklāt viņa par to pat neiebilda, un viņš neizjuta sirdsapziņas pārmetumus. Norvēģu pasažieriem viss likās dabiski un normāli. Tai brīdī es domāju, ka mana tauta ir pieklājīgāka par norvēģiem.

Kad vienu rītu Rākela brauca ar mani kopā vienā autobusā, es piedzīvoju to pašu situāciju. Vecs vīrietis iekāpa autobusā. Rākela nepiecēlās. Es kļuvu dusmīga un sašutusi teicu: „Vai tu nevari piecelties kājās un tā vietā ļaut šim vecajam vīrietim apsēties? Vai tu esi zaudējusi cieņu pret veciem cilvēkiem? Vai tu esi kļuvusi tikpat nepieklājīga kā norvēģi, meita?” Un es pati biju gatava piecelties, lai blakus stāvošais vecais vīrs varētu ieņemt manu vietu. Rākela satvēra mani aiz rokas. „Nē, mammu, nedari to! Mēs tā nedarām Norvēģijā! Jo tad šis vecais norvēģis var tikt aizvainots. Viņš domātu, ka mēs pieceļamies, jo viņš ir kļuvis par apgrūtinājumu, un viņam ir nepieciešama palīdzība un īpaša uzmanība. Vecie grib dzīvot tāpat kā visi citi. Viņi jūtas tikpat jauni kā mēs, lai gan mēs, imigranti, viņus tā neuztveram. Viņi nevēlas justies rīcībnespējīgi. Viņi kļūst aizvainoti, ja pret viņiem izturas kā pret nabadziņiem. Šeit vecie cilvēki ir tik lepni, ka viņi var iztikt bez palīdzības, mammu,” Rākela teica.

Kopš tā laika es sāku meklēt iemeslus kultūras īpatnībām Norvēģijā, kas man šķita mistiskas, pirms es atļāvos spriest par norvēģiem,” es sacīju.

Cūka, dzīvnieki un cilvēki

„Dažreiz es tomēr apjūku,” es turpināju. „Reiz es biju mājās un atpūtos pēc garas darba dienas. Rākela atsūtīja man īsziņu no darba: „Mammu, es esmu tik nogurusi! Es strādāju visu dienu, pat tagad līdz pusnaktij, un sapņoju par to, kā apgulšos savā gultā! Kur tu tagad esi?”

„Es guļu,” es atbildēju ar īsziņu.

„Laimīgā cūka, mammu!” bija ziņa no Rākelas.

Tai naktī es nespēju pagulēt. Kā manas pašas meita varēja nosaukt mani par „cūku”? Mēs lietojam vārdu „cūka”, runājot par blēžiem un mantkārīgiem cilvēkiem. Rākela atnāca mājās pulksten puspiecos no rīta, un tad mēs ilgi runājām par dzīvniekiem. Tai naktī meitene man iemācīja to, ka „laimīgā cūka” nenožīmē to pašu, ko arābu valodā nožīmē apvainojums „aukstā cūka”. Meita stāstīja man par dzīvniekiem un to, kā mūsu kultūra viņus moka. Mums

⁶ Lūdzu, apsēdieties! – no angļu val.

tas šķiet nepieņemami, ja kāds nosauc mūs par dzīvniekiem, un uzskatām to par apvainojumu. Tomēr mēs tāpat lietojam vārdus un izteicienus saistībā ar dzīvniekiem, runājot par mūsu labajām, estētiskajām un cilvēciskajām īpašībām. Vai tad mēs nesakām, ka „viņa ir tik atlētiska kā gazele”? Un gazele taču ir dzīvnieks! Vai tad mēs nesakām, ka „viņš ir tik lojāls kā suns”? Ka „viņas kakls ir kā žirafei”? Ka „viņa ir tik skaista kā pāvs, un viņš ir tik pacietīgs kā kamielis”? Šajās situācijās mēs taču izmantojam dzīvnieku tēlus. Bet, ja kāds mūs nosauc par dzīvniekiem, mēs uzskatām to par apvainojumu. Mēs maldinām paši sevi ar šiem dubultajiem standartiem. Tā nu Rākela stāstīja man par dzīvnieku aizsardzību. Mana mazā meita, šis mazais dārgums, lasīja man sprediķi par to, ka pieklājība ir relatīva dažādās kultūrās,” es nopūtos.

„Kas tik viņai nav par uzdevumu!” es turpināju. „Es jūtu, ka tā ir viņa, kura mani audzina šajā norvēģu kultūrā un nevis otrādi. Un šajā kultūrā nav skaidri noteiktas tradīcijas un morāles standarti. Šeit viss ir relatīvs. Mana pieredzējusi meita nodarbojas ar audzināšanu tā vietā, lai to darītu viņas nupat kā ieceļojusī māte. Vismaz tā man šķiet. Un, neraugoties uz to, ka šo lomu maiņu man ir nedaudz grūti pieņemt, es jūtu, ka citas izejas nav. Un kāpēc gan ne? Jā, man ir grūti, taču tāda nu ir realitāte,” es vēlreiz nopūtos.

Un visa Eivinna ģimene bija ļoti ieinteresēta dzirdēt, ko tieši es ar to domāju. Viņi sapulcējās ap mani un saspicēja savas ausis.

„Priekā,” es atkārtāju savu izrādi ar pacelto kafijas tasi. Visa ģimene smējās, un mēs visi izspēlējām to pašu ainu atkal un atkal. Šajā sanāksmā kultūras atšķirības bija kļuvušas par labu vienojošo sarunas tematu starp diviem arābiem un lielo norvēģu ģimeni. Es paskatījos apkārt uz šiem cilvēkiem un pretī sastapu zilo acu pārus, kuri ieinteresēti lūkojās manī.

Vectēvs izskatījās nobažījies par to, ka jaunā paaudze izturas tik vienaldzīgi pret veciem cilvēkiem.

„Varbūt tavi vecāki arī jutās tāpat? Varbūt viņi arī nebija apmierināti ar tavu paaudzi?” es mēģināju.

„Nē, nē, nē! Salīdzinot ar mūsdienu jauno paaudzi, mēs daudz vairāk cienījām vecākus cilvēkus. Atšķirībā no arābu kultūras norvēģu sabiedrībā var novērot morāles vērtību kritumu. Jūs, arābi, joprojām izturaties pret veciem cilvēkiem ar tādu pašu cieņu, kā jūsu senči...”

Šai brīdī es viņu pārtraucu: „Tas gan diemžēl ir jūsu izgudrots mīts par mums un mūsu kultūru, ka mēs cienām vecos cilvēkus vairāk nekā jūs. Man ir radies pilnīgi cits iespaids par norvēģiem, un es pateikšu tev kāpēc. Klausies manā pieredzē, kungs! Šeit, Norvēģijā, kādu laiku es strādāju par brīvprātīgo humanitārajā sieviešu organizācijā. Es domāju, ka varēšu iemācīties norvēģu valodu, runājot ar šiem vecajiem cilvēkiem, turklāt pie reizes es varētu

kliedēt viņu vientulību. Es no viņiem esmu ļoti daudz mācījusies. Jutu, ka vecajiem iepatikos, kā rezultātā viņi atklāja man visus savus sirds dziļākos stūrīšus.”

„Diemžēl mūsu sabiedrībā nav tādas pašas tradīcijas. Pie jums visa ģimene – vecie un jaunie – dzīvo kopā zem viena jumta. Iespējams, ka vientulībai nav vietas palestīniešu un arābu kultūrā?” Eivinna māte vaicāja.

Eivinnas pacēla savu limonādes glāzi un priecīgi uzsauca: „Tieši tā, mammu!”

„Tā tas varētu būt,” es pārtraucu. „Jā, tā ir taisnība, ka visa ģimene dzīvo vienuviet, bet vai viņi jūtas labi?” es pajautāju. „Mūsu sabiedrība ir sākusi mainīt savu raksturu. Mēs attīstāmies tādā pašā virzienā kā eiropieši. It īpaši pēc tam, kad sievietes sāka strādāt ārpus mājas. Ekonomiskās situācijas dēļ viņām nācās strādāt algotu darbu. Bet vecajiem cilvēkiem mūsu kultūrā neklājas tik labi kā pie jums. Es diemžēl nevaru slēpt savu apbrīnu par Norvēģijas sociālo sistēmu, kura tā rūpējas par saviem vecajiem. Turklāt esmu pati ar savām acīm redzējusi, kā tieši viņi dzīvo.

Vecā sieviete, kuru es apmeklēju sava brīvprātīgā darba ietvaros, dzīvo dzīvoklī ar viesistabu, guļamistabu, virtuvi un vannas istabu. Pie viņas nāk cilvēki, kuri viņai palīdz kārtot un mazgāt sievietes dzīvokli. Tāpat arī viņas maltītes tiek pagatavotas un piegādātas uz mājām. Pret viņu izturas kā pret karalieni. Šie palīgi ir pieklājīgi, smaidoši un izpalīdzīgi. Turklāt ap vecās dāmas kaklu atrodas ierīce ar trauksmes signāla pogu. Ja sieviete nonāk kādā kritiskā situācijā, viņai ir tikai jānospiež šī poga, un nekavējoties pie viņas steidzas kāds no neatliekamās palīdzības dienesta. Valsts un sociālā sistēma rūpējas par šo veco cilvēku vērtību un lepnumu. Tā ir taisnība, ka daži jūtas vientuļi, bet daudzās citās kultūrās pensionāri nesaņemtu tādas pašas aprūpes pakalpojumus. Turklāt Norvēģijā cilvēki paši izvēlas neatvēlēt laiku saviem vecajiem. Parasti tā būtu ģimene, kura rūpētos par vectēvu un vecmāmiņu, taču norvēģi piedāvā tādu aprūpes sistēmu, kura mūsu valstī ļoti trūkst. Pie mums sabiedrībā eksistējošie dubultie morāles standarti traucē sūtīt māti vai tēvu uz pansionātu. Mums vispār nav tāda veida piedāvājumi kā norvēģiem. Arābi uzskata, ka ir necilvēcīgi vest savus vecos radniekus uz iestādēm, kuras tiek sauktas par „pensionāru un invalīdu mājām”. Manā dzimtenē šajās iestādēs nav cilvēcīgi apstākļi, līdz ar to ģimenes nespēj pieņemt, ka viņu vecvecākus aizsūtītu uz šādām vietām. Ne vienmēr tas ir saistīts ar tur esošajiem sliktajiem apstākļiem, bet arī ar to, ka arābu sabiedrība nosoda cilvēkus, kuri liek saviem vecākiem pamest mājas. Bet cilvēki, protams, tāpat nemitīgi sūdzas par šiem vecajiem cilvēkiem, kuriem ir nepieciešama aprūpe, palīdzība un uzmanība,” es teicu.

„Kad es apciemoju ģimeni Libānā, es vēlējos uzdot saviem mīļajiem kādu jautājumu,” es turpināju. „Biju kopā ar saviem radniekiem un draugiem un pastāstīju viņiem par norvēģu sociālās sistēmas piedāvājumiem un to, kā norvēģi izturas pret saviem vecajiem. Tāpat es

pieminēju to, ka nereti norvēģu pensionāri jūtas vientuļi. Kopā mēs bijām desmit cilvēki, vīrieši un sievietes, un es gribēju zināt, kura sistēma, pēc viņu domām, bija labāka – norvēģu vai mūsu? Visi vienbalsīgi atbildēja – norvēģu. Viņi salīdzināja abas situācijas, un mums radās jautājums: „Kas ir svarīgāk – zaudēt pašcieņu un lepnumu, lai nejustos vientuļi, vai justies vientuļi, bet saglabāt pašcieņu un lepnumu?” Manuprāt, pašcieņai ir jābūt pirmajā vietā, jo no tās ir atkarīga cilvēka vērtība. Turklāt man šķiet, ka vientulība ir tāds kā ieguvums,” es ātri nobēru.

„Arābu kultūrā mēs pieķeramies pie šiem vecajiem cilvēkiem nevis tāpēc, ka mēs viņus tā mīlam, bet gan tāpēc, lai citu acīs izskatītos pieklājīgi un respektabli. Tas ir sava veida egoisms un divkosība pret pensionāriem,” es stāstīju tālāk. „Mūsu kultūrā māte un vedekla, kā arī māte un znots izturas viens pret otru diezgan naidīgi. Tas ir tāpēc, ka mātei šķiet, ka laulību pašā sākumā vedekla vai znots atņem viņai viņas bērnu.

Laulātais pāris parasti pēc kāzām dzīvo kopā ar visu ģimeni. Šajā laikā attiecības ir diezgan saspringtas un rodas daudz konfliktu. Lai arī konfliktu pirmcēlonis parasti ir kaut kas dziļi psihisks, tie parasti izpaužas caur triviālām lietām. Naidis starp ģimenes locekļiem tikai krājas un kļūst par realitāti, kuru ir grūti izmainīt. Tādēļ viens no maniem draugiem reiz teica: „Dēls pasniedza man vakariņās veselu aitu, un tā būtu bijusi fantastiska ēdienreize cilvēkam, kurš tā mīl gaļu. Taču man pietika ar vienu viņa sievas acu skatienu, lai pēkšņi sajostos kā negaidīts viesis, un pasniegtā gaļa drīzāk garšoja pēc indes.”

Viens no maniem draugiem ir teicis, ka cilvēku dabā ir būt neapmierinātam ar mums pieejamām iespējām, un mēs vienmēr domājam, ka citiem klājas labāk par mums. Iespējams, ka norvēģi arī domā tāpat,” es sacīju Eivinna mātei.

„Varbūt,” viņa smaidot atbildēja.

Es pacēlu savu limonādes glāzi: „Iedzersim par šo jauko sarunu ar mani!”

Visi saskatījās pāri limonādes glāžu malām un smējās. Es vēl nebiju sapratusi šos smieklus. Vai tā bija daļa no norvēģu paražām? Vai šādi viņi izrāda cieņu un pieklājību pret viesi? Dīvaini. Man tas likās noslēpumaini, taču es neuzdrošinājos neko jautāt. Es esmu viens no tiem cilvēkiem, kurš uzskata, ka lietas pašas ar laiku sevi izskaidros, ja vien būs pacietīgs.

„Hanana, tu taču nejuties šeit vientuļi?” Eivinna māte vaicāja. Tad es izstāstīju viņai par savu neapmierinātību, kuru jūtu katru reizi, kad satieku jaunus cilvēkus Norvēģijā. Man vienmēr liekas, ka esmu atradusi draugus uz mūžu, taču pēc pavisam neilga brīža man diemžēl nākas vilties. Brīžos, kad esmu kopā ar norvēģiem, viņi ir ļoti pieklājīgi, tuvi, atklāti un saprotoši. Bet, pēc tam, kad mēs pašķiramies, viņi mani aizmirst. Reiz kāda sieviete atstāja uz mani patīkamu iespaidu, kad es viņu satiku pirmo reizi. Vēlāk es viņai zvanīju, un viņa joprojām bija tikpat entuziastiska un jauka. Tā es viņai zvanīju vairākas reizes pēc kārtas, un

viņa bija tikpat pretimnākoša. Bet norvēģiete nekad pati neuzņēmās iniciatīvu ar mani sazināties. Pēc viena gada es nolēmu, ka vairs es viņai neuzbāzīšos, pirms viņa pati nav mēģinājusi man piezvanīt. Tagad ir pagājuši trīs gadi, un mēs joprojām neesam runājušas. Dīvaini. Norvēģi ir laipni un jauki, bet ar viņiem ir ļoti grūti uzturēt draudzību. Varbūt šī sievietē ir piesardzīga, jo es esmu svešiniece? Es arī esmu piesardzīga, satiekot nepazīstamus norvēģus.

Tukši solījumi

Taču mums, norvēģu arābiem, ir bijusi arī laba pieredze ar vietējiem. Es izstāstīju Eivinna ģimenei par vienu trāpīgu komentāru, kuru reiz izteica viens no maniem draugiem. Viņš teica, ka mēs, iebraucēji, sazināties tikai savā starpā, jo esam pie tā pieraduši, un tāpēc mēs šeit jūtamies tik vientuļi, it kā mēs atrastos uz izolētas salas. Mēs izturamies pieklājīgi viens pret otru, bet, kad nonākam grūtībās, tad draugi, ar kuriem mēs pavadām kopā laiku un ar kuriem mēs tik daudz sarunājamies, novēršas pašos svarīgākajos brīžos. Turpretī, ja mēs zvanām saviem norvēģu draugiem, kuri mēdz būt piesardzīgi un ne vienmēr pieejami, tad viņi mums vienmēr izpalīdz. Mēs, iebraucēji, dodam daudz tukšus solījumus, ko mēs uzskatām par pieklājīgu rīcību, kamēr norvēģi izrāda savu cieņu un draudzību darbībā. Ja kādam ir nepieciešama palīdzība, tad norvēģi vienmēr atsaucas, bet mēs, arābi, šādās situācijās novēršamies. Draudzība norvēģu stilā nav tukši vārdi, bet ir darbība.

Palaistuves un skūpstī par velti

„Mammu, pastāsti viņiem par to jauko alkoholiķi uz Brūgātas ielas! Vai tu atceries?”
jautāja Rākela.

„Jā, tas ir labs stāsts!” pievienojās Eivinns.

Nebija vairs atlicis daudz laika līdz ēdiena pasniegšanai, un mēs apsēdāmies pie galda. Vīna glāzes tika piepildītas. Es satvēru savu glāzi un, neuzsaucot tostus, padzēros, jo domāju, ka manas dzeršanas manieres atkal izraisītu smieklus šalti. Bet viņi tāpat smējās. Man nebija nepieciešams izskaidrojums, jo biju sajūsmināta par iespēju pastāstīt par pieminēto atgadījumu: „Alkoholiķi Norvēģijā ir tikpat pieklājīgi kā pārējie iedzīvotāji. Vienā no pirmajām dienām, kad es ieradus Norvēģijā, es staigāju pa Brūgātas ielu. Tur es redzēju, kā garāmejošs alkoholiķis piegāja klāt pie kāda vīrieša un viņa dāmas. „Atvainojiet!” teica alkoholiķis. Uzrunātais vīrietis pagriezās pret viņu, un tad alkoholiķis pajautāja: „Vai es varu

aizņemties tavu dāmu?” „Piedod, bet nē,” vīrietis atbildēja. „Nu labi, paldies,” alkoholiķis atteica. Un tā viņi mierīgi aizgāja katrs savu ceļu.

Toreiz Rākela klusi smējās un pārtulkoja man vīriešu sarunu. Tad es meitai teicu, ka mūsu kultūrā pietrūkst šāda veida pieklājība un mierīgais temperaments. Libānā šāds atgadījums beigtos ar to, ka viens vīrietis nokļūtu slimnīcā un otrs – cietumā. Varbūt aukstais klimats ietekmē cilvēku mentalitāti? Ja tā, tad manā dzimtenē ir nepieciešams šāda veida klimats, lai mēs kļūtu tikpat pieklājīgi kā šie norvēģi, un problēmas tiktu atrisinātas bez sišanas un kautiņiem. Šajā situācijā abas puses pricīgi un apmierināti devās katra savu ceļu. Ja kāds svešinieks apvaicātos arābu vīrietim par to, vai var aizņemties viņa sievieti, tad viņam liktos, ka ir aizskarts viņa gods. Tad arābs kļūtu vardarbīgs un aizstāvētos, kamēr šis norvēģu vīrietis uztvēra to pilnīgi mierīgi. Rākela izstāstīja man, ka šie alkoholiķi ir laipni cilvēki, un daudzi no viņiem sāka lietot alkoholu pēc kādas krīzes viņu personīgajā dzīvē. Meita izstāstīja par kādu medicīnas studentu, kurš kļuva par alkoholiķi pēc tam, kad viņa draudzene viņu pameta kāda drauga dēļ. Kāds cits kļuva par alkoholiķi, kad vīrieša sieva izšķīrās no viņa un sev līdzī paņēma trīs viņu bērnus. Vēl bija kāds ģenerāldirektors, kurš zaudēja savu darbu un pēc trīs mēnešiem atrada mierinājumu alkohola pudelē. Šos cilvēkus ir skāris smags liktenis, un tādēļ viņi nokļuva šādās situācijās.

Reiz es braucu ar autobusu, un kāds alkoholiķis apsēdās man tieši pretī.

„Tu labi smaržo,” viņš man teica.

„Paldies,” es atbildēju.

„Vai es varu saņemt no tevis skūpstu?” viņš man tieši jautāja. Es izstiepu kaklu un pagriezu seju prom no viņa. Viņš uzspieda skūpstu man uz vaiga. Un viss.

Autobusā atradās kāda sieviete, kura mani paslavēja par šo atgadījumu: „Tu gan esi ļoti drosmīga un laipna!”

Alkoholiķis bija laimīgs, un es jutu, ka tai dienā esmu izdarījusi labu darbu. Šie alkoholiķi ir draudzīgi cilvēki ar tādām pašām sajūtām un vajadzībām, kādas ir mums visiem.

Es izstāstīju par šo atgadījumu kādam draugu bariņam, kad biju ciemos pie vecākās meitas Dubaijā. Draugi skatījās uz mani tā, it kā es būtu izdarījusi kādu noziegumu vai kaut ko apkaunojošu. Vēlējos, lai zeme atvērtos un es varētu ielīst tās dziļēs, kad sastapu viņu iznīcinošos skatienus. Vai es biju pārkāpusi savas kultūras robežu? Vai citās kultūrās norvēģu pieklājību uztvertu kā piedauzīgu uzvedību?” es vaicāju.

„Šī situācija, iespējams, ir izņēmums,” atbildēja Eivinna tēvs, „norvēģietes nesniegtu alkoholiķim skūpstus par velti, Hanana!”

„Mammu, es arī neuzdrošinātos ļaut alkoholiķim sevi skūpstīt!” komentēja Rākela. Eivinns nemierīgi pagriezās pret meiteni. Eivinna vectēvs uzskatīja, ka cilvēki no citām zemēm parasti nespēj pieņemt alkoholiķus.

„Nē, iespējams, ka nē, jo mūsu kultūrā uz alkoholiķiem skatās kā uz likumpārkāpējiem vai grēciniekiem. Islāmā, kā mēs visi zinām, alkohola lietošana ir aizliegta. Tāpat arī saskarsme starp vīriešiem un sievietēm ir aizliegta islāma segregācijas ideoloģijā,” Eivinns, kurš studēja universitātē, sacīja.

„Teorētiski tā ir taisnība,” es pievienojos, „bet cilvēks ir vides veidots produkts, un šāds fundamentāls domāšanas veids ir pareizs tikai atsevišķās vidēs. Bet realitāte ir daudz krāsaināka un daudzveidīgāka nekā tu domā, Eivinn. Neskatoties uz to, ka islāms liek valkāt galvassegas, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados bija daudz sieviešu, kuras šos apģērba gabalus vienkārši izmeta laukā. Islāmu var pārinterpretēt un modernizēt, un to daudzi norvēģu žurnālisti, pētnieki, antropologi un rasisma pretinieki nespēj saprast. Tā vietā, lai mēs, iebraucēji, atrastu piemērotus apstākļus, lai attīstītos un integrētos norvēģu sabiedrībā, mēs sakaramies ar konservatīvu priekšstatu par islāmu, ko aizsargā rasisma pretinieki no Norvēģijas. Tas kalpo par iemeslu tam, ka imigrantu vide paralizējas un zaudē spēju attīstīties un mainīties.

Reiz mani apciemoja pret rasismu noskaņota norvēģu draudzene, kura man teica, ka bija apmeklējusi semināru par hidžābu, pēc kura sāka aizstāvēt tā valkāšanu. Viņa noteikti domāja, ka šī atbalsta izrādīšana mani iepriecinās, taču tikpat labi viņa vēlējās būt pieklājīga un domāja, ka es arī akli sekoju savā kultūrā valdošajiem uzskatiem. Šie rasisma pretinieki nav reliģiozi, bet viņi aizstāv hidžābu. Parasti es viņiem saku tā: „Tas ir tāpat, ja jūs nesmēķētu, bet tajā pašā laikā aizstāvētu smēķētāju tiesības.” Es savai norvēģu draudzenei teicu, ka neesmu valkājusi hidžābu un arī nevēlos valkāt. Mans Dievs nav fundamentāls. Mans Dievs atjauno savu vēstījumu, sekojot laika garam, un attīsta savu mācību un savu izpratni par to, kas ir pareizi un kas ir nepareizi. Un es atļāvos savu draudzeni kritizēt, jo, aizstāvot hidžāba izmantošanu, ļaujot islāmistiem izpostīt mošejas un atbalstot tādu primitīvo islāma praktizēšanu kā piespiedu laulības, viņa grib radīt skaidras kulturālās un ideoloģiskās robežas, lai nošķirtu norvēģus no arābiem. Šeit es nerunāju par iebraucēju tiesībām saglabāt savu kultūru. Norvēģi emigrēja uz Amerikas Savienotajām Valstīm un arī centās saglabāt savu kultūru un valodu tāpat, kā mēs tagad. Norvēģu rakstnieks Ūle Edvarts Rēlvogs savos romānos raksta par norvēģu ģimeņu ciešanām jaunajā vidē un to, kā viņi atļāvās pat sist savus bērnus, lai viņi mācītos norvēģu valodu. Nē, šeit es runāju par integrēšanas politiku, kura mums ir nepieciešama, lai iekļautu iebraucējus sabiedrībā,” es teicu.

„Mans tēvocis arī devās uz ASV. Es joprojām atceros dziesmas par ilgām pēc Norvēģijas,” teica Eivinna vecmāmiņa un nodziedāja pantu no dziesmas „*Når tanken går til Norge, det kjære, gamle land*”.⁷

Dievs nedzīvo Majūštuā

„Par Norvēģiju!” es izsaucos un pacēlu glāzi, un visi pēkšņi atsaucās: „Jā! Priekā!”. Sauciens piepildīja telpu uz dažām sekundēm. Dīvaini.

„Tagad tu izdarīji pareizi, mammu!” Rākela teica, bet es neko nesapratu. Tāpat es neprasīju, ko es izdarīju pareizi, bet turpināju:

„Es reizēm satieku kurdu Alī Zādi, kurš strādā dārzenū veikalā. Alī ir ļoti jauks un laipns cilvēks, taču viņa lielā bārda mani mazliet biedē. Viņš dzīvo Teijenā, aktīvi darbojas draudzē un ir reliģiozs veikala īpašnieks. Viņa klienti ir lielākoties musulmaņi, un katru dienu aiz noliktavām Alī klausās korāna deklamēšanu. Visas sarunas tur norit par islāmu un ticību. Jau vairāk kā trīs gadus viņš nav bijis ārpus Teijenas. Reiz man izdevās ar Alī Zādi nedaudz parunāties, kad viņš palīdzēja man aiznest iepirkuma maisiņus līdz autobusa pieturai. Es centos viņu pierunāt aizbraukt kopā ar mani līdz Majūštuai. Viņš piekrita, un vispār vīrietis uztvēra mani kā savu māti. Kad mēs ieradāmies galamērķī, Alī man teica: „Šeit, Majūštuā, norvēģi ir daudz grēcīgāki salīdzinājumā ar tiem, kuri dzīvo pie mums Teijenā. Norvēģu grēcinieki no Teijenas ir laipni un pieklājīgi, un viņi vienmēr man smaida pretī. Daži no viņiem gan ļoti baidās no manas bārdas, taču neviens neko nesaka. Viņiem ir Dzīve, bet pie mums ir Paradīze,” viņš teica.

Alī Zāde uzskatīja, ka Dievs nedzīvo Majūštuā, taču dzīvo tikai Teijenā. Teijenas vidi viņš uztvēra kā visu savu pasauli. Šī situācija atgādināja man par kādu arābu meiteni, kuru sauc Nadja. Viņas pasaule arī bija maza, un tā robežojās ar vienas mājas sienām. Es viņu satiku laikā, kad strādāju krīzes centrā. Sešgadīgā Nadja un viņas mamma dzīvoja šajā iestādē, jo sievietes patriarhālais vīrs mājās sita un terorizēja savu sievu. Meitenes vecās mājas bija kā īsta elle. Toties krīzes centrā es rūpējos par šo māti un viņas bērnu. Laiku pa laikam es, dodoties ārā uz pilsētu, ņēmu Nadju sev līdzi. Reiz mēs bijām kafejnīcā, kur es satiku kādu savu draugu. Viņš izmaksāja Nadjai saldējumu. Meitene izskatījās ļoti ārzemnieciska – viņas ādas krāsa bija tumsnēja un mati – melni. Draugs man jautāja, no kurienes viņa nāk – Irānas, Marokas, Turcijas, Irākas vai Sīrijas? Es teicu, ka viņš var pats meitenei pajautāt.

⁷ „Kad domas sniedzas līdz Norvēģijai, mīļajai un vecajai zemei” – no norvēģu val.

„No kurienes tu nāc, Nadja?” viņš jautāja.

„No Rākelas Grepas mājas,” viņa atbildēja.

Nabaga Nadja. Viņa neuzskatīja par savām mājām ne Alžīriju, no kurienes nāk viņa un viņas ģimene, ne arī dzīvokli, kur viņa dzīvoja kopā ar savu tēvu un māti. Šīs vietas nesniedza Nadjai drošības sajūtu. Nē, par savām mājām viņa uzskatīja Rākelas Grepas krīzes centru. Šajā centrā meitene jutās droši, un tur viņa pavadīja lielāko daļu no sava laika. Rasisma pretinieki un kultūras relatīvisma eksperti veicina to, ka mūsu pasaule samazinās līdz abstraktam musulmaņu geto, kurš nav lielāks par Nadjas pasauli,” es pabeidzu.

Ēdiens Eivinna ģimenes mājās bija garšīgs. Tika pasniegtas jēra ribiņas, kuras es nekad iepriekš nebiju nogaršojusi, ar kartupeļiem, dārzeņiem un labu vīnu. Es vilcinājos ar nākamo tosta saukšanu, jo nevēlējos atkal izdzirdēt smieklus un noslēpumainos un nesaprotamos komentārus. Šoreiz tas bija Eivinns, kurš pacēla glāzi, lai iedzertu par jaukiem stāstiem iz dzīves.

„Es neesmu dzirdējis par šīm kultūras atšķirībām no Rākelas,” viņš teica. „Man nešķiet, ka mēs esam tik atšķirīgi. Varbūt mēs domājam citādi, bet tas jau ir tāpēc, ka mēs esam divas atšķirīgas personas, nevis tāpēc, ka nākam no divām dažādām kultūrām. Mums ir kopīgs vērtību pamats, kas ir balstīts uz principiem, kuri sastopami arī norvēģu sabiedrībā.”

„Rākela uzauga šeit, Norvēģijā, un viņas dzimtā valoda ir norvēģu valoda,” es paskaidroju.

Taču Eivinns mani pārtrauca: „Bet tāpat viņa ir temperamentīga. Tas viņai ir asinīs. Bet ar mani viņa vēl nav kāvusies!”

Rākela paskatījās uz draugu un pasmaidīja. Kā mēs smējāties! Eivinna vectēvs piebilda, ka temperamentīgi cilvēki var mudināt citus asi reaģēt, taču tad viņiem jāspēj savu temperamentu kontrolēt.

Es atbildēju: „Temperaments ir svarīgs, bet, kad tas pārvēršas dusmās, tad tas kļūst par ko citu. Nadjas tēvs bija karstasinīgs, un tas noveda viņu pie vardarbības. Ja Nadja būtu dzīvojusi arābu zemē, viņas dzīve būtu iznīcināta, jo mums nav tādas sociālās sistēmas, kura spētu viņai palīdzēt. Turpretī Norvēģijā ir bērnu aizsardzības dienests un likumi, kas bērnus pasargā no dzīvošanas šādos apstākļos.

Kad es biju Libānā, kāda mana draudzene sūdzējās par savu vīru, kurš viņu sita. Vīrietis bija žurnālists, un daudzi mani draugi bija dzirdējuši par šo atgadījumu. Daži no viņiem arī bija žurnālisti un laikrakstu redaktori. Kad es viņiem izstāstīju par likumiem Norvēģijā un to, kā varas iestādes respektē un aizsargā bērnus, mana draudzene vaicāja: „Ko viņi var izdarīt ar

vīriešiem, kuri sit savas sievas, Hanana? Vīrieši nevar izmainīties. Viņi ir uzauguši ar tradīciju, kas viņiem to atļauj.”

Es atbildēju, ka Norvēģijā vīrieši tiek apcietināti, ja viņi sit.

„Ko? Apcietināti? Vai tu to domā nopietni?” cita draudzene izsaucās.

„Jā, viņi tiek apcietināti saskaņā ar Norvēģijas likumiem. Vardarbība ģimenē nav pieļaujama,” es uzsvēru.

„Nu, ja šis likums būtu spēkā arābu pasaulē, visi vīrieši sēdētu cietumā un mūsu pasaule kļūtu par sieviešu karalisti! Tad mēs atbrīvotos no vīriešu kundzības un vardarbības,” mana draudzene secināja.”

„Mammu, tā ir utopija. Mēs nevaram izdzīvot bez vīriešiem. Tas nav reāli,” Rākela iebilda.

„Jā, mīļā meita! Tā nav tava realitāte, bet arābu valstīs vardarbīgie vīrieši iznīcina sievietes prieku dzīvot. Sievietes sapņo par atbrīvošanos no vīriešu radītās elles, mīļā meita. Tu neesi to piedzīvojusi. Vardarbība norvēģu ģimenēs nav tik izplatīta salīdzinājumā ar arābiem. Es nedomāju, ka visi arābu vīrieši ir varmācīgi, bet viņu ir ievērojami vairāk nekā Norvēģijā. Mums, arābiem, vēl nav izdevies apkarot šo vardarbības fenomenu. Sabiedrība Norvēģijā ir attīstītāka nekā mūsu. Kultūras attīstība un cīņa pret patriarhālajām vērtībām sabiedrībā samazina vardarbības izplatību. Demokrātiskajai ideoloģijai un Norvēģijas varas iestādēm ir izdevies attīstīt vīriešu domāšanu,” es atbildēju.

Eivinna māte saspringti skatījās uz mani un jautāja: „Vai tev arī ir pieredze ar norvēģu vīriešiem?”

„Jā, patiešām!” es atbildēju un ģimene ziņkārīgi manī klausījās. Es turpināju: „Es nezinu, ko tieši tu domā ar pieredzi. Es varu tev pastāstīt par kādu gadījumu no manas dzīves. Norvēģu vīrieši, manuprāt, ir pieklājīgi un uzmanīgi, un viņi izturas pret sievietēm ar cieņu.

Es izšķīros deviņdesmito gadu vidū. Laulības šķiršana netiek īpaši respektēta mūsu patriarhālajā sabiedrībā. Arābu sabiedrība nosoda šķirtenes. Atraitne tiek respektēta, bet šķirta sieviete – nē. Laulības šķiršana tiek saistīta ar aizdomām par neuzticību. Pilsētu ļaudis un buržuāzistiskā sabiedrības daļa nenogalina sievietes par neuzticību, parasti tie ir ciemu zemnieki, kuri to dara. Lai arī sievietei, kura šķirusi laulību, pilsētas vidē atļauj dzīvot, viņas rīcība netiek pilnībā attaisnota. Apkārtējo cilvēku skatieni un attieksme, ko viņa saņem ikdienas dzīvē, kļūst par pastāvīgu sodu. Vīrieši uzvedas nepieklājīgi pret šķirtenēm. Viņi negrib ticēt tam, ka mīlestība ir mirusi, vai arī tam, ka vīrietis ir pieļāvis kļūdu. Nē, viņi uzskata, ka tā ir sieviete, kura ir vainīga un kura ir pelnījusi nosodījumu.

Reiz es biju grāmatu tirdziņā Beirūtā, kur es satiku vienu no mana bijušā vīra draugiem. Viņš mani uzaicināja pie sevis ciemos, bet es atteicos. Es izlikos, ka šis uzaicinājums tika

izteikts nevainīgā veidā. Taču vīrietis bija rupjš un izsaucās: „Tu domā, ka esi nevainīga sievietē? Tad kāpēc tavš vīrs izšķīrās no tevis?” Viņš juta, ka viņa vīrišķība tiek aizskarta, kad es viņam atteicu savā pieklājīgajā manierē. Kāds cits vīrietis jautāja man, vai es vēlētos viņu satikt kādu reizi, ja man būtu laiks. Viņš lūkojās manās acīs ar skatienu, kurš nepārprotami vēstīja, ka viņš vēlas seksu.

„Nē, es to nevaru!” es teicu.

„Vai tu esi aizņemta?” viņš pajautāja. Es atbildēju, ka es esmu ļoti aizņemta ar kādu ziņojumu, kuru rakstu darbam.

„Es gribēju teikt, vai tu esi aizņemta ar kādu vīrieti?” viņš paskaidroja.

Lai tiktu no viņa vaļā, es atbildēju: „Jā, esmu kopā ar kādu vīrieti.”

„Nu, un kur ir problēma? Ja tu guli ar vienu vīrieti, tad vari arī gulēt ar citu,” viņš atbildēja.

Šādas rupjas reakcijas un komentārus es neesmu saņēmusi no norvēģu vīriešiem. Piemēram, tad, kad vēl biju Beirūtā, tieši pēc atgadījumiem ar šiem diviem bezkaunīgajiem vīriešiem, es satiku norvēģi Stainaru. Viņš bija ieradies pilsētā ar norvēģu grupu, lai apciemotu bēgļu nometnes. Es satiku šos norvēģus un biju viņu automobiļa vadītāja.

Vienu dienu Stainars man vaicāja: „Ko tu dari šovakar?”

Es atbildēju viņam, ka man nav nekādu plānu. Es būšu kopā ar norvēģiem un vadāšu viņus visur, kur vien viņi vēlēšies.

„Un pēc tam? Naktī? Ja esi brīva, vai es varu pavadīt šo nakti pie tevis?” viņš vaicāja.

Mūsu kultūrā ir pieņemts sēdēt un runāt vienam ar otru līdz vēlai naktij, tāpēc es atbildēju: „Jā, tu esi laipni aicināts!”

Es izgreznoju galdu ar svecēm un uzliku romantisku klasisko mūziku. Vīrietis bija apmierināts un priecīgs. Mēs sēdējām tik ilgi, līdz kļuva pavisam vēls. Es biju nogurusi un miegaina. Man nākamajā dienā bija agri jāceļas, lai staigātu apkārt pa Beirūtas ielām kopā ar norvēģu grupu. Tāpēc es viņam vaicāju: „Vai es varu tevi tagad aizvest uz viesnīcu?”

Viņš paskatījās uz mani ar nožēlas pilnu, skumju un apjukušu skatienu. „Aizvest mani? Jā, jā. Labi!”

Un tā es aizvedu viņu līdz viesnīcai. Vēl ilgus gadus pēc tam es nespēju saprast viņa skatienu, un sapratu to tikai tad, kad biju dzīvojusi šeit, Norvēģijā, jau vairākus gadus. Viņš bija iecerējis pavadīt nakti kopā ar mani, kamēr es uztvēru mūsu kopā būšanu kā parastu satikšanos saskaņā ar mūsu tradīcijām Libānā.”

„Viņa skatiens noteikti ir atstājis uz tevi iespaidu, un tu neaizmirsīsi to vēl daudzus gadus. Vai tev nav žēl, ka nesapрати viņa patiesos nodomus?” acīm zibinot, jautāja Eivinna māte.

Tam sekoja smieklu šalts, un es atbildēju: „Varbūt!” Tad es atkal pacēlu vīna glāzi un izsaucos: „Priekā!”

Taču atkal visi izplūda smieklos. Arī vectēvs smīnēja.

„Pareizi, mammu! Tagad tu dari to pareizi!” mana meita sauca.

„Kas ir tas, ko es daru pareizi, Rākela?” es vaicāju.

„Nu, varbūt vienkārši tev lēni pielec, Hanana,” teica Eivinna māte.

„Kas tieši?” es izbrīnīti jautāju ar plaši ieplestām acīm un biju sajūsmā par izskaidrojumu.

„Mēs uzsaucam tostus tikai tad, kad dzeram vīnu, nevis tad, kad dzeram ūdeni vai kafiju. Dzeršanas kultūra ir tāda pie mums,” paskaidroja Eivinna māte.

Mums arābiem turpretī nav nekādu speciālu dzeršanas ceremoniju. Mēs tikai izsaucamies: „Uz tavu veselību!” Un tad mēs iedzeram.

Pār zemi pārlaidās nakts. Pilsēta iegrimā tumsā. Taksometrs aizveda mūs mājās pulksten trijos naktī. Es atlaidos gultā un prātoju, vai es tiešām tikko biju vakariņās pie svešiem norvēģiem. Šobrīd es vispār vairs nejutos sveša.

*

Olga Komarova (Krievija)

Valsts, kur bērni nekliedz un suņi nereg.

Pieklājība, saskaņā ar vārdnīcās piedāvātajām definīcijām, ir cieši saistīta ar tradīcijām, ar to, ko mēs sagaidām no līdzilvēkiem tajā vidē un sabiedrībā, kurā mēs dzīvojam. Procesī, kas pēdējo četrdesmit, piecdesmit gadu laikā ir attīstījušies visā pasaulē, noved pie tā, ka dzīvesveids un tradīcijas dažādās valstīs kļūst arvien vairāk un vairāk viendabīgāki un ka pasaules kultūras tādējādi arvien vairāk līdzinās viena otrai. Laimīgā kārtā joprojām eksistē kaut kas, kas ir atšķirīgs, un par to mums ir jāparūpējas. Viens no galvenajiem krievu kultūras pētniekiem, Jurijs Lotmans, reiz teica, ka mēs dzīvojam tāpēc, ka esam atšķirīgi.

Viens no mūsdienu paaudžu uzdevumiem ir mēģināt parūpēties par to, kas ir nacionāli raksturīgs mūsu pašu kultūrai. Ja mēs pazaudējam kaut ko no savas kultūras, tas nozīmē, ka cilvēki zaudē daļu no savas vēstures un pasaules kultūras pieredzes.

Valsts, kur bērni nekliedz un suņi nereg

Kad no Krievijas, kura pēdējo divdesmit gadu laikā bija pārcietusi satricinošās un revolucionārās izmaiņas, ierados mierīgajā un labi pārvaldītājā Norvēģijā, šī pāreja mani ļoti pārsteidza. Es ierados valstī, kur cilvēki visu laiku priecājās un smadīja, bērni nekliedza un suņi nereg. Šis iespaids manī joprojām eksistē, un norvēģu draudzīgais un pieklājīgais izturēšanās stils ir manāms visos sabiedrības saziņas procesos. Vienaļga, vai es atrodos pastā, vai pārtikas preču veikalā, es jūtos kā gaidīts viesis, un cilvēki vienmēr smaida un ir ļoti pacietīgi un izpalīdzīgi.

Krievijā ir pavisam citādi. Krievi ir uzauguši skarbākā sociālajā vidē, kur smaidīšana nepieder pie ikdienas dzīves. Kad bērni sāk iet skolā, viņi bieži dzird skolotāju sakām: „Kas šeit ir tik smieklīgi? Tu esi atnācis uz šejieni, lai mācītos, nevis lai izklaidētos!” Un mums ir šāda paruna: „Smieklī bez iemesla norāda uz to, ka cilvēks ir stulbs.” Šādu apgalvojumu sekas ir tas, ka cilvēkam lielākoties ir jābūt ļoti nopietnam, kad viņš strādā vai atrodas starp nepazīstamiem cilvēkiem. Tāpēc citas nacionalitātes var pārprast krievus. Kad krievu partneri sarunas laikā nesmaida, tas nekādā veidā nenozīmē, ka viņi ir neapmierināti vai īgni, bet gan tikai norāda uz to, ka viņi atrodas darba vietā. Tagad, apciemojot Sanktpēterburgu, es smaidu un priecājos par to, ka atkal esmu mājās, un reizēm pašās pirmajās dienās cilvēki uz ielas vai tramvajā man īgni vaicā: „Kāpēc tu smeijies?” Tad mans priecīgais noskaņojums ātri izzūd. Es

zinu, ka smaidi Norvēģijā bieži ir daļa no „servisa”, taču tāpat ir jauki sarunāties ar draudzīgiem cilvēkiem.

Saistībā ar norvēģu sabiedriskajām institūcijām man ir tikai pozitīva pieredze. Mums, krieviem, šķiet ļoti neparasti, ka ārsts vai bankas darbinieks uzsāk sarunu, paspiežot roku un iepazīstinot ar sevi. Tas rada uzticību un cilvēcīgu kontaktu. Krievijā cilvēki šajā situācijā ir daudz oficiālāki, un viņiem ir svarīgi saglabāt distanci. Šeit, Norvēģijā, pirms kāda laika es piedzīvoju atgadījumu, kad netīšām atnācu uz mamogrāfiju trīs dienas pēc norunātās vizītes. Es biju gatava, ka mani nosodīs un man uzdos sarkastiskus jautājumus par to, vai es esmu analfabēts, taču medmāsa ar mierinošu smaidu teica, ka tā var atgadīties, un sarunāja man jaunu pieņemšanas datumu. Šāda attieksme ir pilnīgi neiedomājama Krievijā, jo tā būtu bijusi lieliska izdevība parādīt, kam pieder vara.

Norvēģijā visi cilvēki tiek uzrunāti uz „tu”, un tas nodrošina ļoti demokrātisku sajūtu saziņas procesos. Man joprojām ir problēmas teikt „tu” nepazīstamiem cilvēkiem vai cilvēkiem, kuri ir vecāki vai daudz pieredzējušāki par mani. Krievijā ir ļoti skaidri uzrunas formu lietošanas noteikumi. Cilvēks izmanto „tu”, komunicējot ar tuviem draugiem, radniekiem un vienaudžiem, bet joprojām ir ģimenes, kurās bērni lieto „jūs”, uzrunājot savus vecākus. Šī ir arī ierastākā uzrunas forma oficiālās sanāksšanās.

Šobrīd es dzīvoju Norvēģijā vairāk nekā desmit gadus, bet joprojām esmu pārsteigta, kad mani studenti vai jaunāka gada gājuma kolēģi no Trumses universitātes uzrunā mani uz „tu”. Mēs, krievi, lietojam gan „jūs” formu, gan arī pilnu vārdu (vārdu un tēva vārdu), tādā veidā izrādot cieņu un pieklājību pret savu sarunu biedru. Kad mani norvēģu studenti mutiski tulko krieviem, man viņiem ir jāatgādina, ka krievu valodā ir jālieto „jūs” forma, lai arī norvēģu pārstāvis saka „tu” savam krievu kolēģim. Tagad starp gados jaunajiem krievu uzņēmējiem ir kļuvis moderni iepazīstināt sevi, lietojot tikai savu vārdu. Taču jābūt uzmanīgam un jāņem vērā, ka viegli var rasties sarežģījumi, ja cilvēks pats no savas gribas mēģina uzvesties tikpat neformāli, vēršoties pie viņiem oficiālu sanāksmju laikā. Šādās situācijās labāk tomēr ir saglabāt pieklājīgu atturību pret savu sarunu biedru.

Es uzskatu, ka norvēģu varas iestāžu pārstāvji uzvedas daudz dabiskāk oficiālu tikšanos laikā nekā krievi. Norvēģi nav ierobežoti audzināšanā un neseko stingriem uzvedības noteikumiem. Mans iespaids ir arī tāds, ka cilvēki Norvēģijā ir daudz atvērta fiziskam kontaktam oficiālu sanāksmju laikā. Norvēģi var skaļi smieties un uzsist viens otram pa plecu formālās pieņemšanās, kamēr krievi stāv ciešā bariņā un klusi savā starpā apspriežas. Ja norvēģis uzsit savam krievu draugam pa plecu, to var pārprast kā pazemojumu. Turpretī krievu paradums stāvēt ciešā bariņā var šķist klaustrofobisks norvēģim, jo ziemeļniekiem

patīk, ja ap viņiem ir daudz vietas. Izskaidrojums, iespējams, ir tāds, ka rietumeiropieši ir daudz individuālāki nekā krievi un viņu personīgā zona ir lielāka.

Kad cilvēki Krievijā savā starpā sarunājas, pareizi ir laiku pa laikam uzturēt acu kontaktu, citādi var rasties šaubas par to, vai esi pilnīgi patiess. Taču, ja cilvēks nepārtraukti skatās sarunu biedra acīs, tad krievi var uztvert to kā vēlmi dominēt. Tāpat Krievijā nav pieņemami skaļi sarunāties, ja atrodies ārpusē – autobusā, muzejā, restorānā un it īpaši baznīcā. Cilvēkiem ir jābūt zināšanām par šādiem etiķetes noteikumiem, lai viņi viens otru nepārprastu.

Ir svarīgi arī pieminēt to, ka krievi nav īpaši spējīgi izpildīt savas norunas. Krievijā precīza laika izjūta nav iekļauta vērtību sistēmā, tādēļ cilvēki ne vienmēr uzmanīgi seko līdzi laikam. Tāpat krievu emigranti stāsta, ka pirmo reizi tikai Amerikā viņi saprata izteicienu „laiks ir nauda”. Īstenībā mēs, krievi, labprāt lietojam mazliet neprecīzākus terminus, kad mēs sarunājam tikšanos, piemēram, mēs sakām „ap septiņiem” tā vietā, lai teiktu „pulksten septiņos”. Kad tiek apspriesta kāda interesanta tēma, norvēģu uzņēmējs parasti grib sarunāt jaunu tikšanās laiku, lai precizētu plānus, kamēr viņa krievu kolēģis labprāt grib atlikt to uz nenoteiktu nākotni, sakot: „Jā, jā, kaut kad rudenī.” Kad tiek ierosināts šāds neskaidrs tikšanās laiks, tev ir tikai mazliet jāizdara spiedienu uz šo cilvēku, lai to precizētu. Šeit krievi var daudz mācīties no saviem norvēģu partneriem. Turklāt krievi īstenībā sāk mainīt savus „neprecīzos laika uzstādījumus”. Kāda neliela piezīmju grāmatiņa vai kabatas plānotājs palīdz šādās situācijās. Cilvēki ir sākuši pierakstīt atslēgas vārdus, laikus un datumus, lai būtu daudz punktuālāki.

Mēs arvien vairāk līdzināmies viens otram

Starp mūsu kultūrām ir arvien mazāk atšķirību. Pēdējo divdesmit gadu laikā Krievija ir ļoti progresējusi, lai varētu integrēties eiropeiskajā sabiedrībā, un ir pietuvojusies norvēģu dzīvesveidam un domu gājienam. Ir izmainījušās tās vērtības, kuras krievu sabiedrība novērtēja visaugstāk. Krievu domāšana ir kļuvusi daudz praktiskāka, un viņus vairāk kā agrāk interesē materiālā pasaule. Slavenā krievu vēlme pēc filozofēšanas un garām diskusijām ir aizstāta ar kaut ko daudz ikdienišķāku – nauda ir jaunais ideāls, un dzīšanās pēc tās nosaka cilvēka dzīvi. Arī ģimenēs ir manāmas skaidras pārmaiņas attiecībās starp paaudzēm. Norvēģijā jau sen ir pierasts, ka bērni sāk dzīvot atsevišķi un paši nosaka savu dzīvi jau deviņpadsmit vai divdesmit gadu vecumā. Man šķiet, ka jau tīņu vecumā norvēģi ir patstāvīgi un viņu vecāki uztver viņus kā pieaugušos. Krievijā jaunieši šajā vecumā parasti vēl arvien tiek uztverti kā bērni, viņi dzīvo kopā ar vecākiem un ir ekonomiski atkarīgi no viņiem.

Mums pat ir šāds rotaļīgs izteiciens: „Vecākiem ir jā rūpējas par saviem bērniem, līdz bērni aiziet pensijā.” Bet šī situācija ir sākusi mainīties, un daudzi jaunieši tagad ir gandrīz tikpat neatkarīgi no vecākiem kā viņu vienaudži Norvēģijā. Šeit mēs varam arī pieminēt tos jauniešus, kuri ir pielāgojušies jaunajiem apstākļiem. Viņi pelna daudz naudas, un viņiem ir tendence nerespēktēt savus vecākus, kuri nepelna tik labi. Šie jaunieši ir pārsvarā pārņemti ar naudu, un daudzi ir iesaistīti komerciālos uzņēmumos, kuri nereti ir pretlikumīga rakstura.

Vispārīgi runājot, mēs joprojām varam apgalvot, ka Krievijā ģimenes saites ir ļoti stipras. Vairākas paaudzes bieži vien dzīvo zem viena jumta, un tādēļ vecvecāki ir klātesoši ne tikai, lai sniegtu atbalstu, bet arī kalpotu kā resurss. Parasti tie ir viņi, kuri uzņemas rūpes par bērnu audzināšanu. Šeit es pieminēšu kaut ko, kas, manuprāt, Norvēģijā ļoti atšķiras. Šeit gan vecākā paaudze, gan pieaugušie bērni katrs dzīvo savu dzīvi, un attiecības starp paaudzēm nav pārāk draudzīgas. Manā dzimtenē šīs divas paaudzes saskaras daudz vairāk viena ar otru saistībā ar praktiskām un ikdienišķām lietām, un līdz ar to ģimenes locekļi ir daudz informētāki par radnieku dzīvēm.

Krievijā ļoti reti valsts aparāts parūpējas par vecajiem cilvēkiem. Ja bērni ir jau pieauguši, tad viņu pienākums ir palīdzēt saviem vecākiem un pat parūpēties par viņiem. Pansionāti joprojām ir paredzēti tiem, kuriem nav savas ģimenes, kura varētu šiem cilvēkiem palīdzēt. Taču arī starp krievu ģimenēm pastāv lielas atšķirības. Ja Krievijā būtu vairāk labu iestāžu, kur mēs varētu ļaut saviem vecajiem cilvēkiem dzīvot drošībā un patīkamā vidē, mēs noteikti ļautu viņiem tur atrasties.

Es atceros kādu vecu dāmu, kura dzīvoja Majūstuas pensionātā Oslo. Viņa man lepni izrādīja savu mazo dzīvokli un stāstīja par saviem draudzīgajiem kaimiņiem, kā arī pieminēja plānu aizceļot uz Murmansku. Bija pats perestroikas sākums, un šī vecā dāma ļoti gribēja palīdzēt Murmanskas iedzīvotājiem. Sieviete man vaicāja, vai viņa varētu sev līdzī paņemt nedaudz ēdienu, kuru izsniegt cilvēkiem uz ielas. Es spēju tikai iztēloties šo biedējošo ainu, kur trūcīgie cilvēki uz Murmanskas ielām burtiski censtos saraut gabalos šo jauko dāmu. Tāpēc es steidzīgi iedevu viņai dažas kontaktpersonas, ar kurām viņa varētu sazināties, lai īstenotu savu palīdzības akciju.

Margotu Lūrencenu es vēlāk satiku Trumsē un redzēju, cik varonīgi viņa pārvarēja visus iespējamus un neiespējamus birokrātiskos šķēršļus, lai tikai sniegtu palīdzību Murmanskas bērnamam. Šī, manuprāt, ir iespaidīga norvēģu iezīme. Viņi ir atvērti citu vajadzībām un ir gatavi palīdzēt. Padomā tik par visām palīdzības akcijām, kuras realizējuši ir Sarkanais Krusts un Norvēģijas baznīcas palīdzība⁸!

⁸*Kirkens Nødhjelp* – organizācijas nosaukums norvēģu val.

Vispār es uzskatu, ka ir ļoti jauki, ka cilvēki rīko gan lekcijas, gan koncertus norvēģu pansionātos un ka ģimene, radnieki un draugi izrāda smalkjūtību un svētku dienās ierodas ar mazām dāvanām un kūkām. Tas rada ārzemniekos pozitīvu iespaidu par norvēģiem un parāda, ka viņi izturas ar cieņu un pieklājību pret vecajiem cilvēkiem, kuri ir veicinājuši Norvēģijas labklājību.

Kas ir noticis ar audzināšanu?

Kad es pirmo reizi biju Norvēģijā, man šķita pārsteidzoši redzēt uz ielām atrodamies daudzus jaunus vecākus ar maziem bērniem. Kāda mana vecāka draudzene, māksliniece no Sanktpēterburgas, man teica: „Norvēģijai ir jābūt lieliskai vietai bērniem un veciem cilvēkiem.” Es viņai pilnībā piekritu. Ir tik patīkami redzēt ģimenes ar vairākiem bērniem un to, cik pārņemti ar saviem bērniem ir abi vecāki. Es jutos labi redzot, cik uzticīgi vecāki runā ar bērniem un cik daudz laika viņiem tiek atvēlēts. Uzskatu, ka vecāki Norvēģijā izturas ļoti pacietīgi un cieņpilni pret saviem bērniem – lielākā daļa uztver viņus kā mazas personības. Kad es pirmo reizi dzirdēju kādu māti jautājam savai astoņgadīgajai meitai, ko viņa vēlējās ēst brokastīs, es domāju, ka šai mātei patiesībā vajadzētu uzlikt ēdienu uz galda meitenei priekšā un teikt: „Te būs! Ēd!” Vēlāk es sapratu, ka šāda veida audzināšana iemāca bērnam pašam izlemēt, ko viņš ēdīs un kādu apģērbu viņš vilks mugurā. Bērni mācās no savas pieredzes. Šeit, Norvēģijā, neviena māte nespiež bērnam uzvilkt šalli vai jaku, ja bērns to negrib. Bet Krievijā mātes joprojām ir gandrīz vai diktatores ikdienas dzīvē. Tas var novest pie tā, ka bērniem pieaugot var rasties lielas grūtības nostāties pašiem uz savām kājām un izdarīt izvēles.

Turklāt norvēģi ciena savus bērnus arī citos veidos. Es atceros, cik patīkami pārsteigta biju, kad kāds mans draugs, sarunājoties ar manu mazbērnu, apsēdās uz zemes, lai būtu ar viņu vienā līmenī. Es domāju, ka viņš rīkojās ļoti cieņpilni un mīli. Vēlāk es pamanīju, ka norvēģu ģimenēs daudzi pieaugušie runā ar bērniem viņu līmenī un dara to pilnīgi dabiski.

Reizēm es domāju, ka norvēģu bērniem ir pārāk daudz brīvības, kad viņi spēlējas laukā un mēģina kāpt pāri žogiem vai lēkt no liela augstuma. Mātes no Krievijas būtu kļuvušas pilnīgi histēriskas šādās situācijās. Reiz pat es gandrīz sāku trakot, kad redzēju, kā kāds tēvs ar diviem maziem zēniem, no kuriem vienam bija divi gadi un otram – četri, atnāca mums blakus uz piestātņi makšķerēt. Tēvu, kā izskatījās, pilnībā neietekmēja tas, ka vecākais zēns sēdēja uz piestātnes pašas ārējās malas un kustināja kājas vien divus metrus virs ūdens. Viņš tikai teica zēnam, lai uzmanās. Bērnam mugurā patiešām bija glābšanas veste, bet tāpat... Es

mēģināju neskatīties zēna virzienā. Bet viss beidzās labi, un zēns piedzīvoja mirkli, kad pats varēja izvilkēt no ūdens savu pirmo noķerto zivi.

Vēlāk es satraucos, kad redzēju, kā norvēģu bērni izpēta pasauli sev apkārt. Viņi var atļauties daudz vairāk riskēt salīdzinājumā ar bērniem Krievijā. Krievu mātes joprojām ir kā pienācīgas vistu mātes. Viņas aizsargā savas atvases tāpat, kā vista aizsargā savus cālēnus. Es joprojām kļūstu ļoti nemierīga, redzot kā jaunieši brauc ar ragaviņām vai divriteni pa šaurajām un ar mašīnām noslogotajām Trumses ielām. Bet viņi apgūst šo mākslu ļoti agrā vecumā, un mēs noticam, ka pieaugot viņi kļūst vēl enerģiskāki.

Reizēm es domāju, ka bērni Norvēģijā nav pietiekami ierobežoti un viņi nav audzināti šī vārda vecmodīgajā nozīmē. Piemēram, nav neviens, kurš aizrādītu bērniem, kad viņi par skaļu kliedz vai spēlējas starp mašīnām. Bērni uzaug ar pārliecību, ka viņi ir visu uzmanības centrs, un tāpēc gandrīz nekad nepievērš uzmanību cilvēkiem sev apkārt. Ja viņi trokšņodami iekāpj autobusā un turpina skaļā balsī sarunāties, nav neviena cilvēka, kurš viņiem aizrādītu. Šāda uzvedība ir nepieklājīga, jo pārējie pasažieri nav ieinteresēti viņu sarunās. Turklāt jaunieši reti pieceļas kājās, lai dotu sēdvietu vecāka gada gājuma personai. Šāda veida pieklājība nepieder pie viņu audzināšanas. Bet, godīgi sakot, man ir jāatzīst, ka cilvēki ir ļoti izpalīdzīgi brīžos, kad kādam autobusā ir nepieciešama palīdzība ar bērnu ratiņiem.

Ir arī kāda daļa pieaugušo norvēģu, kuri nedomā par vidi sev apkārt. Piemēram, var gadīties, ka kāds, kurš uzstājas ar publisko runu, pēkšņi sāk kasīties visu cilvēku acu priekšā. Un, ja kļūst par karstu, norvēģis var sarunas vidū novilkt džemperu. Es arī neesmu vēl pieradusi, ka mani studenti atver savus līdzpaņemtus ēdiena trauciņus un sāk ēst lekcijas vidū. Man ir grūti pie tā pierast ne tikai tāpēc, ka esmu uzaugusi ar ideju, ka cilvēks neēd, atrodoties publiskās vietās, bet arī tāpēc, ka esmu pieradusi uzdot sev šo jautājumu: „Padomā, ja nu kāds šeit ir izsalcis, bet viņam līdzī nav nekas ēdams?”

Krievu skolniekiem un studentiem ir ļoti stingras iekšējās organizācijas un koncentrēšanās prasības. Pret skolotāju manā valstī tiek izrādīta daudz lielāka cieņa mācību laikā kā pret skolotāju Norvēģijā. Neviens nedrīkst pamest klasi, pirms stunda nav beigusies, un, ja tu no rīta nevari laicīgi ierasties uz mācību stundas sākumu, tad autobusa nokavēšana netiek uzskatīta par pietiekami labu attaisnojumu. Norvēģijā studenti sāk kārtot savas mugursomas un atgrūst krēslus, neņemot vērā nabaga skolotāja teikto. Trumses universitātē reizēm var novērot to, ka daži studenti atnāk pāris minūtes par vēlu uz kādu vieslekciju, neskatoties uz to, ka viņiem ir ļoti paveicies, ka kāds zināms pētnieks ir ieradies ciemos. Šādās situācijās vispirms tiek iztraucēta tikšanās, kad šim studentam ir jāatrod vieta, kur

apsēsties (un ne vienmēr tā būs pati pirmā un tuvākā vieta, kuru viņš pamana), pēc tam tikko ieradušais students sāk izpakot savu mugursomu.

Es atceros kādu atgadījumu no Tatjanas Altermarkas grāmatas „Nekur nav tik labi kā mājās”⁹, kur viņa stāsta par saviem iespaidiem Norvēģijas pilsētīnā Mūirānā, kur sieviete pirmo reizi strādāja par skolotāju. Kāds zēns klasē viņu ļoti kaitināja, jo mēdza likt kājas uz priekšējā galda. Taču viņa zeķes vienmēr bija tīras, un acis bija možas. Semestra beigās viņš eksāmenā sasniedza labākos rezultātus. Varbūt tomēr šī visatļautība nav tik bīstama?

Ir diezgan grūti interpretēt cilvēku teikto citas kultūras ietvaros (proti, jauniešu kultūras vai norvēģu kultūras). Viens no maniem norvēģu studentiem kādu dienu paziņoja, ka viņš bija izlēmis kļūt par valodnieku. Jaunietis bija ieinteresēts krievu valodā, bet viņam nebija pārāk daudz brīva laika, ko atvēlēt studijām. „Jā, tad jau mēs kļūsim par kolēģiem,” es teicu. „Ā, nē,” viņš smaidot atbildēja, „es taču nepaspēšu.” Tad es tur stāvēju un nevarēju saprast, vai man vajadzētu smieties vai raudāt. Vai viņš domāja, ka es esmu tik veca, vai kā?

Dažādi tabu un atšķirīga informācija

Dažādās kultūrās atšķiras lietas, par kurām nav pieņemts runāt tieši. Ja tu kļūdieš, tad vari nonākt neērtā vai smieklīgā situācijā. Reizēm, ejot prom no tualetes, es pēkšņi sastopu kādu vīriešu kārtas kolēģi, kurš vēlas mani pasveicināt. Tad es ļoti samulstu, bet īstenībā viņš jau tikai izturas pieklājīgi, un es vienkārši cīnos ar saviem iekšējiem tabu. Daudzas no manām norvēģu paziņām ir pārsteigtas par to, ka krievi ļoti bieži mazgā rokas. Viņi gan nesaprot, ka mēs bieži lietojam to kā attaisnojumu, lai aizietu uz tualeti, jo Krievijā neviens nav tik tiešs un nesauc lietas īstajos vārdos.

Mums, krieviem, ir ļoti daudz noteikumu par situācijām, kuras nav pieņemami apspriest skaļi, piemēram, mēs atklāti citiem nestāstīsim to, ka mums jāiet pie ginekologa vai ka vīram ir nieru iekaisums. Tā ir informācija, kura nav paredzēta visu klātesošo ausīm. Bet Norvēģijā šāda atturība vairs neeksistē, tāpēc cilvēki šķiet daudz atvērtāki un dabiskāki. To var arī saistīt ar atšķirīgu ārstu etiķeti. Šeit, Norvēģijā, ārsti nekavējoties informē slimniekus par viņiem noteikto diagnozi, bet Krievijā tuvākie cilvēki ir pirmie, kurus informē, ja slimniekam, piemēram, ir konstatēts vēzis, kamēr pats pacients vēl diezgan ilgu laiku klausās mierinošos melos. Manuprāt, tas ir daudz žēlsirdīgāk, bet es arī saprotu loģiku šajā norvēģu (rietumu) atvērtībā. Varbūt apdomīgāk ir pateikt pacientam patiesību, lai viņš pats var izlemt savu

⁹ Altermark, Tatjana. *Borte bra, men hjemme best*. Mo I Rana: Eget forlag, 1995.

turpmāko dzīvi. To, patiesībā, arī var uzskatīt kā sava veida pieklājības un cieņas izrādīšanas veidu.

Starp citu, daudzi krievi ir ļoti izbrīnīti par to, ka Norvēģijā ir tik viegli apciemot pacientus. Šeit nav jāvelk mugurā balts halāts vai jānomaina kurpes. Turpretī Krievijā slimnīcu apmeklējumi ir atļauti tikai noteiktos laikos, turklāt ir vajadzīga apmeklējuma atļauja no ārsta. Tas ir tādēļ, ka slimnīcas, īpaši ķirurģijas un dzemdību nodaļas, ir gandrīz hermētiski noslēgtas, lai izvairītos no dažādām infekcijām. Bieži gadās tā, ka radniekiem ir jāstāv ārpus slimnīcas un jākliež ziņas atvērto logu virzienā cerot, ka uz mirkli varēs redzēt pacienta seju.

Norvēģijas slimnīcās jebkurš var bez kādiem ierobežojumiem ierasties uzreiz no ielas un apsēsties uz gultas malas. Domāju, ka tas ir ļoti pieklājīgi un cilvēcīgi. Labi atceros, cik aizkustināta jutos, kad kāda medmāsa televīzijas pārraidē stāstīja, ka viņai bieži ļoti nogurst rokas, jo viņas maiņas laikā ļoti daudz vecāka gada gājuma pacientu bija tās glāstījuši. Tā nav tikai pieklājīga attieksme pret pacientiem, bet arī apbrīnas vērtā līdzjūtība. Jāņem vērā, ka slimnīcas nodaļas Krievijā ir lielākas, medmāsām ir vairāk pacientu, par kuriem rūpēties, un viņu rutīnas ir atšķirīgas, tomēr es domāju, ka mēs, krievi, varam daudz mācīties no šīs cilvēcīgās norvēģu pieejas.

Mums ir priekšstati vienam par otru

Tagad es dzīvoju Norvēģijā pietiekami ilgi, lai būtu spējīga izskaidrot, kāpēc es un mans vīrs šeit jūtamies tik labi. Atbilde, protams, ir šī draudzība un laipnība, ko mēs esam saņēmuši no vietējiem. Kad es šeit ierados, daudzi norvēģi man stāstīja par saviem kara laika iespaidiem un priekšstatiem par krieviem. Neatkarīgi no tā, vai viņi stāstīja par kara gūstekņiem vai karavīriem, viņu atmiņas bija labas un attieksme pret Krieviju – pozitīva.

Tajā laikā Trumsē notika krievu mākslas izstāde no Arhangeļskas, un daudzi norvēģi ieradās, lai parādītu muzeja ekspertiem vecās krievu lietas, kuras viņiem bija mājās. Viņi nevēlējās, lai tās novērtētu kā dzimtas īpašumu vai mākslas darbus, bet gan gribēja uzzināt vairāk par šiem objektiem, kuri bieži bija nākuši no Pomoru laika¹⁰ vai kara. Bieži tās bija vecas krūzes vai kādas rotaļlietas. Bija patīkami redzēt, ka cilvēki bija rūpējušies par vecām grāmatām un ikonām, un tas bija pierādījums tam, ka saites starp kaimiņu tautām Krievijā un Norvēģijā bija eksistējušas daudzus gadus.

Vēlāk avīzēs daudz rakstīja par ielas meitām un veikalū zagļiem no Krievijas. Vietējiem radās ļoti nepatīkams priekšstats par krieviem, un es esmu pieredzējusi izmaiņas norvēģu

¹⁰ Pomoru laiks (1740-1917) - laiks, kurā notika tirdzniecības apmaiņa starp Krievijas ziemeļrietumos dzīvojušajiem pomoriem un Norvēģijas ziemeļu krasta iedzīvotājiem.

attieksmē pret mūsu valsti. Bez šīm izmaiņām mēs mierīgi būtu varējuši arī iztikt. Ir nepieciešams ļoti daudz laika, lai izbeigtu vispārināšanu un pārsteidzīgos secinājumus par mūsu tautu. Krievu jaunietes, kuras pazīstu, stāsta, ka pirmie jautājumi, kurus viņas saņem Norvēģijā, ir par to, vai viņas šeit ir apprecējušās, vai strādā. Ja sieviete atbild apstiprinoši par precībām, viņa uzreiz no norvēģiem dzird: „Ahā! Jūs esat viena no tām!” Tā nav patīkama pieredze. Tajā pašā laikā esmu vairākkārt dzirdējusi, kā vietējie lielās par šīm jaunajām krievu sievietēm, kurām ir lieliskas norvēģu valodas zināšanas, kuras interesējas par norvēģu kultūru un kuras cītīgi strādā, lai kļūtu par labām Norvēģijas pilsonēm. Šie jaunie norvēģi, kuriem ir augsts izglītības līmenis un stipra motivācija, ir labs resurss. Neskatoties uz mediju atspoguļoto informāciju, šeit, ziemeļos, mēs saņemam draudzīgu attieksmi un cilvēcīgu atbalstu no vietējiem iedzīvotājiem. Kad pārtikas veikali izlika plakātus, kuri brīdināja vietējos iedzīvotājus par krieviem, veikala klienti rakstīja protesta vēstules. Par laimi, tagad šie plakāti ir prom.

„Vēlme pēc uzmanības izrādīšanas”

Universitātē esmu iepazinusi vairākus krievu kolēģus, kuri ieradās Norvēģijā darba meklējumos. Mums nekad nav bijušas problēmas ar integrēšanos, jo universitāšu vide ir diezgan līdzīga visā pasaulē. Tava izvēlētā profesija nav atkarīga no vietas, kurā tu dzīvo, bet dzīves kvalitāte un darba apstākļi gan var atšķirties. Ir nedaudz sarežģītāk socializēties ar cilvēkiem ārpus universitātes. Daudzi mani ārvalstu kolēģi uzskata, ka norvēģi ir ļoti noslēgta tauta. Šķiet, ka ziemeļniekiem apkārt ir neredzama siena, kura viņiem neļauj izveidot pārāk tuvas attiecības ar citiem. Iespējams, ka viņi aizsargā savu privāto dzīvi vai ka viņi baidās no nevajadzīgas uzticēšanās svešiem cilvēkiem. Kurš gan to zina? Kāds poļu ārsts man stāstīja, ka viņš vairākkārt ir juties tā, it kā būtu neredzams, piemēram, brīžos, kad viņa norvēģu kolēģi gandrīz vispār nesarunājas ar viņu akadēmisko konferenču laikā. Darbavietā cilvēki ir pieklājīgi un daudz smaida, bet citādi viņi nedomā par saviem ārzemju kolēģiem un diezgan maz interesējas par viņu dzīvi.

Norvēģijā esmu ieguvusi daudz labu draugu, un varu teikt, ka arī norvēģi savā starpā atšķiras tāpat kā visi citi cilvēki pasaulē, tādēļ par viņiem nevajadzētu vispārināti runāt. Taču man pietrūkst, ka cilvēkiem šeit nav tuva un neformāla interese par citiem. Kad es atbraucu mājās no kāda ceļojuma un paskatos savā telefona automātiskajā atbildētājā, tur parasti atrodas tikai viena ziņa saistībā ar manu darbu. Ļoti reti kāds piezvana tikai, lai nedaudz parunātos. Krievijā cilvēki ir pieraduši būt atvērtāki pret citiem. Draugi bieži sarunājas par visu iespējamo – par visām bēdām un priekiem. Tāpat viņi ir iesaistīti otra cilvēka dzīvē.

Norvēģijā es esmu piedzīvojuši pretējo – mana privātā dzīve neinteresē nevienu, cilvēki domā, ka tā ir aizliegtā teritorija, kuru nedrīkst šķērsot. Un viss.

Šeit es atkal domāju par Tatjanu Altermarku un viņas stāstu par laiku, kad izjuka viņas laulības dzīve. Pēkšņi viņa no norvēģiem saņēma gan izpalīdzīgas rokas, gan draudzīgu atbalstu, gan cilvēcisku siltumu. Bet, tiklīdz viss sievietes dzīvē sakārtojās, šie cilvēki atkal attālinājās. Atšķirība ir tā, ka tagad viņa zina, ka viņas norvēģu draugiem rūp, un to ir labi zināt. Tomēr reizēm es diezgan spēcīgi jūtu šīs ilgas pēc „nevajadzīgā” kontakta ar citiem. Kad es esmu izlasījusi kādu grāmatu vai noskatījusies kādu filmu, es vēlos dalīties ar kādu par savām izjūtām. Kad mums ir sarunāta tikšanās institūtā, es sagaidu, kad kāds nāks, piekļauvēs pie manām durvīm un pajautās, vai mēs uz tikšanos dosimies kopā. Man ļoti pietrūkst šāda neliela uzmanības izrādīšana.

Pieklājība pie vakariņu galda

To pašu vēlmi pēc spontānā kontakta ar līdzcilvēkiem es izjūtu arī saistībā ar iešanu ciemos. Atšķirībā no krievu tradīcijām, mēs tiekam uzaicināti ciemos pie saviem norvēģu draugiem labu laiku pirms tam – vismaz pāris dienas. Tā es varu paredzēt, vai būs svētku galds vai tikai kafija un vafeles. Pirmo reizi es jutos šokēta tad, kad es devos uz Norvēģiju ar agro lidmašīnas reisu no Maskavas. Izrādījās, ka manai namamātei vajadzēja doties uz pasākumu vecā smēdē, kura bija pārbūvēta par sava veida māksliniecisku telpu. Biju ceļojusi ilgu laiku, bet es labprāt vēlējos doties viņai līdzī. Vēl atrodoties namamātes mājā, viņa man jautāja, vai esmu izsalkusi un vai es varbūt gribētu tasi tējas, pirms mēs dodamies. Es piekritu iedzert tēju, un tā man arī pasniedza vienu tasi tējas. Neko vairāk. Šādi es atklāju, ka piedāvājums iedzert „tasi tējas” var atšķirties dažādās valstīs, jo Krievijā pie tējas un kafijas vienmēr pasniedz arī smalkmaizītes vai cepumus. Šādi es guvu labu mācību.

Pasākums izrādījās aizraujošs un ilga vairākas stundas, bet tikai ap pulksten septiņiem mēs beidzot varējām ieturēt maltīti. Nākamo šoku es piedzīvoju jau dienu vēlāk, kad mums vajadzēja doties vakariņās. Izrādījās, ka maltītes laikā vispirms pasniedz aperitīvu, tad pamatēdienu un desertu. Tas ļoti atšķiras no krievu ēšanas paradumiem, jo mums nav nekādu tradīciju ar aperitīvu. Toties krievu namamātes pasniedz dažādas uzkodas, un burtiski spiež saviem visiem ēst visu iespējamo, pirms pamatēdiena pasniegšanas. Desertā mēs parasti ēdam kūkas un pīrāgus.

Krievijā saimnieces māksla ir pasniegt daudz un dažādas uzkodas, un no viesiem tiek sagaidīts, ka viņi pateiks pāris uzslavas katru reizi, kad pagaršos kādu ēdienu. Namamātei ir jābūt pieticīgai un jāpārmet sev, ka ēdiens varēja būt labāks, ka kaut kas varēja garšot un/vai

izdoties labāk. Tas pieder pie rituāla un nevajag ticēt katram namamātes izteiktajam vārdam. Tāpat nevajag baidīties viņas pagatavoto ēdienu pagaršot, jo tas mēdz būt ļoti garšīgs. Rezultātā cilvēks parasti ir diezgan pieēdies, pirms pamatēdiena pasniegšanas, un tāpēc porcijas, protams, ir mazākas nekā norvēģiem. Krievu namamāte pasniedz viesiem pamatēdienu un novieto paplāti uz galda tālu prom no sevis. Tur tai ir jāstāv.

Kad es pirmo reizi biju vakariņās norvēģu mājās, es atļāvos diezgan bagātīgi pamieļoties no kopējā šķīvja brīdī, kad tika pasniegts pamatēdiens. Es biju pārliccināta, ka to nepasnies atkārtoti, tāpēc biju ļoti pārsteigta, ka šķīvis tika sūtīts apkārt vairākas reizes, lai gan es jau biju pilnībā pieēdusies. Tagad es saprotu norvēģu sistēmu un pabrīdinu savus krievu draugus, ka pamatēdiens tiks pasniegts vairākas reizes, citādi, ja viņi pieēdīsies jau pirmajā reizē, viņiem būs garlaicīgi sēdēt un gaidīt, kad arī pārējie pabeigs ēst.

Krievijā ir arī ierasts piedāvāt viesiem ēdienu vairākas reizes, līdz beidzot viņi piekrīt uzcieņāties. Domāju, ka šī krievu tradīcija ir saglabājusies vēl no vecajiem laikiem, kad ēdiens bija deficīts. Toreiz pirmais namamātes piedāvājums, iespējams, bija tikai aiz pieklājības, bet, ja viņa turpināja uzstāt, tad viesis varēja būt drošs, ka ģimenei ēdiens bija pietiekamā daudzumā.

Es zinu, ka daži krievu studenti ir piedzīvojuši brīžus, kad pēc norvēģu draugu apciemošanas viņi mājās iet pilnīgi izsalkuši. Studenti aiz pieklājības bija atteikušies no pirmā ēdiena piedāvājuma, cerot, ka viņiem piedāvās vēl pāris reizes, bet to gan viņi nekad nesagaidīja. Tagad es to esmu labi apguvusi, un šeit, Norvēģijā, vienmēr piekrītu jau ar pirmo reizi.

Bija daudz norvēģu, kuri sūdzējās par krievu namamātēm, kuras uzstājīgi liek viņiem ēst un dzert. Tā ir taisnība – tev ir jāēd, kad esi ciemos pie krieviem. Bet, ja tas kaitē tavai veselībai, tad tev var atļaut neēst vairāk nekā fiziski iespējams. Runājot par dzērieniem, ir jārēķinās ar to, ka namatēvs piedāvā visas dzērienu pudeles uzreiz. Tās visu laiku stāv uz galda, un viesi paši cienājas, kad vien viņi vēlas. Cilvēki dzer pie ēdiena un uzsauc daudz tostu, un tādēļ viesiem ir jāēd daudz, lai pārāk nepiedzertos. Spēja panest alkoholu ir daļa no mūsu nacionālās kultūras, taču saimnieki ir gatavi, ka viesi no ārzemēm nespēs dzert tik daudz kā krievi. Daudzi norvēģu uzņēmēji uzskata, ka krievi pārspīlē ar viesmīlību, kad pasniedz stipros dzērienus pie pusdienām. Tad ir jāatceras, ka neviens nespēj tev dzert, un namatēvs tikai grib radīt starp viesiem draudzīgu atmosfēru. Kā viesis tu vari nedaudz iedzert vai tēlot, ka dzer, taču nevajag lieki strīdēties un labāk visu uztver ar smaidu.

Nesen es lasīju par kāda krieva studenta uzskatiem saistībā ar norvēģu ēdienu kultūru laikā, kad viņš strādāja Norvēģijā par zemeņu lasītāju. Viņš uzskatīja, ka norvēģi ir apsēsti ar ēdienu – visiem ir daudz pavārgrāmatu, daudzi izmēģina receptes un viņu mājās ir lielas

saldētavas. Toties es domāju, ka cilvēki šeit ir ļoti piesardzīgi, pamēģinot kaut ko jaunu. Es esmu pasniegusi daudzus krievu ēdienus saviem norvēģu draugiem, bet ir nepieciešams kāds laiks, lai pārliecinātu viņus, ka sarkanā biešu zupa (borščs) ir ļoti garšīga vai ka sēņu sautējums nav dzīvībai bīstams. Mēs, krievi, izmantojam daudz bietes dažādos salātos, un katru reizi, kad es tos pasniedzu saviem norvēģu draugiem, man ir jānomierina viņi, ka ir pilnīgi normāli, ja pēc biešu salātu ēšanas, nākamajā dienā cilvēks urinē sarkanā krāsā.

Cita atšķirība, kuru es joprojām izjūtu, ciemojoties pie norvēģiem, ir viņu tradīcija pēc maltītes ieturēšanas pārcelties no ēdiena galda pie kafijas galdiņa. Tieši šeit pirmo reizi visa vakara laikā cilvēki sāk sarunāties, un šeit viņi sēž līdz pat vēlam vakaram. Krievijā mēs visu laiku sēžam pie tā paša galda, un viesi vienojas kopīgā tostā vai sarunājas. Vakara laikā tu vari baudīt dažādus ēdienus un dzērienus, vari nedaudz izkustēties, lai uzsmēķētu vai uzdejotu un pēc tam atgrieztos pie galda. Cilvēki runā par nozīmīgām lietām, kuras ietekmē visu sabiedrību – par politiku, gan par iekšpolitiku, gan par ārvalstu notikumiem, par kultūru, piemēram, literatūru un filmām. Sarunas ap galdu var būt ļoti spraigas, taču tosti palīdz mums strīdoties nepārkāpt robežu. Neviens nerunā par laika apstākļiem vai ēdiena cenām, jo šādas tēmas, pēc krievu domām, ir banālas un nav piemērotas, lai radītu par sevi labu iespaidu. Vēlāk vakara gaitā viesi var sadalīties mazās grupās, kurās viņi sarunājas un mēģina viens otru izklaidēt. Protams, visu šo laiku namamāte pasniedz ēdienus, maina galda piederumus un šķīvjus un nokopj galdu, kamēr namatēva uzdevums ir izklaidēt viesus.

Dzimumu lomas un pieklājība

Norvēģietes ir ļoti stipras un ļoti enerģiskas būtnes, it sevišķi tās, kuras atrodas vadošās profesijās. Kad es sapulcēs vai citās darba situācijās satieku šīs ziemeļnieces, es vienmēr esmu patīkami pārsteigta, ka viņas ir tik prasmīgas un pašpārliecinātas. Reizēm es vēlos uzzināt, vai norvēģu vīriešu kārtas pārstāvji nejūtas tā, it kā šīs enerģiskās dāmas viņus nedaudz aizēnotu. Varbūt tas varētu daļēji izskaidrot, kāpēc viņi ir tā ieinteresēti ārzemju sievietēs?

Šeit es vēlos teikt ko nepatīkamu – privātajā dzīvē krievietes ir gandrīz kā „verdzenes”, ja viņas salīdzina ar „brīvajām” norvēģietēm. Ir tik patīkami redzēt norvēģu vīriešus, kuri spēj vienatnē vai kopā ar ģimeni iepirkties veikalos, gatavot ēst vai mazgāt traukus. Krievu vīriešiem joprojām ir tāls ceļš ejams, lai sasniegtu ko tādu. Turklāt daudzām krievietēm, kuras ir apprecējušās ar norvēģiem, nepatīk, ka viņu vīri izpalīdz ar mājas darbiem. Viņas uzskata, ka tas nav vīrišķīgi. Toties man skauž, ka manām norvēģu draudzenēm ir tik relaksētas attiecības ar mājas darbiem. Noteikti ir patīkami, ka ir kāds, ar kuru sadalīt rūpju nastu. Manās

mājās tas ir gandrīz izņēmuma gadījums, ja mans vīrs gatavo ēst. Lai tas notiktu, ir jābūt kādam īpašam iemeslam. Vismaz viņa pagatavotie ēdieni vienmēr garšo brīnišķīgi.

Vai Norvēģijā ir atļauts būt džentlmenim?

Mans vīrs varbūt nav pārāk dedzīgs pavārs, taču viņš vienmēr izturas pret mani un citām sievietēm kā īsts džentlmenis. Savā pirmajā ciemošanās reizē Norvēģijā viņš vairākas reizes nonāca nedaudz dīvainās situācijās, kad viņš atvēra durvis sievietei, gribēja palīdzēt viņai uzvilkt mēteli vai izkāpt no autobusa. Dažas sievietes kļuva patiešām sapīkušas un nomurmināja vīra virzienā, ka viņas pašas var tikt ar visu galā. Toties dažas bija patīkami pārsteigtas un domāja, ka šāda rīcība bija ļoti krieviska. Tagad vīrs ir kļuvis par namamāšu iemīļotāko viesi, jo viņš vienmēr palīdz viņām turēt smagos ēdiena šķīvjus un iet apkārt ar tiem ap galdu.

Turklāt jums vajadzēja redzēt viņa sejas izteiksmi, kad mēs pirmo reizi vakariņojām kādā Trumses restorānā. Pie galda, kurš atradās pie loga, sēdēja acīm redzami iemīļēties pāris, kuri bija ļoti pārņemti viens ar otru un sūtīja pāri galdam maigus skatienus. Brīdī, kad pārim vajadzēja apmaksāt rēķinu, viņi izvilka katrs savu maku un samaksāja atsevišķi. Tas Krievijā ir pilnīgi neiedomājami. Kad meitene ir kopā ar puisī, tad puisis ir tas, kurš izmaksā, neskatoties uz to, vai tā ir tikai kafijas tase, vai arī kino biļete. Atceros, kad mani Trumses kolēģi aicināja mani doties viņiem līdz uz pilsētu izklaidēties, es biju pilnīgi pārliecināta, ka viņi par izklaidēm samaksās. Es taču bija ielūgta! Drošības labad es vērsos pie vietējiem pēc padoma, un, par laimi, pārpratumi neradās. Tagad es zinu, ka ne viss, kas Krievijā šķiet pilnīgi pašsaprotams, tiek uztverts tādā pašā veidā arī Norvēģijā, tāpēc es vairs neko nesagaidu no šiem ziemeļniekiem. Bet manam vīram joprojām liekas savādi, ka šajā valstī viņam neviens neļauj uzvesties kā džentlmenim.

Es joprojām uzskatu, ka ir jauki saņemt cieņas apliecinājumus no citiem. Man šķiet nepieklājīgi, ka mani vīriešu kolēģi nepieņemas kājās brīdī, kad es ienāku telpā un viņus uzrunāju. Un man ir pilnīgi vienaldzība par vienlīdzības idejām! Krievijā mēs izsakām nelielus komplimentus ne tikai sievietēm, bet arī vīriešiem, lai radītu starp sarunu biedriem patīkamu atmosfēru. Mazie komplimenti palīdz radīt draudzīgu darba vidi un ir labais tonis komunikācijā starp priekšnieku un padotajiem, kā arī kolēģu starpā. Reizēm es saviem kolēģiem šeit, Norvēģijā, saku: „O, tu šodien tik labi izskaties!” Un es joprojām smejos, kad pretī saņemu neveiklu „paldies” un izbrīnītu skatienu.

Vai var lepoties ar saviem panākumiem?

Mēs, krievi, esam daudz pieticīgāki par norvēģiem. Mēs uzskatām, ka glaimiem ir jānāk no citiem cilvēkiem. Cilvēkam ir jābūt pieticīgam, piezemētam, un viņam nevajadzētu pievērst sev lieku uzmanību. Vismaz tā mēs līdz šim uzskatījām, bet laiki mainās. Tagad mums ir jābūt uzņēmīgiem un jālepojas ar saviem rezultātiem, lai veidotu savu karjeru. Mēs arvien vairāk sākam līdzināties rietumeiropiešiem, taču mums tāpat ir tāls ceļš ejams. Jāsaka, ka esmu ļoti patīkami pārsteigta par veidu, kā norvēģi ir iemācījušies rakstīt savus CV un motivācijas vēstules. Tā ir liela māksla!

Norvēģi spēj labi parādīt savas spējas, un reizēm tas izskatās pat nedaudz komiski. Kad es eju uz frizētavu vai uz kādu darbnīcu, es bieži redzu pie sienām piestiprinātus dažādus sertifikātus. Tas klientos rada cieņu un uzticību profesionāļu spējām. Tomēr es vairākkārt esmu piedzīvojusi to, ka meistari ar lieliskiem sertifikātiem un diplomiem nav iemācījušies būt precīzi, un tas gan neliecina neko labu par viņu spējām.

Kad mēs iegādājāmies kalnu mājiņu Norvēģijā, mums vajadzēja nolīgt celtniekus. Mēs vienojāmies, ka rakšanas darbiem vajadzētu ilgt divas nedēļas, taču pagāja sešas nedēļas, pirms celtnieki beidzot tika galā ar projektu, un, kad es zvanīju, lai atgādinātu par mūsu vienošanos, es pastāvīgi no viņiem dzirdēju, ka esmu nepacietīga. Un es arī biju! Es taču nevarēju iedomāties, ka šāda veida aizkavēšanās varētu notikt Norvēģijā. Tagad es zinu, ka norvēģu meistari atrodas privileģētā statusā. Viņiem ir tiesības izlemt par klientu laiku, viņi neieklausās ierosinājumos, jo paši taču zina labāk. Varbūt šie meistari uzskata, ka cilvēkiem no Krievijas nevar būt zināšanas viņu darba jomā?

„Piemērots apģērbs”

Kad es pirmo reizi biju ieradies Norvēģijā, man un manai draudzenei bija jāiet uz tikšanos. Toreiz es viņai jautāju, vai viņai nav kāds piemērotāks apģērbs. Pēc manas krievu uztveres t-krekls un džinsi nav tikšanās reizēm „piemērots apģērbs”. Tagad es esmu pieradusi pie tā, ka neviens Norvēģijā īpaši neuztraucas par ģērbšanās stilu. Krievijā, turpretī, apģērbs vienmēr ir bijis ļoti svarīgs statusa rādītājs. Paskatoties uz cilvēku, uzreiz ir skaidrs, vai viņam ir pietiekami daudz līdzekļu, vai viņš spēj iegādāties modernas drēbes. Turklāt sabiedrībā joprojām eksistē prasības pēc biznesa sanāksmēm piemērota lietišķa apģērba. Esmu vairākkārt piedzīvojusi situācijas, kad krievu sanāksmju dalībnieki skeptiski skatās uz saviem rietumu (it īpaši norvēģu) kolēģiem tieši tāpēc, ka viņi neuztraucas par tādām formalitātēm kā kaklasaite

un augstpapēžu kurpes. Tas izskaidro arī to, kāpēc daudzas norvēģietes kritizē savas krievu kolēģes par grima lietošanu. Bet tā arī ir daļa no mūsu korporatīvās kultūras – sievietei ir jāizskatās sievišķīgi, tādēļ viņai ir jālieto grims un jāvelk augstpapēžu kurpes.

Kad es dodos izklaidēties ar saviem tautiešiem vai kad es ceļoju uz Krieviju, man pastāvīgi sev jāatgādina, ka man ir jāpiedomā pie apģērba. Tā kā es jau vairākus gadus dzīvoju Norvēģijā, esmu pati dažādos veidos izmainījusies. Tagad es velku drēbes, kas der manai ikdienas dzīvei – zempapēžu kurpes, lai staigātu pa slidenajām un stāvajām ielām, un sporta drēbes, lai dotos pārgājienos un pastaigās.

„Pieklājība” pret dabu

Es apbrīnoju norvēģu attiecības ar dabu un viņu spēju par to rūpēties. Krievi ir pieraduši iet pāri zālienam, lai ietaupītu dažas minūtes, bet šeit, Ziemeļnorvēģijā, tas notiek ļoti reti. Turpretim cilvēki ļoti augstu novērtē katru koku un paši audzē savus tomātus. Tas ir jauki, ka bērni uzaug ar cieņu pret dabu – to mēs, krievi, varētu mācīties no norvēģiem.

Ir arī skaidrs, ka cilvēki šeit rēķinās ar dabu un māca saviem bērniem gan to izmantot, gan par to rūpēties. Norvēģi var lepoties ar savu neskarto dabu, un ir tikai dažas vietas pasaulē, kur cilvēki ir tik privilīģētā statusā, ka var doties uz darbu ar slēpēm. Sanktpēterburgā vispirms ir jābrauc ar vilcienu, tad ar autobusu un tad pusstunda jāiet kājām, lai beidzot nokļūtu pie dabas.

Dažos veidos šīs divas tautas ir sākušas līdzināties viena otrai. Sev par lielu prieku esmu atklājusi, ka cilvēki Ziemeļnorvēģijā plūc ogas tāpat, kā mēs to darām Krievijā. Turklāt daži pat ir sākuši sēņot! Ir publicētas daudzas grāmatas par sēnēm kā ēdienu resursu, un norvēģi izturas pieklājīgi un ir pateicīgi, saņemot no krieviem padomus sēņu ēdienu gatavošanā.

Smaids pie stūres

Mans vīrs un es jūtamies priecīgi, ceļojot pa Norvēģiju un atklājot jaunas vietas. Salīdzinājumā ar Krieviju braukšana ar automobili šeit ir pavisam cits piedzīvojums. Galvenā atšķirība ir tā, ka norvēģi ir ļoti pieklājīgi satiksmes dalībnieki. Šeit vienmēr braukt ir droši, un mēs esam maz pieredzējuši to, ka cilvēki pārkāpj ātruma ierobežojumus. Tomēr jāatceras, ka mēs taču nākam no valsts, kur satiksme ir lielāka un automobiļu vadītāji brauc ātrāk.

Krievijā automobiļu vadītāji ir satiksmes nozīmīgākie dalībnieki, kamēr gājēji tiek uzskatīti par šķēršļiem. Pirmo reizi braucot pa Norvēģijas ielām, man vajadzēja visu laiku sev

atgādināt, ka šeit gājējiem un pat velosipēdistiem, kuri brauc viens otram blakus ielas vidū, vienmēr ir taisnība. Tagad es esmu pieradusi apturēt automobili un ļaut cilvēkiem iet tur, kur viņi vēlas. Reizēm tas var būt ļoti kaitinoši, bet es to neņemu vērā. Ja man kādreiz ir jāmaksā sods par ceļa satiksmes noteikumu pārkāpšanu, tad es to uztveru ar smaidu, jo pat ceļu policija šeit ir ļoti pieklājīga. Turklāt es zinu, ka pats Norvēģijas karalis maksā sodu – par to rakstīja visas krievu avīzes.

Es atceros kādu burvīgu atgadījumu, kuram es biju lieciniece uz diezgan šaura Trumses tilta, pa kuru brauc tikai satiksmes autobusi. Agrā rīta stundā kāda suņa saimniece gāja pār tiltu ar milzīgu suni brīdī, kad viņiem tuvojās autobuss. Neskatoties uz to, cik ļoti dāma vilka pavadu un ko viņa sunim teica, sieviete nespēja viņu atturēt no apstāšanās pie kāda tilta staba un tā iezīmēšanas. Autobusa vadītājs apturēja autobusu un gaidīja. Pasažieri skatījās caur logiem, lai noskaidrotu, kas ir noticis, bet autobusa vadītājs saprotoši un mierinoši māja ar galvu sievietei, kura jau bija atmetusi cerības panākt savu. Suns ātri nokārtoja savas darīšanas, kad saimniece viņu vairs neraustīja aiz pavadas. Tad autobuss brauca tālāk, un visi smaidīja un bija priecīgi.

Es zinu, ka norvēģu satiksme ne vienmēr piedāvā tik ideālu ainu kā šo, bet tā jau ir cita tēma. Varu tikai secināt, ka man ir daudz patīkamu atgadījumu saistībā ar norvēģu uzvedību. Nevar taču ierasties no citas valsts un gaidīt, ka cilvēki visu darīs tādā pašā veidā kā tu. Mēs esam atšķirīgi un tādiem mums arī ir jābūt, jo tieši tas padara dzīvi daudzveidīgu.

*

2. pielikums. Reidunas Ombē sastādītā krājuma „Vai norvēģiem ir raksturīgi būt nepieklājīgiem? Stāsta iebraucēji” trīs eseju teksts norvēģu valodā

Reidun Aambø (Norge)

Typisk norsk å være uhøflig?

To historier ga idéen til denne boka

En etiopisk student på Høgskulen i Volda skrev for noen år siden ei oppgave om norsk bistand i hjemlandet og siterte følgende fra en gammel protokoll på en helse- og misjonsstasjon: “Det kom en rosa mann fra Norge til oss i går. Han gikk rundt og fornærmet oss alle.”

En student fra Mongolia fortalte følgende historie fra hjembyen Ulan Bator: “For å opprette kontakt med folk, inviterte norske bistandsarbeidere til fest. Det kom mange mennesker, både barn og voksne. Vi spiste og hadde det hyggelig. På slutten av festen delte nordmennene ut ei gave til hver familie: Et Røde Kors-skrin med plaster, bandasjer, gasbind og andre forbindingssaker. Mongolene takket og gikk hjem. De var sjokkerte – og sinte. Vi ungdommene fikk ikke lov til å delta på arrangementer i denne organisasjonen, og folk snakket om episoden flere år etterpå.”

Hva gikk galt for nordmennene i Etiopia og Mongolia? Hva den rosa nordmannen sa og gjorde ved den etiopiske helse- og misjonsstasjonen, er ikke godt å si. Han var vel høflig på norsk måte og håndhilste på både kvinner og menn, kanskje uten tanke på rang, alder og orden. Han prøvde sikkert å si noe hyggelig, han klappet kanskje et barn på hodet. Og bistandsarbeiderne i Mongolia ønsket uten tvil å gi ei nyttig og fornuftig gave til hver familie i aller beste, norske mening. Men gaver kan ha stor symbolfunksjon. De velmenende nordmennene var sikkert fremmede for tankegangen: plaster og bandasjer som gave betydde at de ønsket mongolene sykdom og ulykker i framtida.

Vi kan kanskje si at så lenge nordmenn holdt seg i Norge, ble de ikke så grundig misforstått som de nevnte nordmennene i Etiopia og Mongolia. For fram til 1970-årene kan vi snakke om en tilnærmet, homogen norsk kultur der folk hadde omtrent samme skolegang, religion, idealer og normer. Vi hørte på de samme radioprogrammene, feiret de samme høytidene og ferierte og arbeidet stort sett i eget land. I dag reiser nordmenn mye og langt, på

ferie, jobb og studietur. Å definere hva det vil si å være norsk i dag, er heller ikke som på 1970-tallet. Da bestod befolkningen stort sett av nordmenn og gjestearbeidere fra Pakistan. I 2005 finner vi mer enn 200 nasjonaliteter og enda flere kulturer og språk innenfor Norges grenser.

Tidligere kunne vi kanskje si at nordmenn var så høflige som de hadde behov for å være seg imellom i en nokså ensartet kultur. Hva som i dag regnes for å være høflig i Norge, er selvsagt ikke entydig. I et flerkulturelt samfunn risikerer man å misforstå og bli misforstått fordi menneskene blant annet har ulike koder for høflighet og sosial omgang.

Høflighet – fra hoffliv til hverdagsliv

Falk og Torp viser i *Etymologisk ordbok* (1999) at ordet *høflig* har slektskap med gamle tyske ord som *hovelik* og *höflich*. Norsk har også bevart ordet *høvisk* (og *det som høver seg*) som er et lån fra det mellomnedertyske *hovesch*. På gammelnorsk hadde vi dessuten ordet *kurteiss* fra fransk *courtois*, *la courtoisie* (altså bestemte måter å oppføre seg på ved hoffet, *à la cour*). Høflighet er med andre ord språklig sett noe hoffmessig, fint, belevent, dannet, galant og veloppdragent.

Det er neppe noen som regner nordmenn for å være spesielt høflige i betydningen å ha galant oppførsel og ulike verbale uttrykk for enhver anledning. Vi sier gjerne at svenskene er høfligere enn oss. Høfligere, mer fornemme og litt stivere, vil noen tilføye. Hvis vi sammenlikner kulturelt så like land som Norge og Sverige, er det nærliggende å tro at svenskene har etablert høflighetsformer som er farget av en sterk adel og franske prinser, prinser som førte med seg sin smak og sine mønstre fra det franske hoffet. For det er opplagt at faktorer som kontakt med andre kulturer, indre og ytre historie sammen med kjønnsroller, levevilkår, næringsveier, klima og religion spiller ei rolle for danningen av kulturelle mønstre, inkludert høflighetsformer. Men disse formene er selvsagt ikke statiske.

Å oppføre seg høflig er som oftest et ideal. Høflighet kommer til uttrykk i det vi uttrykker og det vi gjør, og i hvordan vi uttrykker eller gjør noe. Men høflighet kan også være at vi lar være å si eller gjøre noe. Og hva som regnes som høflig, dannet, veloppdragent og akseptert, kan være nokså forskjellig fra kultur til kultur.

Vi trenger ulike høflighetskoder for ulike situasjoner. Vi har noen koder for å hilse på hverandre, andre for besøk, mat og måltid, for å få og gi gaver og så videre. Vi velger ulike høflighetskoder og strategier for å kommunisere på diskotek, i klasserommet og i begravelse. Også i familien og på arbeidsplassen tar vi i bruk ulike væremåter og uttrykk for å vise

høflighet og vennlighet. Om vi samtaler med venner eller ukjente har betydning for kodene vi bruker, og kjønn, alder og status kan spille større eller mindre rolle.

Vi velger altså ord, uttrykk og form i samsvar med situasjonen, personene vi kommuniserer og samhandler med, emnet vi snakker om og hvem vi selv er. Dette gjør vi automatisk på morsmålet og i eget miljø, men i en fremmed kultur får vi oftest problem med både de rette uttrykkene og rett gest eller handling på rett plass. Kroppsspråk og mimikk har også med høflighet og uhøflighet å gjøre og kan ha ulik mening. Hvor lenge man ser på en annen person, hvor på personen man ser, hva man gjør med hender, munn og nese og så videre, kan sende bestemte signaler til andre. Høflighetskodene er ikke naturgitte, men lært i kulturen. Som regel er de ikke nedskrevet og heller ikke tydelig uttrykte. En person som kommer utenfra kan derfor ha vanskeligheter med å få tak i høfligheten i en fremmed kultur. Ofte er det nettopp annerledes verdisystemer og høflighetskoder som gir oss fremmedfølelse og gjør oss klønete og usikre. Den som bommer på kodene, kan mer eller mindre forstå og kjenne at kommunikasjonen bryter sammen.

Høflighet handler om forventninger, ikke om riktig eller galt.

Kulturen lærer oss hva som regnes for å være høflig. Det er naturlig at alle mennesker ser etter de samme signaler for høflighet og vennlighet som i egen kultur, for det er de kodene vi kan. Hvis vi ikke finner de samme signalene når vi besøker andre land, kan vi komme til å konkludere med at folk der ikke er høflige. Å oppfatte noe som høflighet, handler altså om å få innfridd forventninger som kulturen har oppdratt oss til å se på som god og vennlig oppførsel. Når vi oppfatter noe som uhøflig og upassende, så kan det selvsagt være slik ment, men det kan også være at vi oppfatter det som brudd med egne kulturelle forventninger. Følelsen av fremmedhat og utydelighet er dessuten gjerne gjensidig: Dersom jeg føler at en person eller et miljø er merkelig og fremmed, så må jeg regne med at jeg blir oppfattet på samme måte.

Hvem setter normer for hva som er høflig? Når en person eller kultur er ansett som høflig eller uhøflig, kan vi stille spørsmålet; i forhold til hva og hvem? Et eksempel kan være amerikaneren som mente at cubanerne er uhøflige. Ja, det kan man si hvis vi legger til dette: ut ifra amerikanerens forventninger til høflighet med å si *excuse me* eller *sorry* hver gang noen vil passere eller dunker borti deg i en kø, er noen cubanere uhøflige. Men som gjest på Cuba opplever vi høflighet og vennlighet på andre måter, på cubansk måte. Vi får inntrykk av

at folk er imøtekommende, hjelpsomme, åpne for kontakt og at de smiler ofte og mye. Dessuten kan selvsagt cubanerne ikke generaliseres, like lite som andre folk.

Hvorfor vil vi være høflige?

Vi kan ha flere motiver, både bevisste og ubevisste, for å opptre høflig. Det kan for eksempel være ønskelig og tjenlig å gi et godt bilde av oss selv, vi vil framstå som omtensomme, vise at vi har god oppdragelse, og at vi ikke ønsker å gjøre skam på oss selv og eventuelt foreldrene våre. Høflighet kan også ha som mål at relasjonen med andre skal fungere bra, at den man samhandler med skal føle seg vel, respektert og sett, og kanskje at den andre skal bli velvillig eller imøtekommende til noe vi vil oppnå. For hvis vi mestrer det som er passende og vennlig, virker det som døråpner for tillit, og med tillit får vi en bedre kommunikasjon og forståelse. Så lenge vi lever, og uansett hvor vi lever, ønsker vi å kommunisere, fungere, forstå og bli forstått på riktig måte.

Høflighet behøver ikke å handle om intimitet eller vennlighet, høflighet kan også være et middel til å skape avstand mellom mennesker, og overdreven høflighet kan resultere i underdanighet, ironi og latterlighet.

Kan nordmenn være både uformelle og høflige?

Redaktøren av denne boka er på ingen måte spesialist på kulturer, men en nysgjerrig person med noe erfaring fra studier, arbeid, oppdrag og reiser i andre land. Mine viktigste flerkulturelle referanser er utenlandske studentgrupper ved Høgskulen i Volda gjennom 15 år, ca. 400 studenter fra 76 ulike land. Litterære tekster skrevet av innvandrere og deres barn har også vært inspirerende og gitt impulser til dette arbeidet. Kontakt med folk fra andre miljøer og kulturer gjør at jeg sammenlikner og legger merke til mer enn tidligere. Men som etnisk norsk nord-kvinne fra Norge er det ikke lett å se og bedømme norske kulturtrekk, i alle fall ikke objektivt. Når jeg i det følgende omtaler noen norske særegenheter, kan det derfor oppfattes både som forklaring og forsvar.

Forskere mener at folk i de nordiske landene har en sterk likhetsideologi. Den lange tradisjonen med sosialdemokratisk styresett har satt sine spor i Norge (selv om individualitet, definert som noe enestående, finnes parallelt med likhetsidealet). Derfor tolkes det gjerne som uhørt eller latterlig når noen prøver å stikke seg fram og demonstrere rikdom eller status. Det er sannsynligvis derfor det er uhøflig å spørre nordmenn om hvor mye de tjener.

Tradisjonelt sett blir rike og berømte nordmenn populære når de viser at de er folkelige, og de kan gjerne snobbe nedover (gå i slitte klær, ha en gammel bil) – altså leve nøkternt (på noen måter) for å vise at de er vanlige mennesker. Selv velstående nordmenn har sjelden tjenere i huset. Nordmenn gjør ofte malearbeid, syarbeid, lager mat og ordner egen hage, selv direktører med høy lønn. Vi vurderer det derfor ikke som positivt når utlendinger med stolthet forteller at de aldri har gjort arbeid som gjør dem skitten på hendene, eller at tjenere lager all maten.

Å være folkelig hører med i vårt selvbilde og ideal. Vi er stolte over kong Olav som under oljekrisa på 70-tallet tok trikken (i alle fall en gang). Statsministeren bor i blokk og går vanligvis uten livvakter, offentlige bygninger er lite prangende, og utenlandske turister har flere ganger tatt slottet i Oslo for å være en jernbanestasjon. En utenlandsk analytiker hevdet i et TV-program for en tid siden at norsk nøkternhet er den viktigste grunnen til at dette lille landet får internasjonal respekt og har tillit som fredsmekler i andre deler av verden.

Tanken om likhet og likeverd gjør at det ikke er god tone å framheve seg selv eller skryte av egne barn overfor andre (men vi kan selvfølgelig rose barna våre). Også skolen bærer preg av dette. Til nå har opplæringen vært lite konkurransepreget. Elevene får ikke karakterer i grunnskolen, og læreren sier ikke høyt hvem som har vært flinkest på tester eller prøver.

Tradisjonelt sett er norsk identitet ikke så mye knyttet til sosial klasse som til geografi, til stedet hvor vi er oppvokst. Dersom man har bodd 40 år i Bergen, vil man si at man er fra Voss selv om man bare bodde der de første 15 årene av livet. Når vi nordmenn møter nye mennesker, er derfor vårt første spørsmål ofte: “Hvor er du fra?” Først seinere kan vi stille eventuelle spørsmål om yrke og arbeidssted, siden vi er mindre opptatt av å plassere hverandre sosialt eller i en rangorden. Det materielle har dessuten i mange miljøer lavere status enn det intellektuelle.

Utlendinger legger fort merke til at nordmenn vanligvis har en uformell stil som både gjelder språk og væremåte, så uformell at andre kan tolke den som uhøflighet. Siden vi selv ikke bruker titler, grader eller tiltale som *fru*, *frøken* og *herr*, kan vi glemme å bruke disse ordene når vi snakker med folk fra andre kulturer. Jeg presenterte en gang (på engelsk) en ambassadør fra et annet land for ei gruppe nordmenn. Selv om det var i en sosial sammenheng, ble han støtt over at jeg bare sa *Mister* og ikke tittelen hans foran navnet. For *han* var tittelen og tilhørigheten til arbeidsplassen en stor del av identiteten.

Å kle seg pent er å vise respekt og høflighet overfor dem man skal være sammen med. Utenlandske studenter kler seg gjerne i sin fineste stas til sin første fest i Norge, med dress og slips, eller pen kjole og høyhælte sko. Men seinere kommer de, som de norske studentene, i

hverdagslige, upyntede klær, selv om de uttrykker forbauselse over at “rike” nordmenn går så enkelt kledd. Det er mulig at klesstilen holder på å forandre seg i Norge nå, men hittil har det vært pinlig for ei voksen, norsk kvinne å være den mest pyntede i en sammenkomst.

Den uformelle, norske stilen gjelder også på arbeidsplassen. Nordmenn i Norge er ikke spesielt formelt eller pent kledd på jobb, selv på arbeidsplasser der de møter kunder. Klærne signaliserer sjelden hvem som er leder og hvem som er vanlig ansatt. Utlendinger i Norge kan også bli veldig forbauset, og av og til sjokkert, over kommunikasjonen som nordmenn har med sine sjefer, overordnede, foresatte og lærere: En sentralbordarbeider kan skjenne på direktøren, en sykepleier kan sette på plass en sykehusoverlege, ei datter kan protestere og irettesette faren sin, og en student eller elev kan være sterkt uenig med foreleseren og læreren. For den som ikke takler kritikk eller andres synspunkter, er ingen god sjef eller lærer, mener nordmenn.

Vi finner sjelden tegn på status i hilsemåter og tiltalemåter, verken når vi snakker med en sjef, prest, funksjonær eller lærer (unntak er de kongelige og stortingspresidenten når hun/han sitter i Stortingssalen). Spesielle høflighetsformuleringer og hilsener overfor ulike autoriteter ville bli sett på som underdanighet, noe som ikke passer godt sammen med idealet om likeverd. At sjefer gir ordrer på arbeidsplassen (utenfor det militære systemet), blir vanligvis ikke godt mottatt, for en autoritet skal ikke være autoritær.

Uten å ha gjort feltundersøkelser av noe slag, mener jeg det er sannsynlig at kulturer med “flate” sosiale strukturer, som Norge, trenger færre og mindre differensierte høflighetskoder enn i “vertikale” kulturer hvor man har et tydelig hierarki. Nordmenn liker å tro at vi, i alle fall på overflaten, ikke har tydelig klasseskiller og rangorden, men at alle er like og bør behandles og tiltales likt. For folk som kommer utenfra, kan det derfor være vanskelig å orientere seg i et samfunn med en slik flat struktur.

“Varme” og “kalde” kulturer

I en fremmed kultur kan manglende kjennskap til høflighetskoder lett bli kilde til misforståelser, vantrivsel og til og med tanker om diskriminering. Nordmenn hilser stort sett på alle med et *hei, god dag*, eller (*go*)*morn*. Noen studenter, særlig fra latinamerikanske og afrikanske land, har misforstått slike kjappe, norske hilsemåter. Hvis de har hatt en hyggelig kveld sammen med norske studenter, opplever de til sin skuffelse dagen etter at de norske bare hilser med et kort *hei*, og passerer. For noen er dette uforståelig, og de får tanker om at de norske studentene behandler dem slik fordi de er utlendinger eller fordi nordmennene ikke liker dem. De utenlandske studentene må derfor få forklaringer på at *hei* verken er uhøflig

eller kaldt *for nordmenn*, men simpelthen den vanligste norske hilsemåten – sånn alminnelig høflig. Disse studentene kommer fra kulturer der man slår av en liten prat når man møter kjente. Det er blant annet dette som blir betegnet som “varm” kultur i motsetning til den norske “kalde”.

På arbeidsoppdrag i et afrikansk land opplevde jeg for noen år siden hilseritualer i en slik “varm kultur”. Jeg besøkte 15–20 husstander og hadde med en mann fra stedet. Når vi kom til en bolig, ble vi møtt i døra av et familiemedlem, og hver gang foregikk det en samtale på et par minutter. Den var omtrent slik: *Hvordan har du det? – Takk, jeg har det bra, hvordan har du det? – Takk, bra, hvordan har din kone det? – Takk bra, og din kone? – din mor, din sønn osv.* Hele tida var svaret *takk, bra* enda en gammel mor lå døende i en av leilighetene. For meg, med min norske hilsemåte, var dette nokså innholdsløst og unødvendig. Svarene var automatiske og ikke ærlige, det hele var så å si bortkastet tid. Men jeg må legge til noe viktig; det var bortkastet tid *for meg*. Ut ifra *mine* forventninger til hilsemåte, bruk av tid og ord, var dette uten særlig verdi. For meg representerer denne hilsemåten ikke en “varm” kultur. Men for de to personene i døråpninga var dette en vennlig, meningsfull, kontaktskapende og høflig hilsen. Det var en måte å komme i gang med samtalen på – omtrent slik vi nordmenn snakker om været. Spørsmålet er: Kan vi i det hele tatt snakke objektivt om “varm” og “kald” kultur?

De små ordene – tomme fraser, jåleri eller høflighet?

Når vi besøker eller bor i andre land, kan vi mangle små ord og uttrykk for å framstå som høflige. En franskmann vil mene at personer som ikke sier *god appetitt* før man begynner å spise, ikke er særlig veloppdratt, heller ikke en person som passerer andre uten å si *pardon*, selv om det er på stuegulvet i et hjem, for å sette det på spissen. Og det finnes sikkert flere årsaker til at franske forretningsfolk kan hevde at bedriftsledere fra nord er effektive, men uten eleganse. Amerikanere har pekt på at nordmenn kan forlate en gruppe mennesker som står og snakker sammen uten å si *excuse me*, og engelskmenn kan mene at nordmenn er selvpoptatte. For vi får spørsmålet: *Hvordan går det?* og vi legger ofte ut om oss selv uten å spørre tilbake; og *hvordan har du det?* Lista kan gjøres lang.

“Ekte” mening?

Flere innvandrere, også i denne boka, peker på at nordmenn ikke har for vane å strø om seg med høflighetsuttrykk. Hvis de sier og gjør noe vennlig, så skal det være ekte og ærlig ment. Hvis ikke blir det utelatt. Norske forretningsbrev er eksempel på det. Når nordmenn har slik korrespondanse, er det stort sett til folk man ikke kjenner personlig, i alle fall er situasjonen ikke personlig. Mens man på engelsk alltid begynner med *Dear Sir/Madam*, utelater norske forretningsbrev derfor ord som *kjære*, for vi har ingen kjærlig relasjon til mottakeren i denne sammenhengen. Også når vi tiltaler folk, bruker vi i dag sjelden *fru* og *herr*. Hvis vi gjør det, fungerer det gjerne som morsomhet: “Skal fruene ha mer kaffe?” *Madam* på norsk gir assosiasjoner om ei tykkfallen, eldre og litt dominerende kvinne. *Herren* i bestemt form er rett og slett synonymt med Kristus eller Gud. En klassisk morsomhet i fransktimene er å oversette: *Je vais aller à Paris pour chercher le Monsieur qui habite là* på denne måten: *Jeg skal gå til Paris og søke Herren som bor der*.

Sammenliknet med andre kulturer, stemmer det sikkert, slik mange innvandrere påpeker, at nordmenn har relativt få spesielle ord for vennlighet og høflighet. Men nordmenn har en del uttrykk som ikke finnes i alle kulturer, for eksempel: *takk for mat* (når man reiser seg fra bordet), vertinne/vert sier da: *vel bekomme* (=jeg håper at maten gjør deg godt), *takk for meg*, *takk for i kveld* (til vertskapet når en gjest går hjem), *takk for sist* (neste gang en gjest og en vert/vertinne møtes). Noen steder sier man (*Gud vel-*) *signe maten* eller *signe arbeidet* når man kommer til noen som spiser eller arbeider. Og hver dag sier elever og lærere *takk for i dag* til hverandre. (Norsk, som andre språk, kan dessuten uttrykke høfligheten på mer indirekte måter: “*Kunne jeg få snakke litt med deg?*”)

Nordmenn har lang tradisjon for å si disse særnorske “takksigelsene”, men som mange peker på, er vi skeptiske til nye, spesielt når det bryter med det som føles ekte. Særlig hvis uttrykkene kommer fra amerikansk kultur, kaller vi dem for tomme, overflatiske fraser på grensen til falskhet eller naivitet. *Nice to meet you*, sier amerikanerne når de hilser på noen for første gang. “Vel,” tenker nordmenn, “hvordan kan de si det, de kjenner oss jo ikke i det hele tatt.” Skal nordmenn si noe, må vi mene noe med det, så det kan ta sin tid før vi blir fortrolige med nye høflighetsuttrykk. Men vi er på gli, og det er først bykulturene som tar etter. I dag er det helt vanlig at butikkpersonalet der sier *bare hyggelig* og *ha en fin dag*. Denne høfligheten sprer seg nå raskt, også til bygde-Norge. *God helg* er for lengst akseptert. Men nå har butikkfolk også på bygda begynt å si *ha en fin dag*. Noen misliker dette og kaller det unødvendig jåleri og kvasi-intimitet, de kan til og med tenke: “Det har du ingenting med å gjøre!” eller: “Dette er bare en tom frase av noen som vil ha pengene våre.” Vi får også

følelsen av kvasi-interesse eller rett og slett falskhet når telefonselgere bruker fornavnet vårt og *hvordan har du det?* uten noen gang å ha møtt oss. Vi tolker straks telefonselgerens motiv for å etablere en “hyggelig” tone slik at vi skal bli villig til å kjøpe. Som oftest fungerer det omvendt. De fleste nordmenn ergrer seg over slik kvasi-vennskapelighet, noen slenger på røret.

Selv om vi nordmenn de siste ti-årene har begynt å “ta på hverandre”, er det fremdeles vanlig at vi ikke klemmer og kysser personer som bare er bekjente, de må helst være personer vi er glad i eller liker godt. Og når vi så spanderer en klem, ja så får det jammen klare seg å klemme den ene siden av ansiktet! Å håndhilsen er vanlig når vi blir presentert for noen, når vi blir mottatt som gjester, og når vi takker for oss i et selskap. I det siste er det visstnok blitt trendy for norske ungdommer å håndhilsen når venner møtes. Forklaringen kan ligge i kontakt med innvandrere og at norske ungdommer ser mange utenlandske filmer og videoer.

De er allerede nevnt at nordmenn ikke sier *unnskyld* så ofte. Vi kan også si *om forlatelse* og *tilgi meg* som egentlig er religiøse uttrykksmåter (forlat oss vår skyld, tilgi våre synder). Protestantiske kristne kommer som kjent ikke til himmelen på grunn av gode gjerninger, men av nåde og tilgivelse. Vi kan tenke oss at å vise nåde i stedet for å ta blodhevn, ikke var lett å praktisere for vikingene da kristendommen ble innført for 1000 år siden. Menneskesynet i denne religionen inkludere at mennesket stadig gjør feil og har mangler og derfor trenger tilgivelse. En muslimsk forfatter uttrykte en gang at de kristen er heldige som har dette trekket i sin religion. Å vise nåde og tilgi mennesker som innrømmer feil, er derfor mer akseptert i kristne kulturer, hevdet han.

I dag har det gått inflasjon i å be om offentlig nåde eller unnskyldning i Norge: Kirka, statsministeren og andre ministrer og politikere, ledere og offentlig ansatte ber om unnskyldning og forståelse – for egen del eller for misgjerninger gjort i det norske samfunnet i fortida. Å innrømme feil betyr for nordmenn vanligvis ikke å tape ansikt i asiatisk forstand. Sjefer og ministrer ber om, og får, nåde og tilgivelse gang på gang, og ansvarlige redaktører og journalister har også stor tabbekvote. Det kan nesten virke som det norske folket føler mer tillit og sympati når autoriteter blir mer feilbarlige, for egentlig forventer vi ikke så mye høyere moral og rettskaffenhet av ledere og politikere enn det vi forventer av alle andre i samfunnet. “De er jo vare mennesker,” sier vi.

Egen kulturell bagasje oppdages lettest i møte med andre

Nordmenn flest forventer at det offentlige står klar til å yte hjelp på ulike måter hvis vi har spesielle behov. Noen vil si at nordmenn er nokså privilegerte – og kravstore, for vi er ofte

godt orientert om hvilke rettigheter vi har, og vi mener stadig at kommune og stat “må ta ansvar”.

I forbindelse med et undervisningsoppdrag ved et universitet i en øst-europeisk by, gikk jeg en kveld ut sammen med en studentgruppe for å spise middag. Det var mørkt i gatene, for strømmen var dyr, så gatelys og lys i butikkvindue fantes ikke. Plutselig falt en student i et hull i gata. Hullet på en halv meters dybde var ikke skjermet på noen måte i mørket. Jeg ble opprørt, selv om jenta etter en stund kunne gå derfra med egen hjelp. Oppe i mitt norske hode formet straks spørsmålet seg; hvem har ansvaret? Mens jeg hadde veivesen, kommune, stat, forsikring og erstatning i tankene, svarte de bulgarske studentene: “Det er selvfølgelig vi som går på gata som har ansvaret.”

Hva er et høflig nei-svar?

Det er selvsagt en grov generalisering å hevde at nordmenn bare kan si nei på en måte, og det er å bruke ordet nei. Når vi er høflige, sier vi gjerne nei, dessverre, men vi har vanskelig for å forstå et høflig nei uten at ordet nei er brukt. Nordmenn som arbeider i andre land, kommer hjem og sier at folk der ikke er til å stole på, de lover noe, men holder ikke avtaler. Kroppsspråk, idiomatiske uttrykksmåter som signaliserer høflighet og kanskje respekt og velvilje overfor gjester fra andre land, kan gjøre svarene diffuse og mystiske – for nordmenn – men svarene er selvsagt korrekte, høflige og tydelige for “de innfødte”.

Jeg selv har en slik feiltolkning i friskt minne. I Senegal i Vest-Afrika hadde jeg på 1990-tallet et oppdrag for et Røde Kors-prosjekt og skulle blant annet kjøpe ei tomt. En senegaleser var med meg rundt i landet. Historia er nokså lang, men endelig fikk vi et tips om en familie som eide jord i utkanten av hovedstaden Dakar. Vi møtte mannen ute på markene og viste fram tegninger av bygningen og forklarte. Han nikket stadig til det vi sa. Til slutt smilte han og sa på fransk at det var en ære å selge jord til denne organisasjonen som gjorde så mye bra i Senegal og i verdens ellers, og han håpet at bygningen kom til å bli som vi hadde planlagt. Vi håndhilste og gikk, og jeg var lettet over å ha sikret oss tomten, for jeg skulle reise noen få dager seinere. Men senegaleseren som jeg hadde med, sa at vi ikke hadde fått tak i noen tomt. Jeg kunne ikke forstå det. Stresset som jeg var, ville jeg tilbake og spørre som ei nordkvinne: “Er svaret ja eller nei?” men senegaleseren sa bestemt at svaret var negativt. Vi måtte lete videre.

Det hele var forvirrende. Jeg hadde forstått hvert ord av den korte samtalen, men språk er mer enn ord. Jeg hadde ikke vært i stand til å avkode det ikke-verbale – tonefallet, pausene, kroppsspråket som gjelder øyne, hender, bevegelser, mimikk og alt det implisitte som gjelder

høflighet og samspill mellom mannen og oss to kjøperne i den spesifikke situasjonen. Jeg kunne med andre ord ikke “lese” denne høflige mannen fra en fremmed kultur selv om jeg forstod ordene hans. Å tolke et høflig *nei* med alle de ikke-formulerte signalene er trolig den mest kompliserte språkhandlinga en fremmed er utsatt for. Og hvordan han tolket meg, motparten, er uvisst. Det er kanskje rett og slett slik at det i samvær med andre er umulig p ikke-kommunisere. For uansett hva jeg gjør, eller ikke gjør, om jeg sier noe eller tier, så kan det uttrykke noe om meg.

Når utlendinger på høflig måte ikke inkluderer et tvert *nei* i sine svar på spørsmålene våre, kan det bli ei form for høflighet som nordmenn slett ikke setter pris på. Dersom vi spør en vietnameser eller en egypter om veien, og vedkommende ikke vet veien, prøver de likevel å hjelpe så sant det er mulig. I dere kultur er det uhøflig å ikke prøve, særlig når det gjelder utlendinger. For de er gjester i landet og skal behandles vennlig. Denne type høflighet kan ende i feil bydel. Noe av det første innvandrere i Norge bør lære, er derfor å uttrykke et eksplisitt *ja* (*gjerne*) eller *nei* (*dessverre*) når de svarer på spørsmål og invitasjoner. Hvis ikke, risikerer de å få uvenner eller å få ord på seg for å være upålitelige.

Høflighet på norsk måte kan være uhøflighet for andre

Å forvente et – for nordmenn – tydelig svar, kan føre til så mangt. Det kan for eksempel føre til at sunnmøringer nesten tar livet av asiater – med mat. Mora mi som aldri sendte en loddselger fra seg uten mat og kaffe, fikk en gang en mann fra Korea på besøk. Han skulle selvsagt ha middagsmat, mye mat, for hun ville vise at han er velkommen. Hun sendte fatene rundt gang på gang, og mannen forsynte seg hver gang. De som har opplevd eldre sunnmørshusmødre som nesten dunker fatet i brystet på gjestene og ber dem ta mer, forstår situasjonen. Etter de normale rundene, pluss to – tre nøderunder, kan en nordmann si et høflig og tydelig *nei, takk*, og det blir omsider respektert. I Asia derimot, er det mange steder høflig å forsyne seg så lenge en blir bydd mat, men en vertinne ser gjesten sin an og stopper i tide. Mor var glad for at maten smakte, men hun tenkte til slutt at “stakkars mann, han var dyktig sulten”. Gjesten tenkte nok: “Nå må hun stoppe, nå må hun forstå at det er nok.” Mora mi så også gjesten sin an, hun spurte nemlig om han ville sove middag etter maten. Det ville han.

Å banke på døra før vi går inn på et kontor, er vanlig høflighet i Norge. I løpet av de 15 årene jeg har undervist utenlandske studenter, har jeg opplevd flere ganger at noen av dem plutselig åpner døra og kommer inn på kontoret uten å banke på. Uhøflighet, mangel på skikk og bruker vår første tanke – dersom vi ikke kan tenke oss andre årsaker. I flere afrikanske land er det nemlig bare tyver som banker på døra. De banker for å høre om noen er hjemme.

Da Bibelen skulle oversettes til afrikanske språk, kunne Jesus derfor ikke si: “Se jeg står for døra og banker,” men slik: “Se jeg står for døra og roper”.

Å rydde opp etter seg er holdt for å være god oppførsel og noe vi oppdrar våre barn til å gjøre. Vanligvis er det ingen i Norge som har jobb med å koste og rydde i gater og parker om natta slik det blir gjort i mange andre land. Nordmenn er dessuten ikke vant med tjenere hjemme, og i kantiner på jobb og skole må vi sette glass og kopper på plass selv. Men av og til kan vår gode skikk føre galt av sted; i kantina på et bulgarsk universitet gikk ei eldre kvinne og bar store brett med glass og tallerkener. Hun bar tydelig preg av å være svært sliten. På min norske måte insisterte jeg derfor på å rydde bort kopper og kar jeg hadde brukt, men studentene protesterte: “Hvis du gjør det, da har hun ingen jobb.”

Norske lønnsnivå og sosial likhetstenkning kan være årsak til at nordmenn på besøk i andre land er uhøflige uten å vite det. Vi tenker ikke over at lønna til koffertbærere og rengjøringspersonale på hoteller kan være svært lav og basert på drikkepenger fra gjestene. Nordmenn kan dermed bli oppfattet som gjerrige og uhøflige når vi ikke kommer på å gi penger for alle slags tjenester, for det er vi uvant med i hjemlandet.

Jeg har tidligere nevnt at det er ment som en slags høflighet når nordmenn ikke skryter av seg selv, ikke stikker seg fram. Men å gjøre oss folkelige og små fungerer ikke alltid etter intensjonene i andre land. En norsk minister på reise i Japan ble tolket av en tidligere japansk student ved Høgskulen i Volda. I en tale til japanske politikere presenterte den norske ministeren seg med: “Jeg har stort sett bare søndagsskolen som utdanning.” Den japanske studenten visste hva søndagsskole betydde, og hun forstod at ministeren – helt på norsk vis – med dette ikke ville framheve seg selv, men være folkelig. Studenten lot være å oversette dette til japansk, for et slikt utsagn ville ikke ha skapt tillit og respekt hos japanerne, tvert imot.

“Hvis du vil ha problemer i Norge, så kom for seint!” sier jeg til mine utenlandske studenter. Nordmenn synes det er slurv og uhøflighet å komme for seint til ulike typer møter og avtaler, undervisning og særlig til middagsinvitasjoner (men det er helt greit å komme til studentfester etter avtalt tid). Også sjefer, politikere og særlig de kongelige kommer presis til avtaler og tilstelninger. Vi kjenner uttrykket “When in Rome, do as the Romans do”, men i norske hoder kan egne idealer og høflighetskoder sitte fast selv når vi bor i en kultur som praktiserer noe annet. Søstera mi som i 26 år har bodd i et sør-europeisk land, har i like mange år vært opprørt over folks manglende vilje til å holde avtaler og komme presis til invitasjoner. For når hun ber gjester til middag klokka 20, kommer de først klokka 22. Hun og mannen blir vanligvis invitert bort til middag klokka 20, og søstera mi har insistert på å komme presis i 26

år, selv om vertskapet kan være i matbutikken eller i dusjen når de kommer. Hun blir irritert hver gang!

Utenlandske studenter og innvandrere gir gode referanser til norske væremåter

I essays og annen litteratur skrevet av utenlandske studenter og innvandrere er det interessant å se hvilke trekk, holdninger og verdier de mener kjennetegner folk i Norge. De har lagt merke til at nordmenn feirer fødselsdager (ikke navnedager), at julaften og nasjonaldagen er spesielt viktige dager, at nordmenn leser aviser alle steder, tar av seg skoene når de kommer på besøk, spiser poteter, drikker melk og mye kaffe, vil ha havregryn til frokost og grøt på lørdager, og er redde for å skade de pene tennene sine. Nordmenn soler seg når de kan og reiser på ferie til Syden. De er redde for fedme, så både mennesker og hunder jogger. Her er strenge alkoholregler for bilkjøring, men ikke for fester. Etniske nordmenn snakker ikke om religion, og heller ikke prestene leser i Bibelen på bussen (“hvorfors har nordmenn fri på søndager når de likevel ikke går i kirka?”) Folk i Norge er stolte over vintersportsgrenene, naturen og ren luft, de er fredelige “fordi de deler ut Nobels fredspris”, og de gir mange penger til ulike innsamlingsaksjoner. Norske kvinner og menn roper og krangler aldri på gata (uten å være beruset), de snakker lite, men væremåten forandres så snart de kommer ut i skog og mark rett utenfor bebyggelsen. Da hilser de på alle de møter og kan til og med stoppe og slå av en prat med helt fremmede. Nordmenn er generelt lite opptatt av konkurranse, men redde for å miste selvråderetten og redde for sentralisering. Folk i dette landet klager mye selv om de mener at Norge er det beste landet å bo i.

Eksempler på spesielt rare, norske kulturtrekk er at nordmenn tenner stearinlys på middagsbordet selv på lyse sommeren, henger norske flagg på juletreet, maler husene sine i alle farger og snakker dialekt selv når de har høy utdannelse. Norske kvinner og menn går tur også når det regner og blåser, og de går flere kilometer opp i fjellene for bare å finne stein og gress, de vil gjerne være alene på en fjelltopp og har med matpakke hjemmefra. Noe av det merkeligste, mener mange, er pappapermisjon fra arbeidet med full lønn når det kommer et barn til i familien, og at barnevernet kan ta barna fra foreldrene. Det er også rart for noen at foreldre og lærere ikke har lov til å slå barn som er ulydige, at norske ungdommer kan ha mange kjærestes før ekteskapet, at jenter kan be gutter opp til dans uten at det behøver å være en invitasjon til noe mer, og at mange nordmenn ikke ønsker å gifte seg og få barn.

Uvant kan det dessuten være at norske menn også håndhilser på kvinner og ikke bare menn, at norske menn vasker golv, baker brød og kan ha jobb i barnehage. At homofile og lesbiske kan være prester, og at Norge har kvinnelige biskoper, kan være provoserende for noen. Det overrasker også at fengselscellene i Norge ser ut som hyggelige hybler med egen PC og TV, at statsministeren må stå i kø på postkontoret som alle andre, at kongen kan gå til fots på gata og kjøre i åpen bil, og at politikere som innrømmer å ha gjort feil, ikke mister stillingene sine. Noen blir forundret over norske hjem, “de ser ut som museum med mange pynteting og bilder på alle vegger”. Andre blir forbauset over at man på lørdagskvelden bør være invitert for å gå på besøk i en norsk familie, at matlaging, strikking og leirskole er fag på skolen, og at nordmenn oppfatter personlige relasjoner i forretningslivet som korrupsjon. Noen mener at kirkegårder og hagene rundt sykehjem i Norge “ser ut som parker for elskende mer enn for døde og syke”.

Spesielt negativt er det at gamle foreldre og slektninger bor på aldershjem, at det er lite samhold innen familien og at norske ungdommer er så uinteressert i politikk. Mange har sterke meninger om at de kriminelle blir beskyttet, at politiet er naivt, og at det er for mye snakk om sex i media og blant folk. Videre mener noen at nordmenn er så redde for å moralisere, at de ikke kan gi råd, at de blir blyge når man sier de snakker godt engelsk, og at de ofte kler seg upassende på arbeidsplassen. Det norske samfunnet er av mange sett på som svært regulert, mye er forbudt og alt skal gå fort, effektivt og være nyttig. Den norske sommeren er dessuten veldig oppskrytt!

Av og til får vi overraskende positive reaksjoner på goder og forhold som nordmenn tar for gitt i dag. Eksempler er: Nordmenn kan leve av å ha bare *en* jobb, alenemødre og skilte personer blir respektert, nordmenn kan kritisere politikere, biskoper og andre autoriteter uten å bli forfulgt, funksjonshemmede får ta utdanning, lærere leter ikke bare etter feil, de legger også vekt på det som er bra i skolearbeidet. Noen har uttrykt at de er imponert og forbauset over at mannlige politikere på Stortinget vil prioritere å være mer sammen med familien framfor å satse på politisk karriere. Når det gjelder norsk familieliv er det særlig kjønnsroller som blir trukket fram; at en norsk bror ikke bestemmer over søstera si og ikke har noen rett til å slå henne, at norske jenter er selvstendige, norske barn bestemmer mye over seg selv, og jenter og gutter kan være gode venner uten at noen lager rykter. Også relasjoner mellom foreldre og barn blir lagt merke til: Norske barn kan snakke med foreldrene om alt de ønsker, og foreldre snakker med barna sine om kropp, sykdom, seksualitet og død. Norske foreldre fortsetter å være glad i barna sine og hjelper dem selv om barna deres er homofile eller får barn utenfor ekteskap, enda til om barna er kriminelle eller narkomane.

For norske borgere er det nokså selvsagt at “staten er høflig mot folket i dette landet”, som en utenlandsk student uttrykte det. Hun mente blant annet at det ikke er en selvfølgelighet at man, som i Norge, prøver å hjelpe narkomane, gjøre noe med vold i hjemmet, straffe seksuelle overgrep mot barn og kvinner – og at nasjonaldagen blir feiret uten å vise fram våpen. En libanese mener det var god service fra det offentlige da et helikopter kom og hentet landsmannen hans ned fra fjellet, og at sykehuset opererte vedkommendes ankel uten å spørre om navn, nasjonalitet eller forsikring. Noen har pekt på den profesjonelle og menneskelige forståelsen her i landet når det gjelder behandling av psykiske lidelser og at personer som forsøker å begå selvmord, ikke blir straffet med fengsel.

Når det kommer til direkte spørsmål om uhøflighet blant nordmenn, er særlig utenlandske studenter nokså unnvikende i første omgang. Ikke alle liker å meddele oss sine oppfatninger av uhøflighet, for det ville bety å være uhøflig! Men etter hvert kommer noen trekk fram: Å bruke tannpirker på restaurant er rart og nokså uhøflig for mange. Nordmenn flest gir ikke komplimenter om utseende til hverandre, de kan stå med hendene i lommene når de snakker med folk, norske kelnere slenger tallerkenene på bordet, skiltene i dette landet er uhøflige (“Adgang forbudt!”), nordmenn går rundt i joggeklær når de er gjester (turister) i andre land, og “det er merkelig at når man låner 10 kroner eller en lysestake fra nordmenn, vil de ha det tilbake selv om de er veldig rike og har mange lysestaker”.

Norske kulturtrekk og væremåter kan vurderes ulikt

To personer fra samme by eller familie kan selvsagt bedømme væremåter og kulturtrekk ulikt, for individuelle verdisyn og prioriteringer kommer til uttrykk i våre vurderinger like mye som mer spesifikt kulturelle normer og idealer.

Mange utlendinger har pekt på at nordmenn er et stille folkeslag, de roper ikke tvers gjennom banklokalet, butikken eller bussen når de ser en venn langt unna, de snakker ikke unødig med medpassasjerer, og de kommer ikke på besøk uten å avtale. Hvordan kan taushet og tilbakeholdenhet tolkes? Som likegyldighet? Som omtenkksomhet? En vennlig hilsemåte er for mange innvandrere at man stopper og prater en stund, om familien eller om løst og fast. En student fra Russland mener det motsatte: “Det er behagelig når nordmenn hilser med bare et smil og et *hei*. Her får jeg ha mitt privatliv i fred. Jeg liker ikke at folk i hjemlandet er nysgjerrige og intervjuer folk. Det de ikke vet, gjetter de, og de kan finne på å lage rykter.” En student fra Etiopia mener at folk i hjemlandet må slutte med de tradisjonelle, lange hilseritualene sine. Når han reiser hjem på ferie, kommer han nesten ikke av flekken, for slekt

og bekjente vil snakke og snakke – og drikke kaffe. En samtale kan ta hele formiddagen, og han frykter at det ikke blir noen utvikling i landet om folk ikke blir mer effektive.

Noen utenlandske studenter ser det som et selvsagt gode at de får en hybel for seg selv på studenthjemmene, mens andre utenlandske studenter kan synes det er både trist og ensomt å bo alene på et rom. Flere unge jenter fra østlige land sier at norske gutter er høflige når de ikke stirrer på dem eller plystrer etter dem. Andre jenter mener at norske gutter er uhøflige, for de viser jentene lite oppmerksomhet og interesse.

På samme måte som mange nordmenn, misliker også en del utenlandske studenter å stå ute og røyke i all slags vær, men særlig asiater har uttrykt begeistring over røykeforbudet i offentlige bygninger. En indonesier skrev i et essay om dette temaet: “Jeg vil kysse den ministeren som har innført røykeloven!”

Også i denne boka er det delte meninger om norsk væremåte. Noen peker på at nordmenn på jobb smiler for sjelden – andre skriver at nordmenn på jobb smiler ofte. En irakisk student skrev en gang i et essay at første gang han så politiet smile, var i Norge.

Noen utenlandske studenter mener at norske forelesere tøyser for mye, de er autoriteter som bør være seriøse. Andre synes det er befriende at forelesere eller bedriftsledere kan ha humor og le på arbeidsplassen og innrømme å ha gjort feil.

Hvilke relasjoner vi kaller vennskap, er kanskje kulturelt betinget. Nordmenn får ofte høre at det er vanskelig for innvandrere å få venner i Norge. Men en amerikaner skrev et sted at har du først fått en norsk venn, kan vennskapet vare resten av livet, og at en norsk venn stiller opp og holder det som er lovet.

Nordmenn flest er ikke så påpasselige med å holde døra for dem som kommer etterpå. En tysk student kom med denne vennlige forklaringen: Det er så få mennesker i Norge at det er unødvendig å holde døra når man går ut, for det tar fem minutter før neste person kommer.

Noen innvandrere er tydelige på at nordmenn kan oppfattes som rasistiske – andre mener at nordmenn er *for* høflige og *for* forsiktige når det gjelder å utale seg om andre kulturer og folkeslag, så “høflige” at det er vanskelig å skjønne hvilke holdninger de har.

Vanskelig å være uhøflig på “riktig” måte

Hva som er høflig og uhøflig er relativt, også innenfor samme etniske kultur, innenfor samme by eller bygd. Å banne er generelt sett uakseptabelt og uhøflig – og det er faktisk vanskelig å bruke bannord riktig i en fremmed kultur og på et annet språk. (Dessuten kan uttrykkene være ulike fra region til region.) Å si *dette var jævlig godt*, vil være uhøflig og ikke fungere bra hvis man er i middagsselskap i en familie, men det kan nærmest fungere som

koseprat ungdommer imellom. Det spørres her, som i annen kommunikasjon, hvem man selv er i forhold til den man snakker med, hva man snakker om og i hvilken sammenheng ytringen inngår i.

Noen ganger har vi behov for å uttrykke misnøye, irritasjon, sinne og frustrasjon. Hva man sier når man blir sint, og hva som rammer mest, er både kulturavhengig og individuelt. Å oversette bannord fra morsmålet ord for ord, blir sjelden riktig på et annet språk. Et engelsk bannord som “bastard” for eksempel, fungerer dårlig når man vil fornærme en nordmann. En bastard blir på norsk bare brukt om en hund med foreldre av to ulike raser.

En svært unorsk måte å være uhøflig på går som en vandrehistorie blant de utenlandske studentene i Volda: En student fra et land langt borte ville ta sertifikat i Norge. Han klarte ikke oppkjøringa. Sint og skuffet ville han skjenne på og såre den bilsakkyndige som hadde bestemt at han ikke kjørte godt nok. Den utenlandske mannen sa derfor det styggeste han kunne si til en mann i sin kultur: “Jeg har hatt sex med søstera di!” Den norske bilsakkyndige så overrasket på ham og sa: “Å, kjenner du henne?” uten at han reagerte noe mer.

“Uhøflige utlendinger”

På to områder er nordmenn særlig følsomme – når det gjelder språk og natur. “Jeg vil lære ordentlig norsk, ikke dialekt,” kan utlendinger si før de forstår at *alle* nordmenn snakker dialekt, at ingen dialekt er riktigere enn andre, og at nordmenn generelt sett er stolte av dialekten sin. For dialekt har med identitet å gjøre, og den viser hvor man kommer fra i landet. Mange steder er det forbundet med skam å forandre dialekten når man flytter til en annen landsdel eller en annen by. Og jo høyere utdanning en person har, jo mer kan man holde på sin dialekt – selv når man snakker på TV, foreleser på et universitet eller taler som politiker. Vi liker ikke at noen snakker nedsettende om dialekten vår. (At andre ikke forstår, slik at vi må gjenta og si noe på en annen måte, er derimot helt i orden.)

Men en slik holdning til dialekter var denne redaktøren (for lenge siden!) svært uhøflig i en høytidelig middag i Paris, uten å forstå før det var for sent. Man konverserte, i begynnelsen snakket man *en* av gangen, og de 15 andre lyttet høflig. Til min høyt utdannede sidemann sa jeg i aller beste mening: “Å, er De fra Marseille, det kan jeg ikke høre på dialekten.” Det ble helt stille, til en svært høflig, fransk kvinne sa noe om de vakre blomstene på bordet.

“Hva synes du om Norge?” er det klassiske spørsmålet alle utlendinger får, og nordmenn som spør, forventer å høre noe fint om den norske naturen. Når de “riktige” svarene ikke kommer, blir vi forbauset og kanskje skuffet. Vi har vanskelig for å tenke oss at det kan finnes mennesker som ikke setter like mye pris på fjell, fjorder og fosser som vi gjør. Men det

spørs selvsagt hva man sammenlikner med og hvilket perspektiv man inntar. En student fra det flate landet Latvia utbrøt idet hun åpnet vinduet på Høgskulen i Volda med Sunnmørsalpene foran seg: “Her kan man ikke se noe som helst, her er fjell på alle kanter!” En kinesisk student syntes det var nifst å gå veistrekninger uten folk og hus, og skrev i et essay sin tolkning av nordmenns turgåing: “Når nordmenn er triste, går de på et fjell.” En gjest fra en annen verdensdel ble tatt med på et fjellplatå med flott panoramautsikt over snødekte fjell så langt øyet kunne se. Hun utbrøt: “Why are we here?”

At nordmenn er født med ski på beina, er en sterk overdrivelse. Ikke alle vil eller kan gå på ski, men de fleste nordmenn har et visst forhold til naturen. Kongefamilien har i tre generasjoner vært flittig bruker av naturen både til havs og til fjells, og særlig dronninga går på flerdagsturer i ville fjell. Da kongeparet feiret sølvbryllup for noen år siden, tok de med sine kongelige gjester fra mange lang oppå en bratt, veiløs fjellgård i en trang fjord på Vestlandet.

Norge har små byer, likevel velger mange å bo utenfor byene. Bare man får jobb kan nordmenn, selv med høy utdanning, ønske å bosette seg på tettsteder og i bygder. God plass, bedre hus enn i byen, trygghet for barn og tilgang til naturen blir sett på som goder, særlig for familiefolk. Forskjellene i levestandard, livsstil og væremåte i byen og på landet er nokså små i Norge sammenliknet med en del andre land. Det kan tenkes at innvandrere på noen måter kunne trives bedre i bygde-Norge enn i norske byer, for noen av tradisjonene mange etterlyser, kan ennå finnes i større eller mindre grad i bygdene: Folk kjenner vanligvis naboene sine, man går av og til på spontane besøk til naboer og venner, og særlig eldre bygdefolk tar kontakt med ukjente personer og vil gjerne vita navn, hvor man kommer fra, hvem foreldrene og besteforeldrene er – ofte til irritasjon for ungdommer på bygdene.

Ikke alle innvandrere har reist så mye rundt i Norge, men noen ganger får man inntrykk av at de i skrift og tale kan ha nedlatende holdninger til miljøer utenfor byene, at bønder og folk på bygdene er uvitende, umoderne og kunnskapsløse. Hvis man ønsker vennskap med nordmenn, bør man *ikke* åpne med å si at vedkommende har rar dialekt eller: “Går det an å bo her? Det finnes jo ingen mennesker her, og det hender ingenting.

Å tolke i beste mening

Generelt sett er det mulig å si at alle kulturer og miljøer har de høflighetsformene som de har behov for. Vi vet naturligvis at misforståelser oppstår, også innenfor samme kultur, fordi mennesker kommuniserer på ulike måter. Men det er likevel sammen med fremmede, “de andre”, at vi møter de største utfordringene med å forstå og bli forstått riktig.

Vi nordmenn tror vi kan forestille oss hvordan det er å være innvandrere i Norge, men det vet vi selvsagt ikke – like lite som innvandrerne i Norge vet hvordan det er å være innvandrere i *deres* hjemland. Det er rimelig å tro at vi alle sammen møter ukjente mennesker og miljøer med en viss grad av fordom og skepsis. Men hvis vi tør møte andre kulturer med åpenhet, kan vi finne mye verdifullt og spennende. Vi kan få kunnskaper om andre kulturers omgangsformer og høflighetskoder slik at vi bedre kan unngå misforståelser og å tolke medmennesker på feil og negativ måte. For kunnskap gir forståelse og åpner for kontakt og vennskap.

I møte med andre lærer vi også om egne reaksjoner og egen kultur. Vår væremåte impliserer mange kulturelle koder, mye er underforstått både i det vi sier og det vi gjør. Det som er naturlig for oss, altså tillært i vårt miljø, kommer vi ikke på å forklare for andre, for vi vet ofte ikke at det kan oppfattes annerledes enn det vi selv gjør. For ikke å bli misforstått, må vi ha bevissthet om vår egen kommunikasjonsmåte, eget verdisyn og hvordan vår oppførsel kan tolkes av andre. Å se våre væremåter vurdert fra andres synsvinkler og ståsteder gjør oss mer bevisste.

Poenget med denne boka er ikke at vi skal slutte med våre kulturelle koder, for det er spennende at vi har ulike kulturtrekk og er høflige på litt ulike måter. Poenget er heller ikke at vi skal bli like, men at vi skaffer oss mer kunnskap og innsikt i andres tenkemåter og verdisyn. Et flerkulturelt samfunn endrer også majoritetsbefolkningen. Nordmenn gleder seg over mangfold i kulturen og bør også lære å mestre et mangfold av høflighetskoder.

I tekster om høflighet og uhøflighet finner vi mange spennende problemstillinger og spørsmål, men ingen absolutt svar, for høflighet handler ikke om riktig eller galt. Og vi kan naturligvis ikke generalisere en eneste etnisk gruppe – heller ikke nordmenn. Men vi kan sammenlikne og snakke om visse tendenser.

Det er selvsagt mer som er likt enn ulikt i menneskenes væremåter, følelser og behov verden over. Vi kan derfor være trygge på dette: Hvis vi tolker andre i beste mening, og dersom vi har gode hensikter med det vi gjør og sier, så blir vi stort sett oppfattet som vennlige og høflige – i alle fall dersom smilet ikke er langt unna.

*

Hanan Bakir (palestiner, Libanon)

Da jeg skålte for første gang, Om gratis kyss og en gud som ikke bor på Majorstuen!

En dag i fjor kom datteren min, Rachel, til meg og sa: “Mamma, jeg har fått en kjæreste.”

Hun ble stilte, og blikket hennes fortalte meg at hun ventet på respons.

“Vel, og hvor kommer han fra” spurte jeg.

“Men Øyvind er norsk, mamma!”

“Har du blitt kjent med familien hans?” spurte jeg

“Ja,” svarte hun forsiktig.

“Hvorfor ble du kjent med familien hans før han ble kjent med din?” protesterte jeg.

“Har er litt forsiktig, mamma, du vet, vi er arabere og vi tilhører en annen kultur enn ham. Vi lurar på om du kanskje ikke vil akseptere forholdet vårt fordi han er norsk. Han tenker at kanskje *du*, mamma, synes det er uhøflig og usømmelig at en jente inngår et forhold med en fremmed mann,” forklarte Rachel.

“Min elskede datter,” svarte jeg. “Du vokste opp her i Norge mens jeg var i Beirut. Du vet ikke at det bildet du har av din egen kultur og ditt eget folk er formidlet av media. Og norsk media baserer sitt bilde på erfaringer i innvandremiljøet. Men dette miljøet er blitt så ekstremt at det neppe kan sammenliknes med kulturen i de landene innvandrerne kommer fra.

Det norske innvandremiljøet består stort sett av bønder som kom fra små landsbyer i Pakistan, de tok med seg sin kultur til Norge. Manglende forståelse og kultursjokk som var vanskelig for dem å takle, gjorde at de trakk seg inn i en selvvalgt isolasjon. De segregerte seg i sine egne tradisjoner og verdier og stivnet. Denne innvandrer-kulturen er blitt en base for alle andre flyktninger som kom senere. Dette miljøet, så vel som kulturen og tradisjonen, er blitt statisk, mens kulturene i hjemlandene stadig utviklet og moderniserer seg. Media har generalisert bildet av innvandremiljøet til å omfatte alle arabere og muslimer i hele verden. Og nå tror du at dette er vår referanse?

Hør på virkeligheten fra tiden før du ble født: Jeg møtte faren din og ble kjent med ham før vi inngikk ekteskap. Jeg valgte ham slik han valgte meg. Jeg besøkte ham i leiligheten hans da han var ungar. Og vi bestemte oss for å gifte oss. Jeg gikk til familien min og sa at vi hadde bestemt oss for å gifte oss. Slik gjorde vi. Derfor kan jeg ikke nekte deg å velge Øyvind, som du er glad i, når jeg for 30 år siden valgte faren din av samme grunn! Ikke bryr

deg om det bildet media har skapt. For mennesker har felleskap på tvers av kultur, tro og tilhørighet: Jeg giftet meg av samme grunn som norske kvinner gifter seg. Av kjærlighet. Jeg skilte meg av samme grunn som norske kvinner skiller seg. OK, Rachel? Inviter Øyvind til middag!” oppfordret jeg.

Det går noen dager. Datteren min gir meg ordre om hvordan jeg skal takle Øyvind som gjest.

“Han er norsk og vant til pølser og kjøttkaker. Ikke bruk mye hvitløk eller sterke krydder i maten.”

“OK, OK! Og hva mer må jeg huske på?” spurte jeg for å forsikre meg om at jeg ikke skulle sette henne i en pinlig situasjon.

“Han er litt sjenert og forvirret. Han nøler med å besøke oss,” sier Rachel.

“Ikke bry deg om det, elskede datter! Jeg skal ta meg av ham,” sier jeg bestemt.

Øyvind kom på besøk. Han rødmet og var nervøs. Han tok av seg skoene og snublet i terskelen. Han satte seg i den nærmeste stolen han fant i stua og klistret seg til armlenet. Han var på vakt. Jeg pratet med ham om alt mulig og prøvde å gi ham trygghet i hans nye familie.

Besøkene gjentok seg stadig, og etter kort tid ble han medlem i familien vår. Senere fortalte Rachel meg at foreldrene hans hadde satt henne i avhør og spurt henne ut om meg og om hva jeg mente om forholdet til Øyvind. De hadde nemlig forstått det slik at det var umoralsk og uakseptabelt og et tegn på manglende oppdragelse at en ung jente fra vår arabiske kultur hadde et forhold til en norsk mann.

Før jeg takket ja til den første invitasjonen fra Øyvinds familie, spurte jeg Rachel og Øyvind om det var noen seremonier eller regler for skikk og bruk som jeg måtte lære.

“Vi gjør ting på samme måte som dere,” svarte Øyvind.

Men etter en liten stund sa Rachel: “Men mamma, de har en annet drikkeskikk.”

“Drikker de på en annen måte? Vel! Hvordan? Med ørene?” undret jeg.

“Nei, mamma!” svarte Rachel.

Øyvind lo. Rachel fylte tre glass med vann og begynte å lære meg mens vi tre satt ved kjøkkenbordet.

Hun hevet glasset, festet blikket på oss, sa “Skål!” og drakk en slurk. Vi gjorde det samme. Hun hevet glasset og nikket med hodet, og vi vekslet blikk. Så satt hun glasset på bordet, og vi gjorde det samme. Så roste hun vannet: “Det var godt vann!” Dette øvde vi på hele dagen, og jeg lærte utenat hvordan jeg skulle drikke på samme måte som nordmenn.

Da vi satt hos familien til Øyvind, hadde jeg allerede lært drikkeleksa mi skikkelig. Jeg lo hver gang jeg gjentok dette drikkeskuespillet. De lo også. De trodde nok at de forstod hva jeg tenkte på hver gang jeg drakk en slurk av brusglasset mitt. Jeg var ikke så sikker på at de forstod meg riktig. Derfor fortalte jeg om en virkelig hendelse som kanskje kunne legitimere hvordan jeg følte meg, en hendelse som en arabisk venn opplevde da han hadde invitert sine norske venner hjem til middag for første gang:

“Takk meg, ikke Jesus”

“Dette fant sted i 1989 da min venn nettopp var kommet til Norge som flyktning. Han fikk besøk av en gammel, norsk mann. De snakket engelsk sammen. Mannen var fra Frikirken. Han fortalte den muslimske flytningen om Jesus Christ. Og araberer lærte navnet Jesus Christ på engelsk. Han hadde også nettopp lært ordene “Takk, hvordan har du det?” Men navnet Jesus Kristus på norsk hadde han ennå ikke hørt. Nordmannen inviterte flyktningen på en kafé der sønnen hans jobbet som baker og servitør. De tok et smørbrød, wienerbrød og kaffe. Flyktningen likte maten godt. Nordmannen var stolt. Han ville lære flyktningen å takke sønnen: “Gå bort til Stig og si “Takk for maten, Stig!”” Og flyktningen gjentok ordene som en papegøye.

Senere inviterte flyktningen sin norske venn og andre i menigheten til middag. Han strevde en hel dag med å lage et skikkelig måltid. Gjestene kom, og presten med dem. Samtalen var på engelsk. Men da de satt ved bordet og flyktningen sa: “Vær så god,” mumlet presten et par ord. Alle lukket øynene, bøyde hodet og foldet hendene. “Takk for maten, Jesus,” sa presten. Den arabiske flyktningen sprang plutselig opp og ropte: “No! It is not Jesus who makes *maten*. You should thank me.” De bedende nordmennene åpnet forskrekket øynene. Det tok tid å lære flyktningen at det var Jesus Christ som på norsk er Jesus, som skal takkes. Og at gjestene ikke var uhøflige da de ikke bad til verten. Men på grunn av denne episoden, var vennen min på alles munn i hele menigheten.”

Uhøflig ungdom

Øyvinds familie var opptatt av kulturforskjellene. Hele kvelden, som varte til langt over midnatt, dreide samtalen seg om vår kultur og tradisjon og om hvordan disse forskjellene oppleves. Kanskje fordi de ville sikre eller advare Øyvind mot potensielle konflikter som

ligger latent i disse forskjellene? Jeg vet ikke. Muligens. For samtalen dreide seg om hvordan jeg opplevde Norge.

Bestefaren til Øyvind hadde mange spørsmål: “Hva mener du? På hvilken måte? Hvordan opplever du nordmenn? – og været?”

“Når jeg svarer at jeg liker været godt, blir nordmenn alltid forbauset,” svarte jeg. “Vanligvis klager innvandrere over været slik nordmenn gjør. Jeg føler at variasjonen i norsk vær gir en flersidig fascinasjon. På grunn av min beundring for været, og på grunn av de kjedelige samtalene som alltid starter med en kommentar om været, slo jeg opp i ordbøkene og lærte meg raskt alle ord og uttrykk som er knyttet til været. Og når jeg snakker om været på flytende norsk med et ordforråd så stort at jeg kan konkurrere med Ibsen og overgår alle meteorologer i NRK, får nordmenn et inntrykk av at jeg snakker flytende norsk. Faktum er at jeg snakket flytende norsk vare om været. Men etter værpratene hopper nordmenn automatisk over til det emnet som ligger dem nærmest på hjertet: “Trives du i Norge? Hva synes du om nordmenn?””

Bestefaren beveget seg i lenestolen og rettet spent på brillene på nesa. Alle stirret på meg, like spente som bestefaren.

“Og når du spør meg om hvordan jeg opplever nordmenn, så svarer jeg at de er høflige, forsiktige og kultiverte,” svarte jeg på bestefarens spørsmål.

Jeg smilte og hevet kaffekoppen. “Skål!” sa jeg og lot blikket gli fra det ene øyeparet til det andre. Alle lo.

“Jeg har opplevd en endring i moral og oppdragelse. Min generasjon var slik du beskriver: høflige, forsiktige og kultiverte, men ikke dagens ungdom!” sa bestefaren frustrert med et sukk.

“Kanskje du har rett ut fra din erfaring,” svarte jeg. “Jeg opplever nordmenn på en annen måte. Den første tiden jeg var i Norge, særlig de første dagene jeg tok buss til jobben, følte jeg at nordmenn ikke var høflige. Jeg så gamle mennesker komme inn på bussen. Unge menn og kvinner reiste seg ikke for å gi dem sitteplass. Jeg syntes det var merkelig. I våre arabiske land reiser de yngre seg for de eldste med en gang de kommer inn på bussen. Nordmenn gjør ikke det samme. Likevel reiste jeg meg og sa til en gammel mann: “Please, sit here!” Mannen takket nei. Merkelig. Kanskje gamle nordmenn er sterkere enn de gamle i arabiske land? For meg var det et mysterium at en ung, sterk mann ble sittende, mens en gammel kvinne på alder med mormoren hans måtte stå, uten at hun protesterte eller at han fikk dårlig samvittighet. For de norske passasjerene virket alt naturlig og normalt. Da tenkte jeg at mitt folk er høfligere enn nordmenn.

Da Rachel tok bussen sammen med meg en morgen, opplevde jeg det samme. En gammel mann kom inn i bussen. Rachel reiste seg ikke. Jeg ble sint og indignert: “Kan du ikke reise deg og la denne gamle mannen sitte isteden? Har du mistet respekten for de gamle? Er du blitt uhøflige som de norske, min datter?” sa jeg, og var i ferd med å reise meg for den gamle mannen som stod ved siden av. Rachel holdt meg i armen: “Nei, mamma, ikke gjør det! Vi gjør ikke sånn her i Norge. For da kan denne gamle, norske mannen bli fornærmet. Han ville tro at vi reiser oss fordi han er blitt en byrde og trenger hjelp og ekstrabehandling. De eldre vil leve som alle andre. De føler seg unge som oss, selv om vi innvandrere ikke ser dem på samme måte. De vil ikke føle seg uføre. De blir krenket av å bli stakkarsliggjort. Her er de gamle så stolte at de klarer seg uten hjelp, mamma,” sa Rachel.

Fra da av begynte jeg å lete etter årsakene til de kulturttrekkene i Norge som er mystiske for meg, før jeg dommer nordmenn,” sa jeg.

Gris, dyr og mennesker

“Likevel blir jeg noen ganger forvirret,” fortsatte jeg. “En gang var jeg hjemme og hvilte etter en lang arbeidsdag. Rachel sendte meg en SMS fra jobben: “Mamma, jeg er så sliten. Jeg har jobbet hele dagen, helt til nå etter midnatt. Jeg drømmer om å hvile i sengen min! Hvor er du nå?”

“Jeg ligger i sengen min,” svarte jeg pr. SMS.

“Heldiggris, mamma!” var meldingen fra Rachel.

Denne natten klarte jeg ikke å sove. Hvordan kunne min egen datter kalle meg “gris”? Vi bruker ordet “gris” som skjellsord om skurker og grådige folk. Den natten fikk jeg ikke sove. Rachel kom hjem klokka halv fem om morgenen. Da hadde vi en lang samtale – om dyr. Denne natten lærte Rachel meg at “heldiggris” ikke er det samme som skjellsordet “et kaldt svin”. Hun lærte meg en lekse om dyr, og at vår kultur trakasserer dyrene. Vi aksepterer ikke at noen kaller oss *dyr*, det er en fornærmelse. Likevel henter vi ord og uttrykk om våre gode, estetiske og menneskelige egenskaper fra dyrene. Sier vi ikke at “hun er atletisk som en gasele”? Og gasellen er jo et dyr. Sier vi ikke at “han er lojal som en hund”, at “nakken hennes er som en sjiraff”, at “hun er fint som en påfugl”, at “han er tålmodig som en kamel”. Da bruker vi jo dyrebilder. Men hvis noen kaller oss for *dyr*, betrakter vi dette som en fornærmelse. Vi bedrar oss selv med denne dobbeltmoralen. Rachel holdt en forsvarstale for dyrene. Denne lille datteren min, denne lille skatten, gav meg en preken om at høfligheten er relativ i forskjellige kulturer,” sukket jeg.

“For en oppgave datteren min har!” fortsatte jeg. “Jeg føler at det er hun som oppdrar meg i den norske kulturen og ikke omvendt. Og i denne kulturen fins det ingen absolutt tradisjon og moral. Alt er relativt. Det er min erfarne datter som står for oppdragelsen, ikke den nyinnflyttede moren hennes. Slik føler jeg det. Og til tross for at dette rollebyttet er litt hardt å akseptere, føler jeg at det ikke fins noen annen utvei. Og hvorfor ikke? Tungt for meg, men dette er virkeligheten,” sukket jeg igjen.

Og hos familien til Øyvind var alle veldig interessert i å høre hva jeg mente. De flokket seg rundt meg og var lutter øre.

“Skål,” jeg gjentok lekse mi med hevet kaffekopp. Familien lo, og vi spilte samme scene om og om igjen. Og når jeg så meg rundt i denne forsamlingen der kulturforskjellene var blitt en fin samlingsfaktor mellom to arabere og en stor norsk familie, møtte jeg interesserte blå øyne.

Bestefaren virket opptatt av at den nye generasjonen var likegyldig overfor de eldre.

“Kanskje foreldrene dine også savnet det du savner nå, kanskje de ikke var fornøyde med din generasjon heller?” prøvde jeg.

“Nei, nei, nei. Vi hadde mer respekt for eldre mennesker enn den unge generasjonen har i dag. I forhold til den arabiske kulturen opplever vårt norske samfunn et moralsk forfall. Dere arabere har fremdeles den samme respekten for gamle mennesker som forfedrene deres hadde...”

Jeg avbrøt ham: “At vi har mer respekt for gamle mennesker enn dere, er dessverre en myte som dere har oppfunnet om oss og vår kultur. Jeg har et helt annet inntrykk av nordmenns respekt for de gamle, og jeg skal fortelle deg hvorfor. Hør på min erfaring, min herre! Jeg jobber gratis for en frivillig humanitær, kvinnelig organisasjon her i Norge. Jeg tenkte at jeg kunne lære norsk ved å samtale med disse gamle menneskene, samtidig kunne de bli mindre ensomme. Jeg har lært mye av dem. Og de har likt meg og åpnet den innerste skuffen i hjertet sitt for meg.”

“Dessverre har vi i vårt samfunn ikke samme tradisjon som dere. Hos dere bor hele familien, gamle og unge, sammen i ett hus. Ensomheten har kanskje ingen plass i palestinsk/arabisk kultur?” kommenterte moren til Øyvind.

Øyvind hevet brusglasset sitt. “Skål, mamma!” sa han oppmuntrende.

“Det kan godt være,” avbrøt jeg. “Ja, det er riktig at familien bor i samme hus, men har familiemedlemmene det bra?” spurte jeg. “Samfunnet vårt har begynt å skifte karakter. Utviklingen følger samme spor i vårt samfunn som i Europa, særlig etter at kvinnene begynte å jobbe utenfor hjemmet. Det er den økonomiske situasjonen som tvinger dem til å jobbe. Men gamle mennesker har det ikke så godt i vår kultur som i deres. Jeg kan dessverre ikke

skjule min beundring for det norske sosialsystemet som tar vare på de gamle. Jeg har selv sett hvordan de lever.

Den gamle kvinnen som jeg besøkte i den frivillige jobben min, bor i en leilighet med stue, soverom, kjøkken og bad. Hun har hjemmehjelp som kommer til henne og vasker og rydder. Hun får måltidene laget og levert hjem. Hun blir behandlet som en dronning. Folk som kommer og hjelper henne er høflige, smilende og behjelpelige. Den gamle damen har en alarm rundt halsen. Hvis hun opplever en kritisk situasjon, trykker hun på knappen, og straks rykker noen fra alarmtjenesten ut til henne. Staten og det sosiale systemet tar vare på disse gamle menneskenes verdighet og stolthet. Det er sant at noen er ensomme. Men i mange andre kulturer ville de gamle ikke fått det samme offentlige omsorgstilbudet. Dessuten er det menneskenes eget valg å ikke bruke tid på de gamle. Det er familien som burde tenke på bestefar og bestemor, men det norske *systemet* tilbyr en omsorg som mangler sidestykke i vår arabiske kultur. Der hindrer samfunnets dobbeltmoral at man sender moren eller faren sin på gamlehjem. Vi har ikke slike tilbud som dere i det hele tatt. Det er umenneskelig å sende de gamle til de institusjonene som kalles “hus for gamle og uføre”. Forholdene i disse husene i hjemlandet er ikke av menneskelig kvalitet. Familien aksepterer ikke å sende gamle mennesker til slike hus, ikke fordi forholdene er dårlige, men fordi samfunnets offisielle moral ser ned på de som sender foreldrene sine ut av huset. Men folk klager selvfølgelig over de gamle som trenger stell, hjelp og oppmerksomhet,” fortalte jeg.

“Da jeg dro på besøk til familien min i Libanon, bar jeg spørsmålet med meg,” fortsatte jeg. “Og mens jeg satt sammen med familie og venner, fortalte jeg dem om hvordan Norge behandler sine gamle og om tilbudene de får av sosialsystemet. Jeg fortalte dem også om den ensomheten disse gamle nordmennene ofte opplever. Vi var ti personer samlet; menn og kvinner, og jeg ville vite: “Hvilket system mener dere er best for de gamle? Det norske tilbudet eller vårt?” Alle svarte: “Det norske.” De sammenliknet de to tilbudene, og spørsmålene ble: “Hva er det viktigste: Å miste verdighet og stolthet mot at man ikke er ensom, eller å oppleve ensomhet, men bevare stoltheten og verdigheten?” For meg kommer verdigheten først, fordi menneskeverdet hviler på den. Ensomhet ser jeg på som en luksussak,” slo jeg fast.

“I min kultur klamrer vi oss til disse gamle foreldrene, ikke fordi vi elsker dem, men for å spille en rolle som høflige mennesker som ikke vil miste ansikt i samfunnet. Dette er en slags egoisme, ikke ekte høflighet mot de gamle,” fortalte jeg videre. “For i kulturen vår fins det en tradisjonell fiendtlighet mellom mor og svigerdatter, og mellom mor og svigersønn. Grunnen er at moren føler at svigerdatteren tar sønnen fra henne, eller at svigersønnen tar datteren fra henne i den første perioden av ekteskapet.

Et ektepar bor vanligvis hos familien etter bryllupet. Denne perioden skaper gnisninger og konflikter som er forårsaket av noe psykisk, men blir utløst av noe trivielt. Og fiendskapet tårner seg opp og blir en virkelighet som det er vanskelig å bli kvitt. Derfor sa en av vennene mine: "Selv om sønnen min serverte meg en hel sau, et fantastisk måltid for meg som elsker kjøtt, ville et eneste blick fra kona hans være nok til at jeg ikke ville følt meg velkommen, og til at kjøttet ville smakt som gift."

En av venninnene mine kommenterte at det er menneskets natur å ikke være fornøyd med de tilbudene vi har og å alltid tro at andre har det bedre. Og kanskje nordmenn tenker det samme," sa jeg til moren til Øyvind.

"Kanskje!" svarte hun smilende.

Jeg hevet brusglasset mitt: "Skål alle sammen for den hyggelige samtalen til Hanan."

Blikkene møttes over brusglassene og de andre lo. Jeg hadde ennå ikke forstått denne latteren. Var den en del av skikk og bruk, eller av respekt eller høflighet overfor gjester? Merkelig. Det var et mysterium for meg, men jeg torde ikke å spørre. Jeg er av dem som mener at tingene forklarer seg selv, når man er tålmodig.

"Hanan, du kommer vel ikke til å føle deg ensom her blant oss?" spurte moren til Øyvind. Da fortalte jeg henne om min frustrasjon hver gang jeg møter nye mennesker i Norge. Da tror jeg at jeg har funnet en venn for livet. Dessverre blir jeg skuffet etter en stund. Det er fordi disse nordmennene er så høflige og nære, åpenhjertige og forståelsesfulle når vi er sammen. Men etter at de har gått, blir jeg glemt. En kvinne gjorde inntrykk på meg første gang jeg møtte henne. Jeg ringte henne senere, og hun var like begeistret og hyggelig. Jeg ringte henne flere ganger, og hun var like imøtekommende. Men hun tok ikke initiativ til å kontakte meg. Etter et år bestemte jeg meg for ikke å ringe henne igjen før hun selv ringte meg. Nå er det gått tre år, og hun har ikke ringt meg. Merkelig. Nordmenn er høflige og fine, men vanskelig å bygge et vennskap med. Kanskje hun er forsiktig fordi jeg er fremmed, slik jeg er forsiktig med fremmede nordmenn?

Lange tunger med søte ord

Men vi arabere i Norge har også gode erfaringer med nordmenn. Jeg fortalte familien til Øyvind om en treffende kommentar som en venn av meg kom med en gang. Han sa at vi innvandrere kontakter hverandre av tradisjon og fordi vi alle føler oss ensomme på en isolert øy her i Norge. Vi er da høflige mot hverandre. Men når vi trenger noe, stiller de ikke opp for oss, disse vennene som vi tilbringer tid sammen med og har mange samtaler med. Men bare vi ringer til våre norske venner, som er forsiktige og ikke alltid tilgjengelige, stiller de opp for

oss! Vi innvandrere har lange tunger med søte ord som vi kaller høflighet, mens nordmenn uttrykker sin respekt og sitt vennskap i handling. Trenger man dem, så er de der, mens vi er borte når vi trengs. Vennskap på norske måte er ikke tomme ord, men handling.

Horer og gratis kyss

“Mamma, fortell dem om den høflige alkoholikeren i Brugata! Husker du?” spurte Rachel.

“Ja, den er fin!” tilføyde Øyvind.

Det var lite før maten ble servert, og vi satte oss ved bordet. Vinglassene ble fylt. Jeg grep glasset mitt og drakk uten å skåle, fordi jeg trodde at drikkemåten min kom til å vekke latter igjen. Men de lo likevel. Jeg krevde ingen forklaring. Jeg var begeistret over å kunne fortelle om denne hendelsen: “Alkoholikere i Norge er like høflige som resten av befolkningen. Da jeg var i Brugata en av de første dager etter at jeg ankom Norge, så jeg en alkoholiker gå bort til en mann som gikk sammen med en dame. “Unnskyld!” sa alkoholikeren. Mannen snudde seg mot ham, og da spurte alkoholikeren: “Kan jeg låne dama di?” “Nei, beklager!” svarte mannen. “OK, takk,” reagerte alkoholikeren. Og de gikk hver sin vei i ro og fred.

Rachel lo stille og oversatte det de to mennene hadde sagt. Da sa jeg til henne at vi mangler en slik høflighet og et slikt kjølig temperament i min kultur. I Libanon ville en slik hendelse ha endt med at den ene mannen kom på sykehus og den andre i fengsel. Kan det være det kalde været som har en slik innflytelse på folkelynnet? Da trenger hjemlandet mitt dette været for å bli like høflige som disse nordmennene, og problemet ville dermed bli løst uten juling og basketak. Her dro begge parter sin vei, glade og fornøyde. Spørsmålet om å låne dama, ville ha fått den arabiske mannen til å føle en ærekrenkelse som han måtte besvare med vold, mens den norske mannen tok det helt rolig. Rachel forklarte meg at disse alkoholikerne er høflige, og mange av dem er blitt alkoholikere etter en personlig krise. Hun fortalte om en legestudent som ble alkoholiker etter at kjæresten hans forlot ham med en venn. En annen ble alkoholiker da kona hans skilte seg fra ham og tok de tre barna deres med seg, en tredje var banksjef og mistet jobben, etter tre måneder fant hans trøst i flasken. Det er harde skjebner som gjør at man havner i en slik situasjon.

En dag jeg tok bussen til jobb, satt en alkoholiker rett overfor meg. “Du lukter godt,” sa han til meg. “Takk,” svarte jeg. “Kan jeg få et kyss?” spurte han meg rett ut. Jeg strakte på nakken og snudde ansiktet fra ham. Han trykket et kyss på kinnet mitt. Punktum.

En kvinnelig passasjer roste meg for dette: “Du er modig og snill!”

Alkoholikeren ble glad, og jeg følte at jeg hadde gjort dagens gode gjerning. Disse alkoholikerne er vanlige mennesker med samme følelser og behov som oss andre.

Jeg fortalte om denne episoden til en hel gjeng med venner da jeg var på besøk hos den eldste datteren min i Dubai. De stirret på meg som om jeg hadde begått en forbrytelse eller noe æreløst. Jeg ønsket at jeg kunne bli til støv da jeg møtte de drepende blikkene deres. Hadde jeg krysset kulturgrensene mine? Er norsk høflighet en skjendighet i andre kulturer?” spurte jeg.

“Dette er nok et unntak,” svarte faren til Øyvind, “for norske kvinner gir ikke en alkoholiker et gratis kyss, Hanan!”

“Mamma, jeg ville heller ikke våget å la en alkoholiker kysse meg!” kommenterte Rachel. Øyvind snudde seg mot Rachel. Bestefaren til Øyvind mente at det ikke var vanlig for folk fra andre land å akseptere alkoholikere.

“Nei, kanskje ikke, for alkoholikere blir sett på som lovløse eller syndere i vår kultur. Alkohol er som kjent forbudt i islam. Og kontakt mellom menn og kvinner er forbudt i islams segregeringsideologi,” sa Øyvind som studerer ved universitetet.

“Dette er teoretisk riktig,” tilføyde jeg, “men mennesket er et produkt av miljø, og en slik fundamentalistisk tankegang er riktig i visse miljøer. Men virkeligheten er mer fargerik og mangfoldig enn du tror, Øyvind. Til tross for at islam påbyr slør, var det mange kvinner som kastet sløret på 1960-70-tallet. Islam kan nytolkes og moderniseres. Det er det som mange norske journalister, forskere, antropologer og antirasister ikke klarer å forstå. I stedet for at vi innvandrere kan finne forutsetninger for å utvikle og integrere oss i det norske samfunnet, blir vi møtt med et konservativt bilde av islam som blir forsvart av norske antirasister. Dette bidrar til at innvandremiljøet stivner og mister evnen til utvikling og forandring.

Da en antirasistisk, norsk venninne besøkte meg en gang, sa hun at hun hadde deltatt på et seminar om hijaben. Hun forsvarte bruk av hijab. Hun trodde at dette ville glede meg, eller kanskje hun ville være høflig og trodde at jeg også tutet med de ulvene som var ute. Disse antirasistene er ikke religiøse, men de forsvarer hijaben. Vanligvis sier jeg til dem: “Du røyker ikke, men forsvarer bruk av røyken.” Jeg sa til venninnen min at jeg ikke har brukt hijab og heller ikke vil bruke det. Min gud er ikke fundamentalistisk. *Min* god fornyer sitt budskap med tiden og utvikler sin lære og sin forståelse av det som er riktig og det som er galt. Og jeg kritiserte min venninne: Med å forsvare bruk av hijab, islamistenes frihet til å herje i moskeene og islams primitive praksis når det gjelder tvangsekteskap, vil dere skape klare kulturelle og ideologiske grenser mellom oss og dere. Jeg snakker ikke om våre kulturelle rettigheter som innvandrere. Nordmenn reiste til USA og hadde behov for å beholde

kulturen sin og språket sitt, slik som vi har. I romanene sine forteller Ole Edvardt Rølvaag om hvordan de norske familiene led og om hvordan de slo barna sine for å lære dem norsk. Men jeg snakker om den integreringspolitikken vi trenger for å innlemme innvandrere i samfunnet,” sa jeg.

“Onkelen min dro til USA. Jeg husker fremdeles sangene om savnet av Norge,” sa bestemoren til Øyvind og sang strofen *Når tanken går til Norge, det kjære, gamle land*.

Gud bor ikke på Majorstuen

“Skål for Norge,” sa jeg og løftet glasset, og alle sa plutselig “Ja!”. Gjenklangen av ordet “Skål!” fylte atmosfæren og varte noen sekunder. Merkelig.

“Nå gjorde du det riktig, mamma!” sa Rachel, men jeg forstod ingen ting. Jeg spurte heller ikke denne gangen om hva jeg gjorde riktig, men jeg fortsatte:

“Jeg møter av og til Ali Zade, kurderen som jobber i grønnsaksbutikken. Han er så hyggelig og snill, men skjegget hans skremmer meg. Han bor på Tøyen, er aktivt medlem i menigheten sin og jobber for en religiøs butikkeier. Kundene er stort sett muslimer, og Ali hører på koranresitasjon hver dag i butikken, bak på lageret der alle samtalene dreier seg om islam og troen. Denne personen har ikke vært utenfor Tøyen på tre år. En gang da Ali Zade hjalp meg med å bære matposene til busstoppet, utvekslet jeg noen ord med ham. Jeg prøvde å få ham til å bli med utenfor Tøyen, til Majorstuen. Det ville han, han betraktet meg som en mor. Da vi kom dit, var kommentaren hans: “Her på Majorstuen er nordmennene mer syndige enn de vi har på Tøyen. De norske synderne på Tøyen er snille og høflige, og de smiler alltid til meg. Noen av dem blir redde på grunn av skjegget mitt, men de sier ingen ting. De har Livet, men vi har Paradiset,” sa han.

Ali Zade følte at Gud ikke bodde på Majorstuen, bare på Tøyen. Miljøet der er hans verden. Dette minner meg om en arabisk jente som het Nadia. Hennes verden var også liten, begrenset til et hjem. Jeg møtte henne da jeg jobbet på et kritesenter. Den seksårige Nadia og moren hennes bodde der fordi patriarken hjemme banket og trakasserte kona. Hjemmet ble et helvete. Men på kritesenteret passet jeg på mor og barn. Jeg tok av og til Nadia med meg ut. En gang vi var på kafé, møtte jeg en venn av meg. Han spanderte is på Nadia. Hun ser utenlandsk ut med mørk hud og svart hår. Han spurte meg hvor hun kom fra: Iran, Morokko, Tyrkia, Irak, Syria? Jeg sa at han kunne spørre henne selv. “Hvor kommer du fra, Nadia?” spurte han. “Fra Rachel Grepp-Heimen,” svarte hun. Stakkars Nadia, det hjemmet som gir henne trygghet er ikke Algerie, der hun og familien kom fra, heller ikke leiligheten der hun bodde sammen med far og mor, men det er Rachel Grepp-Heimen. Den gir henne trygghet, og

der tilbringer hun mesteparten av tiden. Antirasister og kulturellevistiske eksperter bidrar til å redusere vår verden til en abstrakt muslimsk getto som ikke er videre enn Nadias verden,” avsluttet jeg.

Maten hjemme hos Øyvinds familie var nydelig. Det var pinnekjøtt, som jeg ikke hadde smakt før, med poteter, grønnsaker og god vin. Jeg vegret meg for å skåle igjen, jeg ville ikke at de skulle le, og jeg ville ikke høre mystiske, uforståelige kommentarer igjen. Denne gangen var det Øyvind som skålte for fine historier fra virkeligheten.

“Jeg har ikke hørt om noen av disse kulturforskjellene fra Rachel,” sa han. “Jeg føler ikke at vi er så ulike. Det kan hende at vi tenker forskjellig, men det skyldes at vi er to ulike individer, ikke at vi kommer fra to ulike kulturer. Vi har samme verdigrunnlag, det er bygd på de premissene som ligger i det norske samfunnet.”

“Rachel vokste opp her i Norge, og morsmålet hennes er norsk,” forklarte jeg.

Øyvind avbrøt meg: “Men likevel har hun et annet temperament. Hun har det i blodet. Men hun har ennå ikke banket meg opp!”

Rachel så på ham og smilte. Som vi lo! Bestefaren kommenterte at temperament noen ganger er viktig for å få fram reaksjoner, men at folk da må kontrollere temperamentet sitt.

Jeg reagerte: “Temperament er viktig, men når det tipper over i raseri, blir det noe annet. Faren til Nadia har et temperament som fører til vold. Hvis Nadia hadde bodd i et arabisk land, ville livet hennes blitt ødelagt fordi vi ikke har et sosialsystem som kunne hjelpe henne. Men her i landet har vi barnevern og lover som beskytter barna mot å fortsette å leve under slike forhold.

Da jeg var i Libanon, klaget en venninne av meg over at mannen hennes slo henne. Han er journalist. Det var mange av vennene mine som hørte dette. Noen av dem var journalister og avisredaktører. Da jeg fortalte dem om lovene i Norge og hvordan barn blir respektert og beskyttet av myndighetene, spurte venninnen min: “Hva kan de gjøre med menn som banker kona si, Hanan? Menn kan ikke forandres. De er vokst opp i en tradisjon som tillater dette.”

Jeg svarte at i Norge blir mennene satt i fengsel hvis de slår.

“Hva? Satt i fengsel? Mener du det?” reagerte en annen venninne.

“Ja, de blir fengslet ifølge norske lov. Familievold er ikke tillatt,” understreket jeg.

“Vel, hvis denne loven hadde blitt anvendt i den arabiske verden, kom alle menn til å sitte i fengsel, og vår verden ville blitt et kvinnelig dronningrike! Da ville vi ha sluppet mannens dominans og vold,” konkluderte venninnen min.”

“Mamma, det er en utopi. Vi klarer ikke å overleve uten mennene. Det er urealistisk,” protesterte Rachel.

“Ja, kjære datter! Det er urealistisk for deg, men den arabiske mannens vold ødelegger livets lyst. Det er en drøm å kvitte seg med mannens helvete, kjære datter. Du har ikke erfart dette. Familievold blant nordmenn er ikke så utbredt som i vårt arabiske samfunn. Jeg mener ikke at alle arabiske menn er voldelige, men betydelig flere enn i Norge. Vi arabere har ennå ikke klart å bekjempe dette voldsfenomenet. Samfunnet i Norge er mer utviklet enn vårt. Utviklingen og kamp mot de patriarkalske verdiene i samfunnet reduserer voldsutøvelsen. Samfunnet og myndighetene i demokratiet har klart å kultivere mennene i dette landet,” svarte jeg.

Øyvinds mor stirret intenst på meg og spurte: “Har du erfaring med norske menn, også?”

“Ja, faktisk!” svarte jeg. De var nysgjerrige etter å høre. Jeg fortsatte: “Jeg vet ikke hva du mener med erfaring. Jeg kan gi deg et eksempel på sjekking. Nordmannen er høflig og forsiktig og sjekker med respekt og høflighet.

Jeg ble skilt midt i 1990-åra. Skilsmisse er ikke særlig respektert i vårt patriarkalske samfunn. Det arabiske samfunnet ser ned på en skilt kvinne. En enke blir respektert, men ikke en skilt kvinne. Skilsmisse blir knyttet til mistanke om utroskap. Bysamfunnet og den borgerlige klassen dreper ikke for utroskap, det er vanligvis bønder i landsbyene som dreper utro kvinner. Men en skilt kvinne i byen blir ikke frifunnet for skyld, selv om hun ikke blir drept. Blikkene og behandlingen hun får i dagliglivet blir en konstant straff. Menn blir uhøflige mot en skilt kvinne. De vil ikke tro at kjærligheten er død, eller at mannen har begått feil, det er kvinnen som alltid blir uglesett og får skylden.

På denne tiden var jeg på bokmessen i Beirut da jeg møtte en venn av min mann. Han inviterte meg hjem til seg. Jeg takket nei. Jeg spilte som om jeg oppfattet invitasjonen hans på en uskyldig måte. Men han var frekk og uhøflig og reagerte: “Du spiller roller som ærbar kvinne? Så hvorfor skilte mannen din seg fra deg?” Han følte at manndommen hans ble krenket da jeg avviste ham på min høflige måte. En annen mann spurte meg om jeg kunne møte ham en gang jeg hadde tid, han stirret inn i øynene mine med et blick som opplagt var ute etter sex. “Nei. Jeg kan ikke det!” sa jeg. “Er du opptatt?” spurte han. Jeg svarte at jeg var veldig opptatt med en reportasje. “Jeg mener, er du opptatt med en mann?” forklarte han. For å kvitte meg med ham svarte jeg: “Ja, jeg er sammen med en mann.” “Vel, hva er problemet? Den som ligger med én mann, kan også ligge med en annen,” svarte han.

Slike uhøflige reaksjoner og kommentarer har jeg ikke fått fra norske menn. For eksempel: Mens jeg fremdeles var i Beirut, like etter opplevelsen med de to frekke arabere,

møtte jeg norske Steinar. Han kom sammen med en gruppe nordmenn for å besøke flyktningleire. Jeg tok imot mennene og kjørte dem i bil. En dag sa Steinar til meg: “Hva gjør du i kveld?” Jeg svarte ham at jeg ikke hadde annet å gjøre enn å være sammen med de norske og kjøre dem fra det ene stedet til det andre. “Og etterpå? Om natten? Hvis du har mulighet, kan jeg da tilbringe natten hos deg?” spurte han. I vår kultur har vi en tradisjon med å sitte og snakke med hverandre til langt på natt. Derfor sa jeg til ham: “Ja, du er velkommen!”

Og jeg pyntet bordet med lys og satte på romantisk klassisk musikk, og han var fornøyd og glad. Vi satt helt til det ble sent, og jeg var sliten og trøtt fordi jeg hadde vært sammen med nordmennene i to dager fra morgen til kveld. Jeg sa at jeg var sliten og måtte tidlig opp for å gå rundt i Beirut sammen med den norske gruppen. Derfor spurte jeg ham: “Kan jeg kjøre deg til hotellet nå?” Han så på meg med et blikk som uttrykte skuffelse, tristhet og forvirring. “Kjøre meg? Ja, ja. OK!” Og jeg kjørte ham til hotellet. Jeg klarte ikke å forstå blikket hans før mange år senere da jeg hadde bodd her i Norge noen år. For han hadde ment å tilbringe natten hos meg, mens jeg oppfattet samværet vårt som vanlig selskap i tråd med vår tradisjon i Libanon.”

“Blikket hans måtte ha gjort inntrykk på deg, du glemte det ikke på mange år. Men er du lei for at du ikke forstod hva han mente?” spurte moren til Øyvind med glimt i øyet.

I lattersalven som fulgte, svarte jeg: “Kanskje,” hevet vinglasset igjen og sa: “Skål!”

Men nå lo de alle sammen. Bestefaren flirte.

“Riktig, mamma. Nå gjorde du det riktig!” ropte datteren min.

“Hva er det som er riktig, Rachel?” spurte jeg.

“Vel, kanskje du er litt sen i oppfattelsen, Hanan,” sa moren til Øyvind.

“Hvordan?” spurte jeg med vidåpne øyne og var spent på forklaringen.

“Vi skåler bare når vi drikker vin, men ikke når vi drikker vann og kaffe. Drikkekulturen er sånn hos oss,” forklarte moren til Øyvind.

Vi arabere, derimot, har ingen spesielle seremonier for drikking. Vi sier bare “På din helse!” og så drikker vi.

Natten falt over jorden. Mørket senket seg. En drosje kjørte oss av sted klokka tre om natten. Hjemme i sengen slappet jeg av og lurte på om jeg virkelig hadde vært hos fremmede nordmenn. For jeg følte meg ikke fremmed i det hele tatt.

*

Olga Komarova (Russland)

Landet der ungene ikke skriker og hundene aldri gjør.

Høflighet er ifølge ordbøkernes definisjon tett knyttet til skikk og bruk, til det man regner med å vente seg av et medmenneske i det miljøet og det samfunnet man lever i. De prosessene som har utviklet seg over hele verden i de siste førti-femti årene, fører til at levemåte og folkeskikk i forskjellige land blir mer og mer uniforme, og at verdens kulturer dermed likner mer og mer på hverandre. Heldigvis er det fremdeles noe som er forskjellig, og det må vi ta vare på. En av de fremste russiske kulturforskerne, Yuri Lotman, sa en gang at vi lever fordi vi er forskjellige.

En av oppgavene for nålevende generasjoner er å forsøke å ta vare på det som er nasjonalspesifikt i vår egen kultur. For hvis vi mister vi noe av egen kultur, betyr det at menneskeheten mister en del av sitt historiske minne og en del av verdens kulturelle erfaring.

Landet der ungene ikke skriker og hundene aldri gjør

Da jeg kom til et fredelig og velregulert Norge fra et Russland som i løpet av de siste tjue årene har gjennomgått rystende revolusjonære forandringer, var det akkurat denne overgangen som var så slående: Jeg kom til et land der folk var bare blide og smilende hele tiden, ungene skrek ikke og hundene gjødde aldri. Dette inntrykket sitter fortsatt, og for meg farger denne vennlige og høflige tonen all kommunikasjon i samfunnet. Uansett om jeg er på postkontoret eller i en matvarebutikk, virker det som om jeg er en velkommen gjest, og folk smiler og er veldig tålmodige og hjelpsomme hele tiden.

Dette er svært forskjellig fra den russiske virkeligheten. Russerne er vokst opp i et hardere sosialt klima, der det å smile ikke hører til hverdagen. Når barna begynner på skolen, får de ofte høre av læreren: "Hva er det som er så morsomt? Du er kommet hit for å lære, ikke for å more deg!" Og vi har et ordspråk som sier: "En latter uten grunn viser at man er dum." En følge av slike utsagn er at man for det meste må være veldig seriøs når man er på jobb eller blant fremmede. Russere kan derfor bli misforstått av andre nasjonaliteter. Når russiske partnere forhandler uten et smil, eller når de ikke smiler under en samtale, betyr det på ingen måte at de er misfornøyde eller sure, det er bare et uttrykk for at de er på jobb. Når jeg nå kommer på besøk til St. Petersburg og er smilende og glad for å være hjemme igjen, så skjer det av og til de første dagene at folk på gata eller trikken sier surt til meg: "Hva er det du ler

av?” Da forsvinner den glade stemningen min ganske fort. Jeg vet at smilene i Norge ofte er en del av “servicen”, likevel er det hyggelig å oppleve blide mennesker.

Når det gjelder norske, offentlige institusjoner, har jeg bare veldig positive erfaringer. Det er svært uvant for oss russere at en lege eller en bankfunksjonær begynner kommunikasjonen med å håndhile og presentere seg. Dette skaper tillit og menneskelig kontakt. I Russland er folk i samme situasjoner mye mer offisielle, det er viktig å holde avstand. Her i Norge opplevde jeg for en tid siden at jeg kom til mammografi på feil dato, jeg møtte opp tre dager for seint. Jeg var forberedt på å få kjeft og sarkastiske spørsmål om jeg var analfabet, men sykepleieren sa med et trøstende smil at sånne ting skjer. Hun fant en ny dato til meg. Denne holdningen ville vært helt utenkelig i Russland, nettopp fordi dette var en fin sjanse til å vise hvem som var i maktposisjon.

Selve det faktum at alle er *dus* i Norge fører til en veldig demokratisk tone i kommunikasjonen. Men jeg har fortsatt problemer med å si *du* til fremmede eller til folk som er eldre eller mer erfarne enn jeg. I Russland er det veldig klare, sosiale regler for bruk av tiltaleformer. Man er *dus* med nære venner, slektninger og jevnaldrende, men fortsatt finnes det familier der barna sier *De* til far og mor. Dette er også den vanligste tiltaleformen i offisielle sammenhenger.

Jeg har nå bodd i Norge i over 10 år, men jeg rykker fortsatt til når studentene mine eller yngre kolleger i Tromsø sier *du* til meg. Vi russere bruker ikke bare en *De*-form, men også fullt navn (fornavn og farsnavn), som tegn på respekt og høflighet. Når de norske studentene mine begynner å tolke for russere, må jeg minne dem på at de må bruke *De*-formen i russisk, selv om den norske representanten sier *du* til sin russiske motpart. Det er nå blitt litt mer moderne blant yngre, russiske forretningsfolk å presentere seg med bare fornavn, men det kan lett oppstå komplikasjoner hvis man selv prøver å være like uformell når man henvender seg til dem under offisielle møter. Da må man være høflig og vise respekt.

Jeg synes at representanter for norske myndigheter oppfører seg mer naturlig enn russerne under offisielle forhandlinger. Nordmennene er ikke bundet av “oppdragelsen” og så strenge regler for hva som er sosialt riktig. Mitt inntrykk er også at man i Norge har mer fysisk kontakt i offisielle situasjoner. Nordmenn kan le høyt og klappe hverandre på skulderen under en høytidelig mottakelse, mens russerne står i en tett klynge og snakker lavmælt sammen. Hvis en nordmann klapper sin russiske venn på skulderen, kan dette bli mistolket som et uttrykk for nedlatende holdning. Og den russiske vanen med å stå i en tett gruppe kan virke klaustrofobisk for nordmenn, de liker å ha bedre plass rundt seg. Forklaringen ligger

sannsynligvis mest i at vesteuropeerne er mye mer individualistiske enn russerne, og at deres «personlige sone» er større.

Når folk snakker sammen i Russland, er det sosialt riktig å ha øyekontakt med hverandre av og til, ellers kan man bli mistenkt for ikke å være helt oppriktig. Men hvis man ser den man snakker med inn i øynene hele tiden, vil russerne oppfatte det som et ønske om å dominere. I Russland er det ikke akseptert å snakke høyt sammen når man er ute; på bussen, på et museum eller på en restaurant – og spesielt ikke i kirken. Slike regler for sikk og bruk må man ha kjennskap til for ikke å misforstå hverandre.

Det er også viktig å merke seg at russerne ikke er spesielt flinke til å holde avtaler. I Russland er det presise tidsbegrepet ikke medregnet i verdisystemet, derfor er folk ikke alltid så nøye med å passe tiden. Og russiske emigranter forteller at det var først i Amerika de forsto uttrykket “tid er penger”. Vi russere foretrekker nemlig å bruke litt upresise uttrykk når vi avtaler et møte, som for eksempel “ved 7-tiden” istedenfor “klokka 7”. Hvis man har berørt et interessant tema, vil en norsk forretningsmann avtale ny tid for å konkretisere planene, mens hans russiske kollega gjerne vil henvise til en mer ubestemt fremtid som “Ja, ja, en gang på høsten.” Når det blir foreslått slike diffuse tidspunkter, må man bare yte litt press for å avtale nøyaktig tid. Her kan russerne lære mye av sine norske partnere. Dessuten holder russerne faktisk på å forandre sin “upresise tidsinnstilling”. En liten bok som tilsvarer *den sjuende sans* er et uttrykk for dette. Folk har begynt å skrive ned stikkord, tider og datoer for å være mer punktlig med avtalene sine.

Vi nærmer oss hverandre

Det er blitt stadig mindre forskjeller mellom kulturene våre. I løpet av de siste tjue årene har Russland gjort store fremskritt når det gjelder å bli integrert i det europeiske samfunnet og har beveget seg nærmere Norge i leve- og tenkemåte. De verdiene som det russiske samfunnet setter høyest har forandret seg. Russerne er blitt mer jordnære og materialistiske enn før. Den berømte, russiske trangen til filosofering og lange diskusjoner blir fortrent av noe mer hverdagslig. Penger er det nye idealet, og jakten på penger bestemmer over menneskelivet. I familiene er det også skjedd et tydelig skifte i forholdet mellom generasjonene. I Norge er det forlenget normalt at barn begynner å bo for seg selv og bestemme over sitt eget liv i 19 – 20-årsalderen. Jeg har inntrykk av at de er veldig selvstendige allerede når de er tenåringer, og av at foreldrene betrakter dem som voksne. I Russland er ungdom i denne alderen tradisjonelt betraktet som barn, de bor sammen med foreldrene og er økonomisk avhengige av dem. Vi har til og med et spøkefullt ordspråk som sier: “Foreldre må forsørge sine barn til barna går av

med pensjon.” Men dette holder på å forandre seg, og mange unge er nå blitt nesten like uavhengige av foreldrene som de unge er i Norge. Dette gjelder vel å merke ungdom som har tilpasset seg de nye forholdene. De tjener mange penger og har en tendens til ikke å respektere foreldre som ikke tjener så godt. Disse unge er mest opptatt av penger, og mange er involvert i kommersielle virksomheter som ikke sjelden er på kant med loven.

Generelt sett kan vi fortsatt si at familiebåndene i Russland er svært sterke. Fordi flere generasjoner ofte bor under samme tak, er besteforeldrene til stede ikke bare som kos, men også som en ressurs. Vanligvis er det de som tar hånd om barneoppdragelsen. Her kommer jeg inn på noe som jeg synes er veldig annerledes her i Norge. Her lever både den eldste generasjonen og de voksne barna hvert sitt liv, og forholdet mellom generasjonene er nærmest vennskapelig. I Russland har de to generasjonene mer med hverandre å gjøre når det gjelder praktiske, hverdagslige saker og er mye mer informert om hverandres liv.

I Russland er det selvfølgelig veldig sjelden at det offentlige tar seg av de gamle. Hvis foreldre har voksne barn, blir det oppfattet som deres plikt å hjelpe de gamle, til og med å pleie dem. Sykehjemmene er fortsatt til for dem som ikke har slektninger til å hjelpe seg. Men det er også stor forskjell på russiske familier. Hvis Russland hadde hatt flere gode institusjoner der vi kunne la våre gamle bo i trygge og hyggelige omgivelser, ville vi sikkert latt dem bo der.

Jeg husker en gammel dame på et aldershjem på Majorstuen i Oslo. Hun viste meg stolt rundt i den lille leiligheten sin og fortalte om vennene sine i huset og om planene om en reise til Murmansk. Dette hendte i begynnelsen av perestrojkaen, og denne damen ville så gjerne hjelpe folket der, så hun spurte meg om hun skulle ta med seg noe mat som hun kunne gi til mennesker på gaten. Da så jeg for meg et skremmende bilde av denne snille damen som bokstavelig talt kunne bli revet i stykker av trengende mennesker i Murmansk gater. Derfor skyndte jeg meg å gi henne noen kontaktnavn hun kunne bruke for å gjennomføre sin hjelpeaksjon.

Senere møtte jeg Margot Lorentsen i Tromsø og fikk se hvor heroisk hun overvant alle mulige og umulige byråkratiske hindringer for å sende hjelp til barnehjem i Murmansk. Dette synes jeg er en imponerende egenskap hos nordmenn, de er åpne for andres nød og klare til å hjelpe. Tenk bare på alle hjelpeaksjonene i regi av Røde Kors og Kirkens Nødhjelp!

Ellers synes jeg det er veldig fint at man arrangerer både forelesninger og konserter på norske aldershjem, og at familie, slekt og venner viser omtenkksomhet og kommer med små gaver og kaker på festdagene. Dette gjør et veldig godt inntrykk, og synliggjør nordmennenes respekt og høflighet overfor de gamle som har vært med på å bygge velferdsstaten Norge.

Hvor er det blitt av oppdragelsen?

Da jeg var i Norge første gang, syntes jeg det var overraskende mange unge foreldre med småbarn å se i gatene. En eldre venninne av meg, en kunstner fra St. Petersburg, sa til meg: "Norge må være et fint sted for barn og gamle." Jeg er helt enig med henne. Det er så hyggelig å se familier med flere barn og oppleve hvor opptatt både far og mor er av barna. Det gjør meg godt å se hvor fortrolig de snakker med barna og hvor mye tid de bruker på dem. Jeg synes at foreldrene i Norge er svært tålmodige med barna sine og veldig hensynsfulle, de fleste behandler barn som små individer. Da jeg for første gang hørte en mor spørre sin ettårige datter om hva hun ville ha til frokost, tenkte jeg at denne moren sannelig burde sette maten på bordet foran ungen og si: "Vær så god, spis!" Senere har jeg forstått at denne formen for oppdragelse lærer barn til å ta egne valg og til å bestemme over seg selv – hva de skal spise og hva de skal ha på seg. Barna lærer av sine egne erfaringer. Her i Norge presser ingen mor barnet sitt til å ha på seg skjerf eller jakke hvis barnet ikke vil. Men i Russland er mødre fremdeles nesten diktatoriske i hverdagen. Dette fører til at barna kan få store problemer senere i livet, både med å foreta egne valg og å stå på egne bein.

For øvrig er folk i Norge litt mer oppmerksomme mot barn også på en annen måte. Jeg husker hvor hyggelig overrasket jeg ble da en venn av meg satte seg ned på golvet for å komme i blikkhøyde med barnebarnet mitt mens han snakket med henne. Jeg syntes dette var veldig hensynsfullt og søtt gjort. Senere har jeg sett at det er helt naturlig for de voksne å snakke med barn i barnas blikkhøyde, og opplever det ofte i norske familier.

Av og til synes jeg at de norske barna får for mye frihet når de leker ute og prøver å klatre over gjerder eller hoppe fra høyder. En russisk mor ville blitt helt hysterisk i tilsvarende situasjoner. Jeg var selv en gang på kanten av hysteri da en far med to små gutter på to og fire år kom for å fiske fra brygga ved siden av oss. Faren så helt uanfektet på at den eldste gutten satte seg ytterst på bryggekannten og sprellet med beina to meter over vannet, han sa bare at gutten måtte være forsiktig. Barnet hadde riktignok flytevest på seg, men likevel... Jeg prøvde å unngå å se i guttens retning. Men alt gikk bra, og gutten fikk oppleve å dra sin første fisk opp av vannet.

Også senere har jeg blitt nesten hysterisk av å se på norske barn mens de utforsker verden rundt seg og får lov til å ta større sjanser enn barn får lov til i Russland. Russiske mødre er fremdeles noen skikkelige hønemødre, de beskytter ungene sine som en høne beskytter kyllingene. Fremdeles blir jeg svært urolig av å se hvordan ungene farer av sted på

spark eller sykkel i de trange og trafikkerte Tromsø-gatene. Men de lærer seg disse kunstene veldig tidlig, og vi får tro at de blir mer handlekraftige i sitt voksne liv?

Av og til synes jeg at barn i Norge har for få begrensinger, de har ingen oppdragelse i den gammeldagse betydningen av ordet. Det er for eksempel ingen som irettesetter barn når de roper for høyt eller leker rundt parkerte biler. Barna vokser opp med en overbevisning om at de er verdens navle og tar dermed nesten aldri hensyn til folk rundt seg. Hvis de kommer støyende inn på en buss og fortsetter sine høyrøstede diskusjoner, er det ingen som stopper dem. En slik oppførsel er uhøflig, de andre passasjerene er kanskje ikke så interesserte i denne samtalen. Dessuten er det veldig sjelden at de unge reiser seg og overlater sitteplassen sin til en eldre person, den slags høflighet hører ikke til oppdragelsen deres. Men for å være rettferdig, må jeg innrømme at folk er veldig hjelpsomme hvis noen på bussen trenger hjelp med barnevognen.

Det finnes også en del voksne nordmenn som ikke tenker på sine omgivelser. For eksempel kan man oppleve at en som står og holder en offentlig tale, plutselig begynner å klø seg. Og hvis det blir for varmt, kan nordmenn finne på å ta av seg genseren midt i en samtale. Jeg er heller ikke blitt vant til at studentene mine åpner matpakken sin og begynner å spise midt i undervisningen, ikke bare fordi jeg er vokst opp med en idé om at man ikke skal spise på gaten eller på offentlige steder, men også fordi jeg er vant til å stille meg selv dette spørsmålet: "Tenk om noen er sultne og ikke har med seg mat?"

I Russland blir det stilt meget strenge krav til skoleelevenes og studentenes disiplin og konsentrasjon. En lærer i mitt land blir vist mye større respekt i undervisningssituasjonen enn en lærer i Norge. Ingen kan forlate rommet før timen er over. Å rekke bussen er ikke god nok unnskyldning for å forstyrre undervisningen. I Norge kan man oppleve at studenter pakker ryggsekken og skyver på stolene uten hensyn til den stakkars lektoren. På universitetet i Tromsø forekommer det også av og til at noen studenter kommer et par minutter for sent til en gjesteforelesning når vi er så heldige å ha en kjent forsker på besøk. Først blir forsamlingen forstyrret når studenten skal finne seg en plass (ikke nødvendigvis den første og den beste), deretter når vedkommende skal pakke ut av ryggsekken.

Jeg husker en episode fra Tatjana Altermarks bok *Borte bra, men hjemme best*, der hun forteller om inntrykkene fra sin første tid som lærer i Mo i Rana. En gutt i klassen irriterte henne veldig fordi han pleide å legge beina på pulten foran. Men sokkene hans var alltid rene og øynene våkne, og det viste seg at han fikk beste resultat til eksamen. Kanskje denne friheten i oppførsel ikke er så farlig likevel?

Det kan være vanskelig å tolke det som egentlig blir sagt, særlig i en annen kultur (les: ungdomskultur, norsk kultur). En av mine norske studenter ga en dag uttrykk for at han var fullt innstilt på å bli språkforsker. Det var det russiske språket han var interessert i, men han hadde liten tid til å studere. “Ja, da blir vi kolleger på universitetet, da,” sa jeg. “Å nei,” svarte han smilende, “det rekker jeg vel ikke.” Da stod jeg der og visste ikke om jeg skulle le eller gråte. Mente han at jeg var så gammel, eller?”

Ulike tabuer og ulike informasjoner

Hva som er akseptert å uttrykke med ord er selvsagt forskjellig fra kultur til kultur. Hvis man bommer kan det bli pinlig, men det kan også forekomme morsomme situasjoner, som for eksempel når jeg er på vei ut fra toalettet og en mannlig kollega hilser idet han støter på meg. Da blir jeg flau, men det er faktisk *han* som er høflig og *jeg* som sliter med mine tabuer. Mange av min norske bekjente er forundret over hvor ofte russere vasker hendene. De forstår ikke at vi ofte bruker dette som påskudd når vi skal på do, for ingen kan være så direkte og nevne dette ordet høyt i Russland.

Vi russere har beholdt ganske mange forestillinger om hva som ikke er akseptert å snakke høyt om: Man forteller ikke i alles påhør at man skal til en gynekolog, eller at mannen har fått et nyreanfall. Slikt er ikke ment for alles ører. Men i Norge fins det ikke lenger slike hemninger, dermed virker folk mer åpne og naturlige. Dette henger også sammen med en annerledes legeetikk. Her i Norge meddeler legene umiddelbart diagnosen til den syke. Men i Russland er det fortsatt slik at det er de nærmeste som først blir informert om for eksempel kreft, mens pasienten selv får trøstende løgner i ganske lang tid framover. Etter min mening er dette mer barmhjertig, men jeg forstår logikken i den norske (vestlige) åpenheten også. Kanskje det er mest hensynsfullt å fortelle pasienten sannheten slik at hun/han selv kan bestemme over sitt videre liv. Dette kan faktisk også betraktes som en form for høflighet og respekt.

Det er forresten veldig overraskende for en russer at det er så enkelt å komme på besøk til en pasient, man trenger ikke å ta på seg hvit kittel eller å skifte fottøy. I Russland er sykehusbesøk bare tillatt til helt bestemte tider. Dessuten trenger man en besøkstillatelse fra legen. Det er fordi sykehusene, spesielt avdelingene for kirurgi og fødsel, nesten er hermetisk lukket av frykt for infeksjon. Der hender det ofte at de pårørende må stå utenfor sykehuset og rope beskjeder mot åpne vinduer og håpe å få et glimt av pasienten.

I Norge kan man komme rett fra gaten og sette seg på sengekanten uten videre. Det synes jeg er veldig høflig og menneskelig. Jeg husker godt hvor rørt jeg ble da en sykepleier

var på TV og fortalte at hun ofte var så trøtt i hendene etter å ha strøket hendene på så mange gamle pasienter i løpet av sykehusvaktene sine. Dette er ikke bare en høflig holdning overfor pasientene, men beundringsverdig medmenneskelighet. Sykehusavdelingene i Russland er riktignok nok større, sykepleierne har flere pasienter å ta hånd om og rutineene er forskjellige, likevel synes jeg at vi russere kan lære mye av dette menneskelige aspektet.

Vi har forestillinger om hverandre

Nå har jeg vært i Norge så lenge at jeg er i stand til å sette ord på hva som gjør at jeg og mannen min trives så godt her. Svaret er vel akkurat den vennligheten og den velviljen som vi har opplevd her i landet. Da jeg kom hit, hendte det ofte at nordmenn fortalte meg om sine inntrykk fra krigen og russerne. Enten de fortalte om krigsfanger eller soldater, var minnene gode og forholdet til Russland positivt.

På den tiden var det i Tromsø en utstilling av russisk kunst fra Arkhangelsk, og mange nordmenn kom for å vise museumsekspertene gamle, russiske ting de hadde hjemme. De ønsket ikke å få dem vurdert som arvestykker eller kunstverk, de ville bare vite mer om gjenstandene, som ofte stammet fra pomortiden eller krigen. Det kunne være en gammel kopp eller et leketøy. Det var hyggelig å se at folk hadde tatt vare på gamle bøker eller ikoner, og det var et bevis på at båndet mellom nabofolkene i Russland og Norge hadde vært levende i alle år.

Senere skrev avisene mye om prostituerte og butikkyver fra Russland. Det har skapt et så uhyggelig bilde av russerne at jeg har merket en forandring i nordmenns forhold til landet. Denne forandringen kunne vi godt vært foruten. Og det tar tid å få slutt på generaliseringer og raske konklusjoner: Mine unge russiske bekjente forteller at det første spørsmålet de får i Norge er om de er gift her eller jobber her. Hvis en kvinne svarer at hun er gift her, møter nordmennene henne med uttrykket: "Aha, du er en sånn en!" i blikket. Det er ingen hyggelig opplevelse. Men jeg har også flere ganger hørt at folk skryter av disse unge, russiske kvinnene som er flinke i norsk, interesserte i norsk kultur og jobber beinhardt for å bli gode, norske borgere. Disse nye, norske borgerne som har god utdannelse og sterk motivasjon, er en fin ressurs. Her nordpå har vi opplevd masse vennlighet og menneskelig støtte uansett hva mediene forteller, og da butikkene slo opp plakater med advarsler på russisk, gikk kundene ut med protestbrev. Nå er plakatene heldigvis borte.

“Små tegn på oppmerksomhet etterlyses”

Fra universitetsmiljøet kjenner jeg mange russiske kolleger som er kommet til Norge for å arbeide. Vi har aldri hatt problemer med å bli integrert, universitetsmiljøet er veldig likt over hele verden. Rent faglig er det ingen stor forskjell på hvor man bor, men det er forskjell på livskvaliteten og arbeidsforholdene. Det er litt vanskeligere å omgås folk utenfor universitetet. Mange kolleger fra andre land forteller at de opplever nordmenn som veldig lukkede. Det virker som om de er omringet av en usynlig grense som ikke tillater altfor nære kontakter. Kanskje er det et vern om privatlivet, kanskje en frykt for unødvendige betroelser, hvem vet. En polsk lege har fortalt meg at han flere ganger har fått en følelse av å være usynlig – når norske kolleger knapt snakker med ham på faglige konferanser i utlandet. På jobb er folk høflige og smilende, men ellers ofrer de ikke en tanke på kolleger fra andre land og er veldig lite interesserte i dem som medmennesker.

I Norge har jeg fått mange gode venner og kan si at nordmenn er like forskjellige som alle andre folkeslag i verden, så det er selvfølgelig farlig å generalisere. Men når det gjelder personlige kontakter, så savner jeg en mer personlig og uformell interesse. Når jeg kommer hjem fra ferie eller fra en reise og sjekker telefonsvareren min, ligger det bare beskjeder når det gjelder jobben. Det er svært sjelden noen ringer bare for å slå av en prat. I Russland er man vant til å være mer åpne mot hverandre. Venner snakker ofte og mye sammen om alt mulig, om alle slags sorger og gleder, og de er involverte i hverandres liv. I Norge har jeg opplevd det motsatte: Mitt privatliv angår ingen, folk tror det er forbudt område. Punktum.

Her tenker jeg igjen på Tatjana Altermarks fortelling om sine opplevelser i Norge på den tiden da familielivet hennes krasjet. Plutselig oppdaget hun både hjelpende hender, vennskapelig støtte og menneskelig varme. Men så snart alt var kommet i orden, trakk folk seg tilbake. Forskjellen er at nå vet hun at de er der. Og det er godt å vite. Likevel opplever jeg dette savnet av “unødvendige” kontakter veldig sterkt. Når jeg har lest en bok eller sett en film, må jeg dele opplevelsen med noen. Når vi skal ha møte på instituttet, forventer jeg at noen kommer og banker på og spør om vi skal gå sammen. Slike små tegn på oppmerksomhet savner jeg veldig mye.

Høflighet ved middagsbordet

Den samme trangen etter den spontane kommunikasjonen opplever jeg i forbindelse med besøk. Til forskjell fra på russisk måte blir vi invitert til norske venner i god tid i

forveien, minst et par dager. Jeg kan da vente meg en festlig middag eller kaffe og vafler. Mitt første, sosiale sjokk i Norge opplevde jeg da jeg kom hit på mitt første besøk med et tidlig fly fra Moskva. Det viste seg at husvertene mine skulle på et arrangement i en gammel smie som hadde blitt ombygd til et slags kunstnerisk lokale. Jeg hadde reist langt, men ville så gjerne bli med dem. Vel i hus spurte mine verter om jeg var sulten eller om jeg kanskje hadde lyst på en kopp te før vi skulle dra. Jeg takket ja til teen, og det ble en kopp te. Ingenting mer. Slik oppdaget jeg at tilbudet om “en kopp te” kan være forskjellig, for i Russland blir det alltid servert brødsriver og kjeks til te eller kaffe. Slik fikk jeg meg en fin lærepenge.

Arrangementet viste seg å være spennende og varte i noen timer, men klokka ble nærmere 19 før vi fikk spist middag. Og neste sjokk fikk jeg allerede neste dag, da vi skulle på middagsbesøk. Det viste seg at det var aperitiff først, så hovedrett og dessert. Forskjellen fra Russland var veldig stor. Der har man ingen tradisjon med aperitiff, men serverer mange forretter. Og en russisk vertinne bokstavelig talt presser gjestene sine til å spise en masse før hovedretten blir servert. Desserten er vanligvis kaker eller piroger.

I Russland ligger vertinnens kunst i å servere mange og varierte forretter, og det ventes av gjestene at de sier et par rosende ord hver gang de smaker på maten. Vertinnen bør være beskjeden og komme med selvbekreftelser om at maten kunne vært bedre, at det og det kunne smakt bedre. Dette hører til ritualer, man må ikke tro på alt vertinnen sier og ikke være redd for å smake på maten, den pleier å være god. Resultatet er vanligvis at man er ganske mett når hovedretten blir servert, derfor er porsjonene selvfølgelig mindre enn de norske. En russisk vertinne serverer gjestene hovedretten og setter fatet fra seg på bordet. Der får det stå.

På mitt første middagsbesøk i et norsk hjem, forsynte jeg meg ganske grundig av fatet da hovedretten ble servert. Jeg var sikker på at det ikke ble flere runder og ble overrasket over at fatet ble sendt rundt flere ganger uten at jeg kunne forsyne meg mer, jeg var jo mett. Nå forstår jeg det norske systemet og forbereder mine russiske venner på at det blir flere omganger med hovedretten, så hvis de spiser for mye første gang, blir det kjedelig å sitte og vente til de andre blir ferdige.

I Russland er det også skikk og bruk å by gjestene på mat flere ganger før de takker ja. Jeg tror denne russiske skikken stammer fra gamle dager da mat var en mangelvare. Det første tilbudet fra vertskapet kom sannsynligvis bare av høflighet, men hvis folket i huset insisterte, kunne man være sikker på at de hadde nok mat.

Jeg vet at noen russiske studenter har opplevd å gå sultne hjem etter et besøk hos nordmenn. De hadde høflig avslått det første tilbudet om mat i håp om å få et par tilbud til, men de kom aldri. Jeg har lært, og her i Norge sier jeg *ja takk* med en gang.

Det var mange norske som klager på at de russiske vertene tvinger mat og drikke på dem. Det er sant, man *må* spise når man er i et russisk hjem. Men hvis man skylder på helsen, er man unnskyldt fra å spise mer enn man orker. Og når det gjelder drikkevarene, så kommer verten med alle flaskene på én gang. De står på bordet hele tiden, og gjestene forsyner seg når de vil. Man drikker til maten og utbringer mange skåler, og bør derfor spise godt for ikke å bli beruset. Det er en del av folkekulturen å kunne tåle å drikke alkohol. Men vertskapet er forberedt på at gjester fra utlandet ikke kan drikke. Mange norske forretningsfolk synes at russerne overdriver gjestfriheten når det blir servert sterke drikker til lunsj. Da må man huske på at det er ingen tvang å drikke, verten vil bare skape en kameratslig stemning. Som gjest kan man nøye seg med å smake litt, eller late som om man drikker, men ikke være sur – smilet hjelper også.

Jeg har nylig lest om hvilke inntrykk en russisk student, som har plukket jordbær i Norge, har av den norske matkulturen. Han mener at nordmenn må være besatt av mat, alle har mange kokebøker, prøver mange oppskrifter og har store frysebokser hjemme. Jeg synes derimot at folk er veldig forsiktige med å spise noe nytt. Jeg har servert mange russiske retter for venner i Norge, men det tar tid å overbevise dem om at den røde rødbetesuppen (bortsj) er veldig god, eller at soppstuing ikke er livsfarlig. Vi russere bruker masse rødbeter i forskjellige salater, men når jeg serverer dette, må jeg berolige mine panikkfylte norske venninner med at det er helt normalt å tisse rødt neste dag!

En annen forskjell, som jeg fortsatt føler når jeg er på besøk hos nordmenn, er den norske skikken med å flytte fra spisebordet til kaffebordet etter middagen. Det er først her man begynner å snakke sammen, og her blir man sittende til sent på kvelden. I Russland sitter vi hele tiden ved det samme bordet, og alle gjestene er forent i skåltalene eller fører en felles samtale. Man kan smake på mat og drikke under hele måltidet, ta seg en tur ut for å røyke eller danse og komme tilbake til bordet. Man snakker om vesentlige ting som berører hele samfunnet – først og fremst om politikk, både interne og utenlandske begivenheter, og om kultur, som litteratur og film. Diskusjonene ved bordet kan være veldig heftige, men skålingen hjelper oss til ikke å gå over grensen. Det forekommer nesten aldri tomprat om været eller matprisene, slike temaer synes russerne er banale og uegnet til å gjøre et godt inntrykk på andre med. Senere på kvelden kan gjestene snakke i små grupper, og de prøver å underholde hverandre. De er selvfølgelig vertinnen som både serverer og rydder, bytter bestikk og tallerkener, mens verten i huset underholder gjestene.

Kjønnsroller og høflighet

De norske kvinnene er veldig sterke og veldig energiske, spesielt de som har ledende stillinger. Når jeg treffer dem på møter eller i andre arbeidssituasjoner, blir jeg alltid imponert over hvor effektive og selvsikre de virker. Men av og til lurer jeg på om de norske mannfolkene ikke er skjøvet litt til side av disse energiske damene? Kan dette være en del av forklaringen på deres interesse for utenlandske damer?

Her kommer jeg inn på noe så kjedelig som at russiske kvinner er mer "slavinner" i privatlivet enn de frigjorte norske kvinnene. Det er så hyggelig å se norske fedre handle mat i butikken, alene eller sammen med familien, lage mat og vaske opp. De russiske mannfolkene har fortsatt en lang vei å gå for å nå så langt. Det er forresten mange av de russiske kvinnene som er gift i Norge som ikke liker at mennene deres er så flinke til å hjelpe til med husarbeidet. De synes det er lite mandig. Men jeg misunner mine norske venninner det avslappede forholdet de har til husarbeidet, det må virkelig være fint å ha noen å dele den byrden med. Hjemme hos meg er det nærmest et unntak at mannen min lager mat, da må det være noe spesielt på ferde. Men det han lager, smaker aldeles deilig.

Er det lov å være gentleman i Norge?

Mannen min er kanskje ikke så ivrig på kjøkkenet, derimot er han alltid en gentleman overfor meg og andre kvinner. Under sine første besøk i Norge havnet han flere ganger i litt merkelige situasjoner når han åpnet døren for en kvinne, ville hjelpe til med yttertøyet eller med å gå av bussen. Noen kvinner ble virkelig sure og mumlet noe om at dette kunne de klare selv, men noen ble hyggelig overrasket og mente at dette måtte være noe veldig russisk. Og nå er han bitt vertinnenens favoritt fordi han hjelper dem med å holde tunge fat og gå med dem rundt bordet.

Dere skulle forresten sett ansiktsuttrykket hans første gang vi var på en restaurant i Tromsø. Ved et vindusbord satt et tydelig forelsket par, de var meget opptatt av hverandre og sendte hverandre ømme blikk. Men da regningen kom, dro de opp hver sin lommebok og betalte hver for seg! Dette er helt utenkelig i Russland. Når en jente er sammen med en gutt er det gutten som betaler, enten det er en kopp kaffe eller en kinobillett. De første gangene kollegene her i Tromsø spurte meg om jeg hadde lyst å bli med på byen, var jeg helt overbevist om at det betydde at de skulle betale – jeg var jo buden! Men for sikkerhets skyld pleide jeg å spørre om råd i slike situasjoner, og det gikk greit. Nå vet jeg at det som er

naturlig i Russland ikke alltid er det i Norge, og forventer meg ikke noe. Men for mannen min er dette fortsatt merkelig – man må jo ha lov til å være gentleman?

Jeg synes fremdeles det er hyggelig å få noen små tegn på respekt. Og når mine mannlige kolleger ikke reiser seg når jeg kommer inn i rommen og snakker til dem, synes jeg det er uhøflig, likestilling eller ikke. I Russland er det også vanlig å gi noen små komplimenter, ikke bare til kvinnene men også til mennene, bare for å skape god stemning. De små komplimentene er med på å skape et hyggelig arbeidsklima og en fin tone i kommunikasjonen mellom sjefen og de andre og kollegene seg imellom. Når jeg sier: “Nei, så fin du er i dag,” til kolleger her i Norge, synes jeg fremdeles det er morsomt at jeg får *takk* og et forundret blick tilbake.

Kan man rose seg selv?

Når det gjelder selvros, er vi russere mer beskjedne enn nordmenn. Vi mener at rosen må komme fra andre. Man skal være beskjeden, man må ikke være ambisiøs, man må ikke stikke seg fram. Slik har vi tenkt i lang tid, men nå er det blitt slik at vi må være ambisiøse og kunne skryte av resultater for å gjøre karriere. Det betyr at vi begynner å bli lik vesteuropeerne. Men her har vi en lang vei å gå, for jeg er veldig imponert over den måten nordmenn har lært å skrive CV-ene og forskjellige søknader på. Det er stor kunst!

Nordmenn er flinke til å vise fram sin kompetanse, av og til virker dette litt komisk. Når jeg kommer til en frisørsalong eller inn på et verksted, ser jeg ofte mange forskjellige vitnemål på veggene. Det vekker respekt og tillit til yrkeskompetansen. Likevel har jeg flere ganger opplevd at håndverkere med flotte vitnemål og diplomer ikke har lært seg å være punktlig, det virker meget uhøflig.

Da vi kjøpte hytte i Norge trengte vi bygningsarbeidere, og etter avtalen skulle gravearbeidet utføres på to uker. Men det gikk seks uker før de endelig ble ferdige, og når jeg ringte og minnet om avtalen, fikk jeg stadig høre at jeg var utålmodig. Det var jeg vel også, jeg trodde jo ikke det forekom slike forsinkelser i Norge. Nå vet jeg at de norske håndverkerne er privilegert. De har rett til å bestemme over kundens tid, de hører ikke på forslag til å gjøre ting annerledes – det er de som vet best. Kanskje de rett og slett mener at folk fra Russland ikke kan ha kunnskap på området?

“Skikkelige klær”

Jeg husker da jeg var på mitt første besøk i Norge og venninnen min og jeg skulle på et møte. Jeg spurte henne om hun hadde noen mer “skikkelige klær”. Etter mine russiske begrepet betydde “skikkelige klær” noe annet enn t-skjorte og jeans når man skulle ut blant folk. Nå er jeg blitt vant til at ingen i Norge bryr seg noe særlig om klær. I Russland derimot, har klær alltid vært veldig viktig for å markere status. Man kan straks se på folk om de har råd eller mulighet til å skaffe seg moteriktige klær. Dessuten blir det fremdeles stilt krav til antrekket på forretningsmøter, og jeg har opplevd flere ganger at russiske møtedeltakere ser på sine vestlige (spesielt norsk) kolleger med skepsis, nettopp fordi nordmenn ikke legger vekt på slike formaliteter som slips eller høyhælte sko. Dette forklarer også den bruken av sminke som mange norske kvinner kritiserer sine russiske kolleger for. Men dette er også en del av vår forretningskultur: En kvinne skal se ut som en kvinne, da hørere sminke og høye hæler med.

Når jeg skal ut med russere eller reise til Russland, må jeg stadig minne meg selv på at jeg må huske klær! Etter flere år i Norge er jeg selv blitt forandret på mange måter. Jeg bruker klær som passer til min hverdag; lavhælte sko til glatte og bratte gater, og sportsklær til turer og vandringer.

“Høflige” mot naturen.

Jeg beundrer nordmenns forhold til naturen og deres evne til å ta vare på den. Russere er vant til å trække over plener for å spare noen minutter, her i Nord-Norge forekommer det sjelden. Derimot setter folk stor pris på hvert tre og dyrker sine grønne tomater. Det er fint at barn vokser opp med respekt for naturen, det kunne vi russere gjerne lære av nordmenn.

Det er også veldig tydelig at folk tar hensyn til naturen og lærer barna både å bruke den og å ta vare på den. Nordmenn lever jo midt i naturen, det er bare noen få steder i verden man er så privilegert at man kan gå på ski til jobben. I St. Petersburg må man først ta tog, så buss, så gå i en halvtime for endelig å komme seg ut i naturen.

Men på andre måter har de to folkene blitt mer like, til min store glede har jeg oppdaget at folk i Nord-Norge plukker bær akkurat som vi gjør i Russland, noen har til og med begynt å plukke sopp. Det er utgitt flere bøker om sopp som matressurs, og folk her har vært både høflige og takknemlige når de har fått råd om russiske soppretter.

Et smil bak rattet

Mannen min og jeg er blitt glad i å kjøre rundt i landet og oppdage ting. Det er en ganske annen opplevelse å kjøre bil i Norge enn i Russland. Den viktigste forskjellen er at nordmenn er meget høflige i trafikken. Det er alltid trygd å kjøre, og vi har opplevd svært lite råkjøring, men vi kommer jo fra et land der trafikken og farten er mye større.

I Russland er det bilføreren som dominerer i trafikken, en fotgjenger er noe som hindrer. Den første tiden i Norge måtte jeg hele tiden minne meg selv på at det er fotgjengerne som alltid har rett, ja, til og med syklistene som sykler ved siden av hverandre midt i veien. Nå er jeg blitt vant til å stoppe bilen og la folk gå som de vil, uansett hvor irriterende det enn kan være. Og når jeg av og til må betale bot, tar jeg den imot med et smil, for til og med trafikkpoltiet er meget høflige. Dessuten vet jeg også at selveste Kongen betaler bot, det har alle russiske aviser skrevet om.

Jeg husker en sjarmerende episode jeg var vitne til ved en ganske smal bro i Tromsø der bare rutebussen kjører. Tidlig en morgen, akkurat idet en buss nærmet seg broen, kom en hundeeier gående med en svær hund. Uansett hvor hardt damen dro i båndet og snakket til hunden, klarte hun ikke å hindre den i å stoppe ved en av brostolpene for å tisse. Bussjåføren stoppet bussen og stod og ventet. Passasjerene så ut av vinduene for å få greie på hva som skjedde, men bussjåføren nikket forståelsesfullt og beroligende til hundeeieren, som slo hendene ut i fortvilelse. Og hunden var snar da damen ikke lenger dro i båndet. Så kjørte bussen videre, og alle smilte og var glade.

Jeg vet at den norske trafikken ikke alltid byr på glansbilder som dette, men det er et annet tema. Jeg kan bare konkludere med at jeg har mange flere hyggelige enn negative opplevelser knyttet til norsk oppførsel. Man kan ikke komme fra et annet land og vente seg at folk skal gjøre alt på samme måte som en selv. Vi er forskjellige, nettopp det bidrar til livets mangfoldighet, og slik skal det være.

*